

Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania – PUSZCZA KNYSZYŃSKA 2014-2020

Supraśl, lipiec 2017 r.

Spis treści

Rozdział I. Charakterystyka LGD	4
1.1. Nazwa LGD i status prawny	4
1.2. Zwięzły opis obszaru.....	4
1.3. Mapa obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	5
1.4. Opis procesu tworzenia Partnerstwa i doświadczenie LGD we wdrażaniu podejścia LEADER.....	6
1.5. Opis struktury LGD Puszcza Knyszyńska	9
1.6. Opis składu organu decyzyjnego – RADY LGD Puszcza Knyszyńska	9
1.7. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym	10
1.8. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD.....	11
Rozdział II. Partycypacyjny charakter LSR	13
Rozdział III. Diagnoza – opis obszaru i ludności.....	20
3.1. Spójność obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	20
3.1.1. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze	20
3.1.2. Uwarunkowania historyczne i kulturowe	22
3.2. Potencjał dla rozwoju rekreacji, turystyki, usług prozdrowotnych	25
3.3. Grupy szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemy i obszary interwencji odnoszące się do tych grup.....	27
3.3.1. Liczba ludności, przyrost naturalny i migracje	27
3.3.2. Struktura wieku ludności.....	28
3.3.3. Problemy i obszary interwencji odnoszące się do grup szczególnie istotnych w LSR	29
3.4. Charakterystyka gospodarki oraz branż z potencjałem rozwojowym	30
3.4.1. Przedsiębiorczość	30
3.4.2. Rolnictwo	32
3.4.3. Atrakcyjność inwestycyjna obszaru LGD	34
3.5. Rynek pracy.....	35
3.6. Działalność sektora społecznego, w tym rozwój społeczeństwa obywatelskiego.....	37
3.6.1. Infrastruktura społeczna (edukacyjna, kulturalna, zdrowotna).....	37
3.6.2. Społeczeństwo obywatelskie	38
3.7. Problemy społeczne, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego.....	41
3.7.1. Infrastruktura techniczna obszaru LGD	41
3.7.2. Pomoc społeczna i wykluczenie społeczne	42
Rozdział IV. Analiza SWOT	45
Rozdział V. Cele LSR LGD Puszcza Knyszyńska.....	49
5.1. Specyfikacja i opis celów ogólnych i szczegółowych Lokalnej Strategii Rozwoju.....	50
5.2. Powiązanie Celów ogólnych, szczegółowych, przedsięwzięć LSR z diagnozą i analizą SWOT w oparciu o konsultacje społeczne	52
5.3. Uzasadnienie zgodności celów LSR Puszcza Knyszyńska z celami Programów	58
5.4. Prezentacja przedsięwzięć w ramach RLKS planowanych w Celach ogólnych I, II i III LSR LGD Puszcza Knyszyńska, wraz ze źródłami finansowania i sposobem realizacji	58
5.4. Podstawowe założenia analizy wskaźnikowej LSR LGD Puszcza Knyszyńska.....	65

Rozdział VI. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru.....	75
Rozdział VII. Plan działania.....	77
Rozdział VIII. Budżet LSR.....	79
Rozdział IX. Plan komunikacji.....	81
Rozdział X. Zintegrowanie.....	82
Rozdział XI. Monitoring i ewaluacja.....	90
Rozdział XII. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko.....	91
Wykaz wykorzystanej literatury.....	93
Spis map.....	94
Spis tabel.....	94
Załączniki do LSR.....	95
Załącznik 1. Procedura aktualizacji LSR.....	96
Załącznik 2. Procedury dokonywania ewaluacji i monitoringu.....	97
Załącznik 3. Plan Działania.....	102
Załącznik 4. Budżet LSR.....	110
Załącznik 5. Plan komunikacji.....	111

Rozdział I. Charakterystyka LGD

1.1. Nazwa LGD i status prawny

Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska. Skrót zgodnie ze statutem: LGD Puszcza Knyszyńska. W dalszym tekście LSR nazwy te stosowane są wymiennie. Dodatkowo stosuje się także skrót LGD oraz Partnerstwo. Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska jest stowarzyszeniem działającym w oparciu przede wszystkim o ustawę z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855, z późn. zm.) oraz ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2015 r. poz. 378). LGD Puszcza Knyszyńska została zarejestrowana w KRS 6.10.2008 r. pod nr 0000314143.

1.2. Zwięzły opis obszaru

Obszar Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska obejmuje 10 gmin położonych w województwie podlaskim: **Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Gródek, Jasionówka, Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów**. Dwie z nich (Jasionówka i Knyszyn), zgodnie z podziałem administracyjnym należą do powiatu monieckiego (stanowią 16,2% obszaru powiatu), natomiast osiem (Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Gródek, Juchnowiec Kościelny, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów) do powiatu białostockiego (68,15% obszaru powiatu). Obszar Lokalnej Grupy Działania stanowi 2.258 km². Największymi gminami pod względem powierzchni są Gródek i Michałowo, najmniejszą zaś Jasionówka. Gminy Czarna Białostocka, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów to gminy miejsko-wiejskie, natomiast Dobrzyniewo Duże, Gródek, Jasionówka i Juchnowiec Kościelny są gminami wiejskimi. Liczba mieszkańców na dzień 31.12.2013 r. wynosiła - **94.871**.

LSR LGD Puszcza Knyszyńska będzie finansowana z PROW 2014-2020 (EFRROW) oraz z RPOWP 2014-2020 (EFS i EFRR). Na terenie całej LGD (na obszarze wszystkich gmin) będzie możliwa realizacja operacji w ramach każdego z tych funduszy.

Tabela 1. Gminy (typ, powierzchnia, liczba ludności) LGD Puszcza Knyszyńska – stan na 31.12.2013

Gmina	Typ gminy	Powiat	Powierz. w km ²	Liczba ludności	EFSI
Czarna Białostocka	miejsko-wiejska	białostocki	206	11.763	PROW/EFS/EFRR
Knyszyn		moniecki	127	4.892	PROW/EFS/EFRR
Michałowo		białostocki	410	7.057	PROW/EFS/EFRR
Supraśl		białostocki	189	14.342	PROW/EFS/EFRR
Wasilków		białostocki	127	15.184	PROW/EFS/EFRR
Zabłudów		białostocki	340	9.173	PROW/EFS/EFRR
Dobrzyniewo Duże	wiejska	białostocki	161	8.698	PROW/EFS/EFRR
Gródek		białostocki	429	5.531	PROW/EFS/EFRR
Jasionówka		moniecki	97	2.939	PROW/EFS/EFRR
Juchnowiec Kościelny		białostocki	172	15.292	PROW/EFS/EFRR
RAZEM LGD			2.258	94.871	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, sierpień 2015

Obszar LGD Puszcza Knyszyńska jest spójny przestrzennie. Graniczy on z 17 gminami. Od północy z gminami: Krynki, Szudziałowo, Sokółka, Janów, Korycin, Jaświły, Mońki. Od zachodu z gminami: Krypno, Tykocin, Choroszcz, Białystok, Turośń Kościelna, Suraz. Od południa z gminami: Wyszki, Bielsk Podlaski, Narew i Narewka. Od wschodu granicą obszaru jest granica państwa (*mapa nr 1*).

Sześć gmin LGD Puszcza Knyszyńska wchodzi w skład Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego. Jest to pięć gmin graniczących z miastem Białystok (Dobrzyniewo Duże, Wasilków, Supraśl, Zabłudów i Juchnowiec Kościelny) oraz Czarna Białostocka. W październiku 2013 roku gminy te wraz z miastem Białystok oraz gminami Choroszcz, Łapy i Turośń Kościelna utworzyły stowarzyszenie pod nazwą Stowarzyszenie Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego (BOF), którego głównym celem będzie realizacja Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2014-2020. Dwie gminy: Gródek i Michałowo są gminami przygranicznymi (granica z Białorusią).

1.3. Mapa obszaru LGD Puszcza Knyszyńska

- █ Granice powiatów monieckiego i białostockiego
- █ Obszar 10 gmin Lokalnej Grupy Działania Puszcza Knyszyńska

Mapa 1. LGD Puszcza Knyszyńska na tle województwa podlaskiego i powiatów białostockiego i monieckiego
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://www.praca-podlaskie.eu/wojewodztwo-podlaskie/>, lipiec 2015

1.4. Opis procesu tworzenia Partnerstwa i doświadczenie LGD we wdrażaniu podejścia LEADER

Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska, powiększona 09.06.2015 r. o gminy: Dobrzyniewo Duże, Knyszyn i Jasionówka, jest kontynuacją LGD, która realizowała LSR w okresie programowania 2007-2013 i posiada doświadczenie we wdrażaniu podejścia LEADER.

Proces budowania trójsektorowego Partnerstwa na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska rozpoczął się w styczniu 2008 roku, a zakończył rejestracją stowarzyszenia w KRS w październiku 2008 r. Liczba członków założycieli na zebraniu założycielskim wyniosła 50 osób, a poszczególne sektory były reprezentowane następująco: sektor publiczny – 8; sektor gospodarczy – 14, sektor społeczny – 28 osób. Obszar Partnerstwa stanowiło siedem gmin: Czarna Białostocka, Gródek, Juchnowiec Kościelny, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów. Członkiem LGD od 2008 r. jest też Powiat Białostocki.

Prace nad LSR LGD Puszcza Knyszyńska trwały od lutego do września 2008 r., a Strategia została przyjęta przez Walne Zgromadzenie Członków 9 stycznia 2009 roku. Liczba członków LGD Puszcza Knyszyńska wynosiła wówczas 56 osób. Stan na 31.05.2015 r. wynosił 67 członków i rozkładał się w sposób następujący: sektor publiczny – 8; sektor gospodarczy – 23; sektor społeczny – 36. W październiku 2015 roku, m.in. po przystąpieniu nowych członków z obszaru trzech nowych gmin, które dołączyły do LGD Puszcza Knyszyńska, liczba członków wyniosła – 79, z czego sektor publiczny – 14 (17,72%); sektor gospodarczy – 27 (34,18%); sektor społeczny i mieszkańcy – 38 (48,10%). Generalnie w okresie 2008-2015 do stowarzyszenia przyjęto 46 osób, a jego szeregi opuściło 23 osoby.

Doświadczenie LGD w ramach realizacji LSR 2009-2015 potwierdzają operacje mające znaczący wpływ na sytuację na obszarze działania LGD. W okresie tym przeprowadzono 31 naborów wniosków na działania „Odnowa i rozwój wsi” - 7; Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw - 7; Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej – 5 i „Małe projekty” - 12. Do Stowarzyszenia wpłynęło łącznie 642 projekty, które oceniano na Posiedzeniach Rady. Wybrano na nich do dofinansowania 449, z których 288 zostało zrealizowanych i rozliczonych.

Limit środków na wdrażanie LSR w LGD Puszcza Knyszyńska wynosił 12.110.584,00 zł, z czego 3.750.000,00 zł Partnerstwo pozyskało w drodze dodatkowego konkursu na wdrażanie LSR w roku 2013.

Łącznie w okresie 2009-2015 w drodze konkursów ogłaszanych przez LGD Puszcza Knyszyńska zrealizowano 288 projektów, na łączną kwotę 11.397.502,14 zł (środki wypłacone Beneficjentom), co stanowi realizację budżetu w wysokości – 94,11% Wydatkowanie środków na poszczególne działania przedstawia poniższa tabela.

Tabela 2. LGD Puszcza Knyszyńska

Działanie	Limit środków z umowy	Środki wypłacone	Pozostałe środki	% wykorzystania	Liczba projektów
Małe Projekty	6 407 786,68	5 772 215,46	635 571,22	90,08	245
Odnowa i rozwój wsi	3 607 348,32	3 554 721,18	52 627,14	98,54	29
Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	1 750 580,50	1 725 697,00	24 883,50	98,58	8
Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	344 868,50	344 868,50	0,00	100,00	6
Razem	12 110 584,00	11 397 502,14	713 081,86	94,11	288

Zródło: Opracowanie własne

Trzy gminy (Dobrzyniewo Duże, Knyszyn i Jasionówka), które przystąpiły do naszego Partnerstwa w perspektywie finansowej 2007-2013 realizowały (wraz z gminą Krypno) LSR LGD Królewski Gościniec Podlasia. Łącznie wdrożono 45 projektów, na łączną kwotę 2.312.408,08 zł, co stanowi realizację budżetu w wysokości – 99%. Zaś wydatkowanie środków na poszczególne działania przedstawia poniższa tabela.

Tabela 3. LGD Królewski Gościniec Podlasia

Działanie	Limit środków z umowy	Środki wypłacone	Pozostałe środki	% wykorzystania	Liczba projektów
Małe Projekty	635 776,10	630 748,39	5 027,71	99,21	34
Odnowa i rozwój wsi	1 199 999,90	1 181 659,69	18 340,21	98,47	6
Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	300 000,00	300 000,00	0,00	100,00	3
Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	200 000,00	200 000,00	0,00	100,00	2
Razem	2 335 776,00	2 312 408,08	23 367,92	99,00	45

Zródło: Opracowanie własne

Tak więc efektywność wdrażania LSR dla dwóch Partnerstw **wynosi 96,56% budżetu**, licząc średnią arytmetyczną stopnia wykorzystania budżetu, zgodnie z ostatnim zawartym aneksem do umowy ramowej dla dwóch Partnerstw.

Członkowie LGD także zrealizowali wiele przedsięwzięć, w tym o zakresie podobnym do zakresu realizacji tworzonej LSR, w tym m.in.:

Gmina Czarna Białostocka: **Zakup dwóch specjalistycznych wozów strażackich do ochrony kompleksu leśnego Puszczy Knyszyńskiej.** Źródło finansowania: RPOWP 2007-2013. Działanie 5.1 Rozwój regionalnej infrastruktury ochrony środowiska. Całkowita wartość projektu 1.770.662,00 zł; wartość dofinansowania: 1.465.191,75 zł. Okres realizacji projektu: 2011 r. Dzięki wsparciu z RPOWP kupiono dwa specjalistyczne wozy strażackie do ochrony kompleksu leśnego Puszczy Knyszyńskiej.

Gmina Dobrzyniewo Duże: **Remont Gminnego Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym.** Wartość projektu: 49.200,00 zł; wartość dofinansowania: 24.659,36. Czas realizacji projektu: 2013 r. Źródło finansowania: PROW 2007-2013, Działanie 413, wdrażanie LSR.

Gmina Gródek: **Poprawa bazy edukacyjnej i kształcenia Gminy Gródek poprzez utworzenie laboratorium nauki języków obcych oraz remont budynków Szkoły Podstawowej i Publicznego Gimnazjum w Gródku.** Źródło finansowania: RPOWP 2007-2013. Działanie 6.1 Rozwój infrastruktury w zakresie edukacji. Całkowity koszt: 709.047,00 zł. Wartość dofinansowania: 531.785,52 zł. W ramach projektu dokonano remontu i ocieplenia budynku oraz utworzono nowoczesną multimedialną pracownię językową na 24 stanowiska.

Gmina Jasionówka: **Integracja mieszkańców Gminy Jasionówka poprzez organizację między sołectkich imprez sportowo-rekreacyjnych.** W ramach działań zorganizowanych zostało 6 festynów w większych sołectwach gminy Jasionówka. Wspólnym mianownikiem wszystkich imprez było przygotowanie konkurencji rekreacyjno-sportowych zarówno indywidualnych jak i grupowych oraz wspólnej biesiady i zabawy przy muzyce kapeli ludowej. Do projektów została zakupiona hala namiotowa oraz wykonany przenośny podest do potańcówek.

Gmina Juchnowiec Kościelny: **„Kulturalny Juchnowiec – gminne warsztaty artystyczne”.** Przyznana pomoc: 50.000,00 zł. Okres realizacji: od 1 września 2013 do 30 czerwca 2014 roku. Charakterystyka: Projekt polegał na przeprowadzeniu cyklicznych dwugodzinnych zajęć warsztatowych w tygodniu w pięciu grupach tematycznych: tanecznych dla dzieci, taneczno-ruchowych open, teatralnych, plastyczno-animacyjnych i malarskich. Efektem finalizującym działania warsztatowe był pokaz spektaklu, występ taneczny, wystawa prac plastycznych.

Gmina Knyszyn: **Budowa stacji uzdatniania wody, sieci kanalizacyjnej i wodociągowej oraz modernizacja oczyszczalni ścieków w Knyszynie.** Całkowita wartość operacji – 2.601.630,02 zł; wartość dofinansowania – 1.593.740,37 zł. Źródło dofinansowania: PROW na lata 2007-2013, Działanie 321 Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej. Czas realizacji projektu: 2013-2014. Zakres operacji: wybudowano nową stację uzdatniania wody, sieć kanalizacyjną o długości 3,5 km, sieć wodociągową o długości 0,8 km oraz zmodernizowano oczyszczalnię ścieków w Knyszynie.

Gmina Michałowo: **„Pracownia Filmu i Starej Fotografii w Michałowie”.** Źródło finansowania: RPOWP 2007-2013. Działanie 3.1 Rozwój atrakcyjności turystycznej regionu. **Wartość inwestycji:** 1.166.513,47 zł; **dofinansowanie:** 488.673,67 zł. Czas realizacji: 2012 r. Inwestycja polegająca na generalnym remoncie istniejącego budynku szkolnego mieszczącego pracownię zawodowe Zespołu Szkół z przeznaczeniem na siedzibę instytucji kultury. Instytucja pełni funkcje muzealne i edukacyjne. W Michałowie powstała Galeria starej fotografii i pocztówki. Do instytucji trafiło ponad 30 tys. starych fotografii, map oraz innych dokumentów.

Gmina Supraśl: **„Eko-logiczny Supraśl - montaż systemów solarnych w gminie Supraśl”.** Wartość projektu: 2.074.536,00 zł; wartość dofinansowania: 1.504.202,64 zł. Czas realizacji projektu: 2014-2015. Realizacja projektu polegała na zamontowaniu 190 instalacji kolektorów słonecznych oraz podgrzewaczy wody wraz z wymaganą instalacją w budynkach odbiorców indywidualnych i obiektach użyteczności publicznej w gminie Supraśl (187 – obiekty prywatne; 3 – obiekty publiczne).

Gmina Wasilków: **Przebudowa drogi gminnej Wasilków – Sochonie.** Całkowity koszt projektu: 4.463.078,00 zł; kwota dotacji: 2.249.016,00 zł. Źródło dofinansowania: RPOWP, Działanie 2.1 Rozwój transportu drogowego. Podziałanie 2.1.2 Lokalna infrastruktura drogowa. Czas realizacji projektu: 2011 r.

Gmina Zabłudów: **„Słoneczna Gmina Zabłudów”** – zadanie dofinansowane ze środków RPOWP na lata 2007-2013, Działanie 5.2 Rozwój lokalnej infrastruktury ochrony środowiska, realizowane w 2014 roku. Wartość zadania: 686.870,26 zł., koszty kwalifikowane: 629.259,61 zł., wartość dofinansowania: 409.018,74 zł. W ramach zadania dostarczono i zamontowano kolektory słoneczne w budynkach użyteczności publicznej, tj. Urząd Miejski i Gimnazjum w Zabłudowie oraz na budynkach mieszkalnych gospodarstw domowych: 66 instalacji.

LGD Puszcza Knyszyńska posiada również doświadczenie we wdrażaniu projektów i przedsięwzięć finansowanych z innych źródeł niż PROW 2007-2013 (w kwocie powyżej 500.000 zł):

1. **„Koń w sztuce, zabawie i terapii - aktywna integracja dzieci niepełnosprawnych i ich rodziców w lokalnej społeczności na obszarze gmin Lokalnej Grupy Działania Puszcza Knyszyńska”.** Projekt w ramach

Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, współfinansowany ze środków EFS: Priorytet VII Promocja integracji społecznej, Działanie 7.3 Inicjatywy lokalne na rzecz aktywnej integracji. Wartość projektu: 48.759,08 zł. Realizacja: 2009 r. Projekt obejmował następujące działania: turnus hipoterapeutyczno-plastyczny dla dzieci i młodzieży; warsztaty „Jak pomóc dziecku niepełnosprawnemu” dla rodziców/opiekunów; wystawa prac plastycznych, których temat wiodącym był koń, wykonanych przez dzieci biorące udział w turnusie, lokalnych artystów oraz uczniów Liceum Plastycznego w Supraślu. Wystawa ta miała swoje wernisaże we wszystkich gminach LGD Puszcza Knyszyńska.

2. **„Rozwój infrastruktury turystycznej w Druskiennikach i na obszarze Lokalnej Grupy Działania Puszcza Knyszyńska”**. Projekt współfinansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Budżetu Państwa – Program Współpracy Transgranicznej Litwa Polska 2007-2013. Fundusz Małych Projektów. Projekt realizowany w 2010 i 2011 r. Wartość projektu: 96.345,64 euro, w tym: LGD Puszcza Knyszyńska: 97.450,68 zł. Projekt realizowany w partnerstwie z: Samorząd Miasta Druskienniki; Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku. Główne zadania LGD Puszcza Knyszyńska zrealizowane w ramach projektu: konkurs na opracowanie koncepcji modelowych elementów małej architektury turystycznej; opracowanie modelowej dokumentacji architektonicznej małej infrastruktury turystycznej; opracowanie programu budowy infrastruktury turystycznej; opracowanie dokumentacji technicznej infrastruktury turystycznej.
3. **„Poznajemy siebie, promujemy siebie - nowoczesna kampania promocyjna obszaru LGD Puszcza Knyszyńska”**. Projekt współfinansowany z RPOWP, Działanie 3.1 Rozwój atrakcyjności turystycznej regionu. Realizacja: 2010-2011. Wartość projektu: 1.207.659,86 zł. Projekt realizowany w partnerstwie z Regionalną Dyrekcją Lasów Państwowych w Białymstoku. Główne zadania LGD Puszcza Knyszyńska: aktualizacja Strategii Rozwoju Produktu Turystycznego oraz Kreacji Marki dla obszaru gmin Puszczy Knyszyńskiej; reklama prasowa; wydanie przewodnika – insertu, kartek pocztowych, przewodnika po Puszczy Knyszyńskiej w wersji polskiej i wersjach językowych (angielska, francuska, niemiecka), mapy turystycznej obszaru i „Wielkiej Księgi Tradycji Kulinarnej Puszczy Knyszyńskiej”; realizacja spotu reklamowego; billboardy w Warszawie i Białymstoku; kampania wewnętrzna: imprezy dot. dziedzictwa kulinarnego na terenie każdej gminy LGD Puszcza Knyszyńska (po jednej w każdej gminie).
4. **Wydanie pakietu edukacyjnego pt. „Puszcza Knyszyńska z bliska”**. Projekt sfinansowany ze środków WFOŚiGW w Białymstoku. Wartość projektu: 79.910,00 zł. Wydanie przewodnika: Puszcza Knyszyńska z bliska” oraz zeszytu edukacyjnego „Lekcja w Puszczy. Ścieżki edukacyjne w Puszczy Knyszyńskiej”.
5. **Wydanie publikacji „Wielka Księga Zwierząt Puszczy Knyszyńskiej”** jako drugiego tomu serii „Wielka Księga Puszczy Knyszyńskiej”. Projekt sfinansowany ze środków WFOŚiGW w Białymstoku. Wartość projektu: 111.810,90 zł.

Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska realizowała również projekt współpracy międzynarodowej.

W latach 2010-2011 zrealizowano projekt przygotowania projektu współpracy z partnerem z Francji - GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne (**lider projektu**) pod tytułem „Poszerzenie strategii obszarów poprzez współpracę międzynarodową”. W ramach projektu dokonano analizy porównawczej Lokalnych Strategii Rozwoju Puszczy Knyszyńskiej i GAL Pays de la Bresse Bourguignonne wskazującej możliwe do wybrania obszary współpracy wraz z analizą porównawczą uwarunkowań działalności LEADERA w Polsce i Francji. Odbyto także wizytę studyjną we Francji, w trakcie której przygotowano założenia deklaracji woli współpracy. W roku 2010 odbyła się także wizyta oficjalna delegacji GAL Pays de la Bresse Bourguignonne w Polsce, w trakcie której odbyło się oficjalne podpisanie deklaracji woli współpracy, a także przygotowano wstępne założenie umowy współpracy na lata 2011-2015. Koszt realizacji projektu – 24.596,00 zł.

W latach 2011-2014 realizowany był projekt współpracy z GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne (**lider projektu**) pod tytułem „Poszerzenie strategii obszarów poprzez współpracę międzynarodową”. W ramach wdrażania projektu współpracy realizowane były następujące działania: wizyty studyjne i konferencje oraz opracowania strategiczne dotyczące następujących zagadnień: 1/zarządzanie turystyką i tworzenie zintegrowanych systemów szlaków turystycznych; 2/ turystyka osób niepełnosprawnych; 3/ wykorzystanie walorów kulturowych w turystyce. W ramach projektu w roku 2012 przedstawiciele LGD Puszcza Knyszyńska uczestniczyli także w targach produktu regionalnego w Louhans (Francja), a przedstawiciele GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne w targach turystycznych w Białymstoku. Zrealizowano także szereg działań promocyjno-informacyjnych o Partnerach: m.in. materiały promocyjne o walorach turystycznych obszarów w języku polskim i francuskim. Koszt realizacji projektu: 190.611,41 zł.

Projekt współpracy międzynarodowej był też realizowany przez LGD Królewski Gościniec Podlasia: **„Zwiększenie atrakcyjności miejscowości wiejskich rozwijając międzynarodową współpracę w regionach Litwy i Polski”**. Projekt realizowany był przez czterech Partnerów: Stowarzyszenie Królewski Gościniec Podlasia (**lider projektu**); Lokalna Grupa Działania Marijampolés; Lokalna Grupa Działania Krainy Śakiu; Lokalna Grupa Działania Krainy Vilkaviškio. Całkowita wartość projektu: 377.856,46 zł, w tym „Królewski Gościniec Podlasia”: 58.786,10 zł. W ramach projektu stworzono systemy informacyjne promujące te tereny i

obejmujące: wytyczenie i oznakowanie szlaków turystycznych; wydanie publikacji promujących te szlaki w języki polskim, litewskim i angielskim, umieszczenie informacji o szlakach na stronach internetowych partnerów projektu. W ramach projektu Stowarzyszenie Królewski Gościniec Podlasia, m.in. zrealizowało następujące działania: wyznaczenie trzech szlaków turystycznych o łącznej długości 82,7 km, ustawienie na szlakach: 46 znaków szlaku rowerowego, 12 znaków E 22A oraz 10 tablic informacyjnych; wydanie 5000 egz. folderów opisujących szlaki turystyczne w języku polskim, angielskim i litewskim; zorganizowanie Turnieju Wsi Partnerstwa o Koronę Królewskiego Gościńca Podlasia, zorganizowanie dwóch wyjazdów do partnerów litewskich, w których udział wzięło łącznie 71 członków Stowarzyszenia; udział przedstawicieli Stowarzyszenia w konferencji podsumowującej w Liszkowie na Litwie.

W okresie 2014-2020 LGD zamierza kontynuować swój kierunek rozwoju. Dotychczasowe strategiczne działania LGD koncentrowały się na realizacji wizji określonej w LSR w roku 2008: **Region LGD Puszcza Knyszyńska – atrakcyjne miejsce dla aktywnych turystów i przedsiębiorczych mieszkańców**. Dotychczasowe działania miały na celu: Rozwój turystyki aktywnej w oparciu o zasoby naturalne i kulturowe regionu LGD Puszcza Knyszyńska (*cel ogólny 1*); Różnicowanie działalności gospodarczej w oparciu o zasoby naturalne i kulturowe regionu LGD Puszcza Knyszyńska (*cel ogólny 2*) oraz Trwała poprawa jakości życia i aktywizacja mieszkańców w parciu o zasoby naturalne i kulturowe regionu LGD Puszcza Knyszyńska (*cel ogólny 3*).

W nowej perspektywie finansowej - obok kontynuacji działań dotyczących rozwoju przedsiębiorczości (m.in. w zakresie usług prozdrowotnych, rekreacji, turystyki, silver economy i „zielonych zawodów”); budowy marki LGD Puszcza Knyszyńska i polepszenia standardu życia mieszkańców - nacisk zostanie położony na: **Promowanie włączenia społeczności lokalnej LGD Puszcza Knyszyńska poprzez zwiększenia dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz aktywizację społeczno-zawodową społeczności zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym (*cel ogólny 1*)**.

1.5. Opis struktury LGD Puszcza Knyszyńska

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska skupia najbardziej aktywnych i zaangażowanych liderów reprezentujących trzy sektory: społeczny, publiczny i gospodarczy oraz mieszkańców obszaru. Na dzień 21.10.2015 r. liczba członków zwyczajnych wynosiła – 79. Sektor publiczny to 14 członków (17,72%), reprezentujących następujące JST: gmina Czarna Białostocka, Gródek, Juchnowiec Kościelny, Michałowo, Supraśl, Wasilków, Zabłudów, Dobrzyniewo Duże, Jasionówka, Knyszyn oraz Powiat Białostocki. Sektor gospodarczy to 27 członków (34,18%), reprezentujących m.in. takie obszary działalności jak: handel, hotelarstwo, gastronomia, usługi prozdrowotne, reklama, transport, technologie informatyczne i komputerowe, budownictwo. Sektor społeczny i mieszkańcy to 38 członków (48,10%), spośród których 15 to organizacje pozarządowe. Spośród NGO będących członkami LGD Puszcza Knyszyńska, cztery w sposób szczególnie zajmują się różnorodną działalnością na rzecz grup defaworyzowanych i realizują zadania związane z włączeniem społecznym, a ich czynne uczestnictwo w naszym Partnerstwie pomoże sprawnie i efektywnie realizować cele szczegółowe i przedsięwzięcia LSR, przede wszystkim cel ogólny I. Są to: Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie i Zagrożonym Wykluczeniem Społecznym „Lepsze Jutro”; Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Razem”; Fundacja Forum Inicjatyw Rozwojowych; Stowarzyszenie Bardzo Aktywna Wieś „BArWA”.

Reprezentatywność poszczególnych sektorów obrazuje tabela poniżej.

Tabela 4. Reprezentatywność sektorów LGD

Sektor	Liczba przedstawicieli	Udział procentowy
Społeczny	38	48,10%
w tym: mieszkańcy	23	29,11%
w tym: organizacje pozarządowe	15	18,99%
Gospodarczy	27	34,18%
Publiczny	14	17,72%
Razem	79	100%

Źródło: Opracowanie własne

Lokalna Grupa Działania ma też dwóch członków wspierających. Są to: Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku oraz Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej z siedzibą w Supraślu.

1.6. Opis składu organu decyzyjnego – RADY LGD Puszcza Knyszyńska

Mając na uwadze rekomendacje oraz doświadczenia z wdrażania LSR w perspektywie 2007-2013 LGD Puszcza Knyszyńska podjęła decyzję o funkcjonowaniu organu decyzyjnego, jakim jest Rada, w składzie 14 członków. W zakresie zasad konstytuujących skład Rady, spełnia ona następujące założenia:

1. Ani reprezentanci władz publicznych, ani żadna pojedyncza grupa interesu nie ma więcej niż 49 % praw głosu w podejmowaniu decyzji.
2. Sektor publiczny stanowi mniej niż 30% składu organu decyzyjnego.
3. W składzie Rady znajduje się: 3 przedsiębiorców; 9 kobiet; 2 osoby poniżej 35 roku życia.
4. Wprowadzono brak możliwości upoważniania osób trzecich do udziału w podejmowaniu decyzji.
5. W celu zapewnienia transparentności oraz prawidłowości wyboru dokonywanego przez organ decyzyjny, prowadzony będzie także rejestr interesów członków Rady, pozwalający na identyfikację charakteru ich powiązań z wnioskodawcami / poszczególnymi projektami.

W celu zapewnienia sprawnego i rzetelnego wyboru operacji, oraz zapewnienia wysokiego poziomu wiedzy i podnoszenia kompetencji członków Rady realizowane będą następujące działania:

1. Przeprowadzony zostanie test wiedzy dla członków Rady w zakresie zapisów LSR.
2. Określono plan szkoleń dla członków organu decyzyjnego.
3. Na początku posiedzenia członkowie Rady będą podpisywać oświadczenia, że zapoznali się z ocenianymi wnioskami przed posiedzeniem dotyczącym wyboru.
4. Podczas posiedzeń Rady będzie zachowany parytet sektorowy.
5. Przyjęte procedury przewidują przejrzysty sposób postępowania w sytuacji rozbieżnych ocen w ramach poszczególnych kryteriów.
6. Ustanowiona będzie komisja odpowiedzialna za prawidłowy przebieg procesu oceny i wyboru oraz poprawności dokumentacji i zgodności formalnej.
7. Przewidziane zostały działania dyscyplinujące wobec członków Rady, którzy systematycznie nie biorą udziału w posiedzeniach organu decyzyjnego lub dokonują oceny w sposób niezgodny z treścią kryteriów oceny.

1.7. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Władzami stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska są: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna oraz Rada, wybierana przez Walne Zebranie Członków. Członek Rady nie może być członkiem Zarządu, Komisji Rewizyjnej, ani pracownikiem Biura LGD Puszcza Knyszyńska.

Zapewnieniu obsługi biurowej i merytorycznej organów Stowarzyszenia służy Biuro Stowarzyszenia. Biuro działa w oparciu o regulamin określający zadania, strukturę i zasady jego funkcjonowania. Pracą Biura kieruje powołany przez Zarząd Dyrektor Biura. Czynności w sprawach zakresu prawa pracy za Stowarzyszenie dokonuje Prezes Zarządu lub osoba przez niego upoważniona. Czynności w sprawach z zakresu prawa pracy i umów cywilno-prawnych wobec Prezesa Zarządu wykonuje Przewodniczący Komisji Rewizyjnej, co reguluje § 25, pkt 2 Statutu.

Sposób rozszerzania LGD: Członkowie LGD dzielą się na zwyczajnych i wspierających. Osoby lub podmioty prawne mogą zostać członkami Stowarzyszenia po złożeniu deklaracji członkowskiej. Nabycie i utrata członkostwa następuje w drodze uchwały przyjętej większością głosów przez Zarząd Stowarzyszenia, co reguluje § 8, pkt 4, § 9 i § 12, pkt 1 Statutu LGD. Od uchwał Zarządu w przedmiocie wykluczenia członków zwyczajnych i wspierających Stowarzyszenia przysługuje odwołanie do Walnego Zebrania Członków, co reguluje § 14 Statutu.

Szczegółowy podział zadań poszczególnych pracowników biura, wymagania konieczne i pożądane adekwatne do przewidzianych obowiązków wraz z zakresem uprawnień i obowiązków został przedstawiony w dokumencie pn. „*Opis stanowisk określający konieczne i pożądane kwalifikacje i doświadczenie zawodowe oraz precyzujący podział obowiązków i zakres odpowiedzialności pracowników biura LGD Puszcza Knyszyńska*”, stanowiący załącznik nr 1 do *Regulaminu Pracy Biura LGD Puszcza Knyszyńska*. Natomiast załącznik nr 2 Regulaminu to „Polityka bezpieczeństwa przetwarzania danych osobowych w LGD Puszcza Knyszyńska”.

Stowarzyszenie posiada także procedurę naboru pracowników do Biura LGD Puszcza Knyszyńska. W Biurze Stowarzyszenia zatrudnionych będzie 6 pracowników etatowych, w tym m.in. dyrektor biura; zastępca dyrektora biura; specjaliści ds. wdrażania LSR (ze specjalizacją funduszową); specjalista ds. finansowych. **Minimum 50% pracowników zatrudnionych w biurze posiada doświadczenie i niezbędną wiedzę do wdrażania i aktualizacji dokumentów o strategicznym zasięgu regionalnym lub lokalnym.** Zgodnie z opisem przedstawionym w załączniku do Wniosku o wybór LSR na dzień składania lokalnej strategii rozwoju są to cztery osoby, których kwalifikację zostały opisane w załączniku do wniosku.

Pracownicy Biura LGD, stosownie do swoich obowiązków, podnoszą i aktualizują swoje kompetencje, zgodnie z **Planem szkoleń** określonym dla pracowników biura oraz członków organu decyzyjnego (*załącznik do Wniosku o wybór LSR*). Jakość pracy na stanowiskach w Biurze LGD jest oceniana w procedurze śródkresowej ewaluacji wewnętrznej (*opisano w załączniku do LSR: Plan monitoringu i ewaluacji*).

W szczególności dyrektor Biura LGD, w ramach ewaluacji wewnętrznej, prowadzi **badania jakości i efektywności świadczonego doradztwa** udzielanego przez pracowników biura Stowarzyszenia. **Badanie jakości** udzielonego doradztwa w ramach stanowisk pracy związanych z udzielaniem doradztwa mierzone

będzie poprzez ankiety satysfakcji wypełniane przez osoby/podmioty, którym udzielono doradztwa oraz rejestr świadczonych usług. **Stopień efektywności** udzielonego doradztwa mierzony będzie liczbą podmiotów, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze Stowarzyszenia, na podstawie rejestru świadczonych usług, zgodnie z procedurą opisaną w Regulaminie Biura. W Regulaminie Biura, w opisie poszczególnych stanowisk pracowników, określone również zostały ich obowiązki w zakresie animacji lokalnej i współpracy, w tym m.in. organizowanie szkoleń, konferencji, imprez zaplanowanych przez LGD i innych wydarzeniach mogących pomóc w promocji LGD oraz inicjowaniu i prowadzeniu działań związanych ze wspieraniem partycypacyjnej realizacji LSR. Do poszczególnych zadań określono metody ich pomiaru:

Wydarzenia animacji lokalnej jak szkolenia/konferencje/warsztaty/spotkania/ itp:

- pomiar ilościowy: ilość zorganizowanych wydarzeń, ilość uczestników wydarzeń;
- pomiar jakościowy: badanie podniesienia wiedzy/ wzrostu poziomu integracji/ zadowolenie ze spotkań/wydarzeń.

Wydarzenia animacji lokalnej – działania promocyjne jak: materiały promocyjne/ogłoszenia/strona www LGD:

- pomiar ilościowy: ilość materiałów promocyjnych, w tym np. wydawnictw, egzemplarzy w ramach danego wydawnictwa; ilość ogłoszeń w siedzibach instytucji, na stronie www;
- pomiar jakościowy: wzrost poziomu rozpoznawalności LGD i jej oferty w ramach LSR.

1.8. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

STATUT LGD: Określa formę prawną, strukturę partnerstwa oraz reguluje proces powoływania organów i zasady działania; określa kompetencje i zasadę reprezentatywności Rady LGD. Statut wskazuje Walne Zebranie Członków LGD jako organ kompetentny w zakresie uchwalania LSR i jej aktualizacji. Statut zawiera też zasady nabywania i utraty członkostwa w LGD oraz jej organach. Dokument określa też, iż zmiany w statucie wprowadzane są uchwałą Walnego Zebrania Członków. Podjęcie uchwały w sprawie zmiany Statutu, odwołania członków Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej oraz rozwiązania Stowarzyszenia wymaga kwalifikowanej większości 2/3 głosów, przy obecności co najmniej połowy członków Walnego Zebrania w pierwszym terminie i bez względu na ilość obecnych w drugim terminie, co reguluje § 17, pkt 6 Statutu. W Statucie wskazano także jako organ nadzorujący - Marszałka Województwa Podlaskiego.

REGULAMIN WALNEGO ZEBRANIA CZŁONKÓW: Reguluje zakres zadań, tryb podejmowania uchwał, głosowania, wnoszenia wniosków przez Walne Zebranie Członków, które jest najwyższą władzą Stowarzyszenia. Zmiany/ aktualizacja do Regulaminu wprowadzane są uchwałą Walnego Zebrania Członków.

REGULAMIN RADY: Reguluje pracę Rady, która jako organ decyzyjny odpowiada za wybór operacji i gwarantuje, że wybrane operacje są zgodne ze strategią. Regulamin zawiera m.in. szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, zasady powoływania i odwoływania członków, zasady sporządzania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach i protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego oraz wynagradzania członków organu decyzyjnego. Regulamin organu decyzyjnego przyjmowany jest uchwałą Walnego Zebrania Członków.

PROCEDURY OCENY I WYBORU OPERACJI: Zawierają szczegółowy opis następujących procedur: 1/ Uzgadniania terminu i warunków naboru wniosków; 2/ Ustalania lub zmiany kryteriów oceny operacji; 3/ Oceny wniosków i wyboru operacji realizowanych przez podmioty inne niż LGD; 4/ Przekazywania do Samorządu Województwa dokumentacji dotyczącej przeprowadzonego wyboru wniosków; 5/ Wyboru operacji własnych. Procedury oceny i wyboru operacji LGD Puszcza Knyszyńska przyjmowane są uchwałą Walnego Zebrania Członków.

REGULAMIN KOMISJI REWIZYJNEJ: Regulamin zawiera szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Komisji oraz zasady protokołowania posiedzeń. Regulamin Komisji Rewizyjnej przyjmowany jest uchwałą Walnego Zebrania Członków.

REGULAMIN PRACY BIURA LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Określa zasady funkcjonowania Biura, ramowy zakres działania i kompetencje Dyrektora oraz pracowników Biura. Określa zasady zatrudniania i wynagradzania pracowników; konieczne i pożądane kwalifikacje, doświadczenia zawodowe, adekwatne opisy stanowisk, w tym w zakresie animacji i współpracy, doradztwa; zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych oraz metody oceny jakości i efektywności świadczonego przez pracowników LGD doradztwa oraz animacji i współpracy. Regulamin pracy biura przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

REGULAMIN NABORU PRACOWNIKÓW LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Szczegółowo opisuje procedurę naboru pracowników oraz reguluje pracę Komisji Wybierającej, zawiera także wzory wszystkich dokumentów związanych z procedurą naboru pracowników. Regulamin przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

REGULAMIN WYNAGRADZANIA LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Na podstawie art. 77 KP ustala warunki wynagradzania za pracę oraz przyznawania innych świadczeń związanych z pracą w Lokalnej Grupie Działania – Puszcza Knyszyńska. Regulamin przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

REGULAMIN ZARZĄDU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Określa zasady funkcjonowania i zakres działania Zarządu jako najwyższej władzy Stowarzyszenia w okresach pomiędzy Walnymi Zebraniem Członków. Określa podziały zadań pomiędzy członków Zarządu oraz organizację pracy Zarządu. Regulamin przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

REGULAMIN POSTĘPOWANIA O UDZIELENIE ZAMÓWIENIA na dostawy, usługi i roboty budowlane, obowiązujący w Lokalnej Grupie Działania – Puszcza Knyszyńska: Określa sposób postępowania w procesie udzielania zamówień na dostawy, usługi i roboty budowlane. Regulamin przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

Rozdział II. Partycypacyjny charakter LSR

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska rozpoczęła działania związane z partycypacyjnym przygotowaniem Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2014-2020 już w roku 2013, przystępując do przygotowania dokumentu prezentującego potrzeby i wyzwania rozwojowe społeczności lokalnej zamieszkującej obszar LGD Puszcza Knyszyńska, celem prezentacji założeń w świetle planowanego RLKS w województwie podlaskim. Dokument wypracowany przy aktywnym współudziale społeczności lokalnej został przedstawiony w UMWP, jako wkład i argument za odpowiedzialnym podjęciem wyzwania jakim jest RLKS w województwie podlaskim.

Jednocześnie już w 2013 roku, na kanwie doświadczeń związanych z przygotowaniem w/w opracowania symulacyjnego, powołano **Zespół roboczy ds. opracowywania strategii**, w skład której weszli pracownicy biura LGD, członkowie Zarządu i członkowie LGD. Zespół w składzie 10-osobowym, samodzielnie, bez udziału ekspertów zewnętrznych, przygotował Lokalną Strategię Rozwoju Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska na lata 2014-2020(23). Jednocześnie podjęto decyzję o szerokim, partycypacyjnym konsultowaniu zapisów powstającej Strategii. W związku z tym przygotowano i wykorzystano metody partycypacji opisane między innymi w *Bazie dobrych praktyk partycypacji*¹ oraz techniki partycypacji udostępnione przez praktyków partycypacji², na każdym kluczowym etapie przygotowywania planowanej LSR. Założono, zgodnie z definicją, **wykorzystanie co najmniej 4 podstawowych narzędzi partycypacji**³, **na każdym z 5 rekomendowanych etapów partycypacyjnego przygotowywania LSR**⁴. **Łącznie w pięciu etapach konsultacji, w różnych jej formach wzięło udział ponad 900 osób, mieszkańców obszaru LGD, przedstawiciele instytucji samorządowych, instytucji pomocy, organizacji pozarządowych oraz przedstawiciele przedsiębiorstw**⁵.

ETAP I. Diagnoza i analiza SWOT

Mając na uwadze szerokie spektrum oddziaływania przewidywane dla przyszłej LSR do współtworzenia partycypacyjnej diagnozy zaproszono przedstawicieli sektora społecznego, publicznego, prywatnego oraz mieszkańców zamieszkałych na terenie LGD. Mieszkańcy i przedstawiciele instytucji oraz przedsiębiorców chętnie odpowiedzieli na zaproszenie do wspólnego budowania LSR, poprzez aktywne uczestnictwo w następujących działaniach:

I.1. Fokus group interview (FGI) w panelu ekspertów w ramach symulacji LSR (20 sierpnia 2013)

W procesie badania zebrano dane do pierwszej wersji SWOT i zarysu diagnozy. W wyniku FGI zweryfikowano zapisy SWOT z poprzedniej LSR w stosunku do bieżących wyzwań i potrzeb obszaru. W badaniu podczas panelu wzięło udział 15 ekspertów/przedstawicieli LGD Puszcza Knyszyńska.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Wnioski ze spotkania uwzględniono we wstępnej wersji zapisów dokumentów dotyczących problemów oraz zaktualizowanej analizy SWOT, które to dokumenty poddawane były dalszym konsultacjom ze społecznością lokalną w kolejnych etapach partycypacji.

I.2. Konsultacje LSR podczas warsztatów liderów (czerwiec 2014 – marzec 2015)

W wyniku szeregu konsultacji społecznych dotyczących diagnozy obszaru, przeprowadzonych zarówno z przedstawicielami LGD Puszcza Knyszyńska jak i w gminach, które dołączyły do LGD (Dobrzyniewo Duże, Knyszyn, Jasionówka) opracowano mapę potrzeb społecznych, zweryfikowaną podczas dyskusji na temat słabych i mocnych stron, zagrożeń i możliwości, zapisów w planowanej analizie SWOT. Dyskusje przeprowadzone zostały w Supraślu (04.06.2014 i 26.06.2014); w Gródku i Michałowie (30.06.2014); Wasilkowie (15.07.2014); Zabłudowie i Juchnowcu Kościelnym (09.09.2014) oraz w Czarnej Białostockiej (10.09.2014). W marcu 2015 roku zostały przeprowadzone dodatkowo w Jasionówce i Knyszynie (12.03.2015) oraz w Dobrzyniewie Dużym (19.03.2015). Łącznie w spotkaniach wzięło udział 144 osoby, w tym ok. 5% uczestników zadeklarowało przynależność do grupy defaworyzowanej na rynku pracy z powodu bezrobocia, niepełnosprawności, wieku powyżej 50 roku życia i bezdomności.

¹ www.decydujmyrazem.pl/.../ja/baza_dobrych_praktyk.html

² <http://partycypacjaobywatelska.pl/techniki/>; www.maszglas.pl/wp-content/uploads/2014/.../Partycypacja-spoeczna.pl

³ <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/775908>

⁴ Przy projektowaniu procesu partycypacji założono połączenie wielu metod partycypacji na każdym z etapów: WARSZTATY - opracowanie planu działania, wizja zmiany, wypracowanie stanowisk; podczas warsztatów wykorzystywano aktywne metody pracy; WARSZTATY + BADANIA - zarówno metody warsztatowe, jak i badawcze (narzędzia działań partycypacyjnych); WARSZTATY + DEBATY - w postaci stałych lub powoływanych ad hoc ciał doradczych, pracujących nad kwestiami bieżącymi lub konkretnym zagadnieniem; wydawali opinie i rekomendacje; WARSZTATY + DEBATY + BADANIA - wypracowano konkretne rozwiązania poprzez pracę z wykorzystaniem aktywnych metod oraz ze wsparciem badań i debat.

⁵ Pełna dokumentacja z uczestnictwa w działaniach partycypacyjnych dostępna jest w Biurze LGD Puszcza Knyszyńska.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Dokonano analizy zidentyfikowanych potrzeb społecznych, pogrupowano je na główne obszary wsparcia. Materiały z konsultacji wykorzystano w Rozdziale III przy konstrukcji opisów Diagnozy oraz Rozdziale IV przy zapisach analizy SWOT.

I.3. Debaty otwarte dla przedstawicieli trzech sektorów (październik 2014)

W ramach aktywizacji LGD zorganizowało debaty z przedstawicielami trzech sektorów (publicznego, społecznego i gospodarczego) nad stanem obszaru LGD i głównymi kierunkami rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń w zakresie potrzeb i doświadczeń przedsiębiorców (diagnoza w zakresie wsparcia przedsiębiorczości), sektora publicznego (diagnoza w zakresie problemów społecznych, stanu infrastruktury, gminnych strategii rozwoju), sektora społecznego i mieszkańców (diagnoza w zakresie poziomu aktywności społecznej, głównych problemów społecznych, identyfikacji grup defaworyzowanych). Debaty zorganizowano w Supraślu w dniach 10.10.2014 i 22.10.2014 r. Wzięło w nich udział 30 osób. Zebrane dane dotyczące głównych obszarów problemowych poddano dyskusji podczas spotkania członków LGD w ramach przeprowadzonej debaty publicznej. Debaty pozwoliły na sformułowanie rekomendacji w zakresie uwzględnienia w zapisach przyszłej diagnozy LSR oraz SWOT wniosków dotyczących kontynuacji kierunków wsparcia przedsiębiorczości, wsparcia budowania marki LGD oraz wzmocnienia integracji społecznej i zawodowej w szczególności grup defaworyzowanych na obszarach aglomeracyjnych LGD Puszcza Knyszyńska i poza nimi.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Wnioski z debat pozwoliły na wstępne zdefiniowanie głównych obszarów problemowych oraz grup defaworyzowanych (wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem, w tym w szczególności osób niepełnosprawnych), niezbędnych do głębszego zweryfikowania w kolejnych etapach partycypacyjnej diagnozy.

I.4. Spotkania informacyjno-konsultacyjne (okres przygotowawczy) – wrzesień 2015, w zakresie diagnozy obszaru

W ramach spotkań udział wzięło łącznie 29 osoby, w tym 11 kobiet. Spotkania zorganizowane zostały: 09.09.2015 r. w Michałowie, 10.09.2015 r. w Dobrzyniewie Dużym. Wśród nich ok. 20% uczestników zadeklarowało, że jest defaworyzowane na rynku pracy z powodu długotrwałego bezrobocia, niepełnosprawności, młodego wieku. Celem spotkań było w pierwszej kolejności omówienie RLKS i zakresu wielofunduszowej LSR, stopnia ważności poszczególnych zakresów tematycznych dla lokalnej społeczności, określenie mocnych i słabych stron obszaru (SWOT). Ponadto omówiono poszukiwanie sposobów ograniczenia słabych stron za pomocą instrumentu RLKS. Omówiono przedsięwzięcia, cele szczegółowe i ogólne LSR LGD Puszcza Knyszyńska. W szczególności w części warsztatowej wspólnie określono stopień ważności poszczególnych problemów/zagadnień, warsztatowo zidentyfikowano mocne i słabe strony dla rozwoju obszaru.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Zebrane wnioski dotyczące diagnozy w oparciu o zbierane równoległe przez pracowników Biura dane dotyczące obszaru LGD zostały przeanalizowane przez Zespół, w tym zebrano wnioski, które wpisują się w społeczność lokalną tworząca LGD Puszcza Knyszyńska.

I.5. Wywiad biały i konsultacje tematyczne Zespołu ds. opracowywania LSR

Równoległe do prowadzonego procesu partycypacji, członkowie Zespołu ds. opracowywania Strategii systematycznie analizowali informacje na temat głównych potrzeb i wyzwań dla obszaru LSR, które pochodziły z ogólnie dostępnych źródeł typu media, media społecznościowe, dane publiczne, dane pochodzące z obserwacji, profesjonalne opracowania, bazy danych.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Zebrane wnioski dotyczące pełnej diagnozy, w oparciu o zbierane równoległe przez pracowników Biura dane dotyczące obszaru LGD, zostały przyjęte i wpisane do Rozdziału III i IV w zakresie diagnozy oraz analizy SWOT, ze szczególnym uwzględnieniem problemów społecznych, z którymi boryka się ten obszar, a mianowicie potrzebą wsparcia grup defaworyzowanych, zagrożonych wykluczeniem społecznym, ze względu na ubóstwo, w tym osób niepełnosprawnych, którzy w sposób szczególny wpisują się w potrzebę wsparcia w LSR społeczności lokalnej.

ETAP II. Określenie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju oraz opracowanie Planu Działania

II.1. Sondaż pomysłów projektowych (wrzesień 2014) wśród mieszkańców LGD

Zebrano 112 fiszek, jako odpowiedzi na określone planowane obszary wsparcia. Sondaż umożliwił wstępne rozeznanie oczekiwanych przez społeczność LGD obszarów wsparcia w nowej perspektywie; głównych celów i założeń; w szczególności w zakresie kontynuacji w LSR działań prozdrowotnych, proturystycznych, charakterystycznych dla LGD oraz projektów małej rewitalizacji. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Część wpisująca się w RLKS wskazanych w sondażu zakresów

została uwzględniona w kolejnych etapach konsultacji, a następnie w zapisach dotyczących Celów. Finalne wnioski po skonsultowaniu uwzględniono w zapisach LSR w Rozdziale V oraz VII i VIII.

II.2. Panel wymiany doświadczeń dla przedstawicieli LGD (czerwiec 2015)

Zorganizowany został z udziałem 29 członków LGD, podczas Walnego Zgromadzenia Członków w dniu 22.06.2015 r. Jego celem było porównanie doświadczeń, zebranie uwag i opinii dotyczących głównych kierunków rozwoju/celów oraz ich hierarchii, również w odniesieniu do planu działania i wytycznych Programów. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Wnioski z panelu uwzględniono w zapisach prezentacji na spotkaniu konsultacyjne oraz zapisach Rozdziału V LSR.

II.3. Warsztaty Konsultacyjne w gminach w ramach okresu przygotowawczego (wrzesień 2015) w zakresie określenia celów i wskaźników

W ramach kolejnych dwóch spotkań konsultacyjnych, które odbyły się: 15.09.2015 r. w Knyszynie oraz 16.09.2015 r. w Jasionówce, udział wzięło łącznie 19 osób, w tym 7 kobiet. Wśród uczestników 6 osób wskazało defaworyzację na rynku pracy z powodu braku pracy, wiek powyżej 50 roku, czy niepełnosprawność. Celem spotkań, kontynuowanych w gminach było w pierwszej kolejności omówienie RLKS i zakresu wielofunduszowej LSR, stopnia ważności poszczególnych zakresów tematycznych dla lokalnej społeczności, określenie mocnych i słabych stron obszaru (SWOT), sposobów ograniczenia słabych stron za pomocą instrumentu RLKS. Omówiono przedsięwzięcia, cele szczegółowe i ogólne LSR LGD Puszcza Knyszyńska. Ponadto w ramach spotkania w szczególności odniesiono się do wniosków dotyczące diagnozy, które zostały w kolejnym etapie spotkań połączone z wynikami badania ankietowego przedsięwzięć (metoda II.1 oraz II.2), ze szczególnym uwzględnieniem planowanych obszarów wsparcia w LSR i przedyskutowane z uczestnikami spotkań.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Wnioski ze spotkań pozwoliły na sformułowanie brzmienia oraz hierarchii celów, wraz z potencjalnymi typami przedsięwzięć planowanych do przyszłych konkursów. Ponadto sformułowano cele w odniesieniu do niwelowania problemów społecznych, z którymi boryka się ten obszar, a mianowicie potrzebą wsparcia grup defaworyzowanych, w tym na rynku pracy: osób ubogich, osób niepełnosprawnych, którzy w sposób szczególny wpisują się w społeczność lokalną tworzącą LGD Puszcza Knyszyńska.

II.4. Warsztaty branżowe 3-sektorowe (lipiec-listopad 2015)

Warsztaty zrealizowane zostały w sektorze publicznym (Supraśl: 01.07.2015 - 13 osób; 27.07.2015 – 13 osób; 07.10.2015 – 14 osób); gospodarczym (Gródek: 10.07.2015 – 7 osób; Supraśl 09.10.2015 – 7 osób, branża turystyczna) oraz społecznym (Supraśl: 03.11.2015 - 34 osoby). Warsztaty branżowe służyły bieżącej dyskusji i wnoszeniu uwag do wypracowywanej na bieżąco konstrukcji drzewa celów oraz wskaźników oczekiwanych w RLKS. Przedyskutowano wstępną strukturę Planu Działania z podziałem realizacji LSR na dwuletnie okresy. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Wnioski na bieżąco były zbierane przez prowadzących spotkania i konsultowane przez Zespół ds. opracowywania Strategii. Większość z nich została przyjęta w zapisach Rozdziału V oraz VII LSR.

ETAP III. Opracowywanie zasad wyboru operacji i ustalanie kryteriów wyboru

III.1. Wywiady pogłębione dot. procedur i kryteriów wyboru operacji LSR 2007-2013 i rekomendacji na lata 2014-2020 (maj 2015)

W ramach prowadzonej przez LGD analizy skuteczności i efektywności stosowanych procedur w okresie 2007-2013, przeprowadzono 4 wywiady pogłębione z przedstawicielami Organu Decyzyjnego oraz przeanalizowano doświadczenia organów LGD w zakresie oceny/procedur/kryteriów z perspektywy doświadczeń 2007-2013. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: W ramach tych działań konsultacyjnych wszystkie uwagi i rekomendacje wprowadzono do zapisów procedur w nowej LSR oraz zastosowano w Rozdziale VI LSR, w szczególności w zakresie ograniczenia składu Rady, sposobu organizacji posiedzeń, premiowania w kryteriach wyboru przedsięwzięć wspierających komplementarną realizację poszczególnych celów Strategii.

III.2. Publiczna debata na temat oceny zasad wyboru operacji i kryteriów za lata 2007-2013 i rekomendacji do nowej LSR (sierpień 2015)

Analiza LSR w tym zakresie za okres 2007-2013 została przygotowana przez Zarząd LGD przy współpracy pracowników Biura oraz Komisji Rewizyjnej. Analiza dotychczasowych Zasad została poddana pod konsultacje społeczne Walnego Zgromadzenia Członków LGD w dniu 12.08.2015 r., celem zebrania opinii i wniosków do konstruowania nowych zapisów tychże zasad w LSR. W spotkaniu uczestniczyło 30 członków.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Zebrane wnioski zostały przeanalizowane przez Zespół ds. opracowywania Strategii. W szczególności zwrócono uwagę na konieczność zastosowania preferencji dla grup defaworyzowanych wskazanych w diagnozie. Ponadto podjęto decyzję o dostosowaniu

składu Rady do nowych wytycznych RLKS. Uwzględniono również wnioski dotyczące procedur związanych z ewentualną procedurą grantową. Wnioski zostały zebrane w postaci zapisów Regulaminów Rady oraz brzmienia Rozdziału VI LSR.

III.3. Spotkania informacyjno-konsultacyjne (okres przygotowawczy) – wrzesień 2015; w zakresie konsultacji kryteriów wyboru

W ramach kolejnych spotkań: 17.09.2015 w Wasilkowie oraz 22.09.2015 w Supraślu, udział wzięło łącznie 49 osób, w tym 20 kobiet. Ponad 10% uczestników zadeklarowało przynależność do grupy defaworyzowanych na rynku pracy z powodu braku pracy, płci, wieku powyżej 50 lat czy potrzeby sprawowania opieki nad osobą zależną. Celem spotkań, podobnie jak w poprzednich etapach było w pierwszej kolejności omówienie RLKS i zakresu wielofunduszowej LSR, stopnia ważności poszczególnych zakresów tematycznych dla lokalnej społeczności, zaprezentowanie mocnych i słabych stron obszaru (SWOT). Ponadto omówiono poszukiwanie sposobów ograniczenia słabych stron za pomocą instrumentu RLKS. Omówiono i analizowano przedsięwzięcia, cele szczegółowe i ogólne LSR LGD Puszcza Knyszyńska. W szczególności zaprezentowano wytyczne RLKS w zakresie kryteriów oraz analizę doświadczeń funkcjonowania organu decyzyjnego w poprzednim okresie. W oparciu o prezentację planowanych zakresów LSR przedyskutowano i zebrano wnioski od uczestników konsultacji w zakresie uwzględnienia w kryteriach, w szczególności preferowania podmiotów z terenu LGD oraz komplementarności wsparcia. Przedyskutowano również wysokość wsparcia przy poszczególnych typach operacji w ramach PROW (m.in. premie na rozpoczęcie działalności gospodarczej). ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Wnioski zostały uwzględnione w zapisach Regulaminu Rady i Kartach Oceny zaakceptowane przez WZC, jako składowe Rozdziału VI LSR.

III.4. Warsztat problemowy dla nowego składu Członków Organu Decyzyjnego (październik 2015)

Warsztat przeprowadzony został w dn. 21.10.2015 roku, podczas WZC, metodą panelu obywatelskiego, celem przedyskutowania zasad wyboru operacji i kryteriów w kontekście ich zgodności z osiągnięciem przez LGD celów strategicznych LSR, zgodności z RLKS oraz wniesienie wniosków i uwag w oparciu o wymianę doświadczeń Członków Organu Decyzyjnego. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Spisanie wniosków z tej konsultacji w postaci uwag do Regulaminu Rady i kart oceny projektów – zaprezentowanych do zatwierdzenia przez Walne Zebranie Członków (WZC) i wprowadzenia do Strategii.

III.5. Konsultacje zasad wyboru i kryteriów społeczną metodą notyfikacji

Mając na uwadze potrzebę partycypacyjnego zatwierdzenia strategicznych elementów przyszłej LSR, oraz potrzebę wspólnego porozumienia i zgody co do zasad wyboru i kryteriów zostały one przesłane do 14 członków Rady LGD w dn. 14 grudnia 2015 r., celem szczegółowego zapoznania się i wniesienia ewentualnych wniosków w wersji pisemnej i/lub na forum WZC, przed ich finalnym zatwierdzeniem. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Zebrano kluczowe uwagi do brzmienia kryteriów i procedur, które zostały zatwierdzone na WZC i przedstawione w LSR oraz jako załącznik do Wniosku o wybór LGD.

ETAP IV. Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji

Mając na uwadze, iż monitoring i ewaluacja służyć ma badaniu, czy LGD Puszcza Knyszyńska dobrze realizuje postawione przed nią zadania w ramach LSR do 2020 (23) roku, już na etapie jej tworzenia wspólnie z przedstawicielami społeczności ustalono sposoby uczestnictwa społeczności w ocenie tychże działań.

IV.1. Spotkania informacyjno-konsultacyjne (okres przygotowawczy) – wrzesień 2015, w zakresie konsultacji doświadczeń z wdrażania LSR 2007-2013 i jej ewaluacji

W ramach spotkań 23.09.2015 r. w Juchnowcu Kościelnym oraz 24.09.2015 r. w Czarnej Białostockiej, 21 uczestników (w tym 11 kobiet) wniosło uwagi dotyczące dotychczasowego funkcjonowania LGD i wdrażania LSR. Wnioski i rekomendacje dotyczące sposobu prowadzenia monitoringu i oceny wdrażania przyszłej LSR, były na bieżąco spisywane i przedkładane Zespołowi ds. opracowywania LSR. W pracy uczestniczyły również osoby, które zadeklarowały przynależność do grupy defaworyzowanej, wśród nich ze względu na brak zatrudnienia, niepełnosprawność, bycie kobietą na urlopie macierzyńskim i wychowawczym, wracającą do pracy po przerwie związanej z urodzeniem i wychowaniem dziecka oraz wiek powyżej 50 lat. Ponadto na spotkaniu podobnie jak w poprzednich etapach, omówiono RLKS i zakres wielofunduszowej LSR, zakresy tematyczne wypracowane przez społeczność, sprawdzono mocne i słabe strony obszaru (SWOT). Omówiono i analizowano przedsięwzięcia, cele szczegółowe i ogólne LSR LGD Puszcza Knyszyńska.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Zebrane wnioski od uczestników konsultacji, oprócz ogólnych uwag/uzupełnień, w szczególności odnosiły się do uwzględnienia w dotychczasowej procedurze ewaluacji ex-ante dotyczącej wprowadzania nowych przedsięwzięć do LSR. Będą one mogły wynikać z uwag/pomysłów społeczności lokalnej, zgłaszanych w postaci skrzynki pomysłów, która zostanie zamieszczona od 2016 roku na stronie internetowej LGD oraz formalnie zgodnie z procedurą przewidzianą dla aktualizacji LSR.

IV.2. Panel ekspercki projektodawców: konsultacje doświadczeń ewaluacyjnych LGD w perspektywie 2007-2013 rekomendacje 2014-2020 (03.11.2015)

Warsztat został przygotowany przez Pracowników Biura LGD w porozumieniu z Komisją Rewizyjną w zakresie omówienia i skonsultowania doświadczeń z działań ewaluacyjnych i monitoringowych prowadzonych w ramach LSR 2007-2013. Uczestniczyło w nim 33 osoby: przedstawiciele LGD oraz instytucji współpracujących zaangażowanych w proces budowania LSR, posiadających doświadczenie jako projektodawcy działań wspieranych z funduszy zewnętrznych. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: W ramach warsztatu przygotowano listę rekomendacji w postaci wniosków do podstawowych zasad ewaluacji, które zostały uwzględnione w Rozdziale XI LSR, w tym: w zakresie przyjęcia Planu ewaluacji i monitoringu oraz prowadzenia ewaluacji w oparciu o kryteria ewaluacyjne i ewaluację zewnętrzną.

IV.3. Konsultacje powszechne Planu Ewaluacji i monitoringu metodą planowania partycypacyjnego (październik 2015)

W ramach posiedzenia Walnego Zebrania Członków, w którym udział wzięło 39 osób w dniu 21.10.2015 r., celem powszechnej konsultacji założeń planu ewaluacji i monitoringu planowanego przez LGD w zakresie działań podejmowanych w LSR, poddano go publicznej ocenie. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: W wyniku uzyskanych rekomendacji, zaproponowana procedura ewaluacji, uwzględniająca wnioski z procesu konsultacji, została zarekomendowana do wdrożenia wraz z LSR i stanowi załącznik do LSR, w szczególności w zakresie ewaluacji ex-ante przedsięwzięć planowanych do wdrożenia.

IV.4. Konsultacje internetowe elementów planu monitoringu i ewaluacji LSR

LGD w trosce o jak najwyższą jakość przygotowywanej LSR oraz jej późniejszą realizację przeprowadziła konsultacje internetowe dotyczące rekomendowanych elementów funkcjonowania LGD oraz wdrażania LSR podlegających ocenie, poprzez wysłanie wersji planu monitoringu i ewaluacji do 35 kontrahentów LGD oraz jej członków, którzy zgłosili się do partycypacyjnej oceny tego dokumentu. Konsultacje w tej formie odbywały się w okresie 10-14 grudzień 2015. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Wnioski w postaci najwyżej rekomendowanych elementów funkcjonowania LGD, które powinny podlegać ocenie po ich przyjęciu przez Zespół ds. opracowywania LSR, zostały uwzględnione w Rozdziale XI.

ETAP V. Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR

Mając na uwadze, iż komunikacja prowadzona przez LGD Puszcza Knyszyńska jest podstawą do zapewnienia jawności i przejrzystości działań, LGD podjęła decyzję o wspólnym ze społecznością lokalną zaplanowaniu narzędzi komunikacyjnych rekomendowanych do wdrażania LSR.

V.1. Badanie ankietowe rozpoznawalności LGD w oczach mieszkańców wraz z preferowanymi metodami komunikacji (wrzesień 2015)

Przeprowadzenie sondażu wśród społeczności lokalnej w zakresie preferowanych sposobów komunikacji LGD ze społecznością lokalną wśród 126 osób (68 kobiet i 58 mężczyzn). 36 osób wniosło propozycje preferowanych metod komunikacji wskazane do uwzględnienia w LSR.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Wnioski z sondażu zostały uwzględnione w procesie konstruowania planu komunikacji, w zakresie doboru metod. Wniesione propozycje do planu komunikacji to m.in.: wprowadzenie konsultacji indywidualnych i w szerokim gronie ankiet; spotkania informacyjne, informacje na stronach internetowych, LGD, gmin, informacje w prasie lokalnej, korespondencja e-mailowa, ogłoszenia na tablicach ogłoszeń; komunikacja telefoniczna; środki masowego przekazu; plakaty w gminach i przy parafiach; szkolenia na platformie e-learningowej; ankieta ewaluacyjna; sprawozdanie z realizacji operacji.

V.2. Spotkania informacyjno-konsultacyjne (okres przygotowawczy) – wrzesień 2015, w zakresie konsultacji metod komunikacji ze społecznością i zapisów planu komunikacji

W ramach kolejnych spotkań konsultacyjnych: 29.09.2015 r. w Gródku oraz 30.09.2015 r. w Zabłudowie 40 uczestników konsultacji, w tym 31 kobiet, omówiono ponownie RLKS i wielofundusową LSR, wypracowane poszczególne zakresy tematyczne, na bieżąco uzupełnione przez uczestników. Zweryfikowano mocne i słabe strony obszaru (SWOT). Omówiono i analizowano przedsięwzięcia, cele szczegółowe i ogólne LSR LGD Puszcza Knyszyńska. Ponadto skonsultowano doświadczenia społeczności dotyczące komunikacji i pożądanych form komunikacji do zastosowania przez LGD w ramach wdrażania LSR. Wnioski i rekomendacje były na bieżąco spisywane i przedkładane Zespołowi ds. opracowywania LSR. Wśród uczestników konsultacji był przedstawiciel grupy defaworyzowanej na rynku pracy z uwagi na niepełnosprawność. ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Zebrane wnioski od uczestników konsultacji w zakresie potrzeby uzupełnienia dotychczasowych metod komunikacji (głównie

spotkań) o interaktywne metody w postaci np. elektronicznego newslettera, czy skrzynki pomysłów na stronie internetowej LGD zostały rekomendowane do zapisów w Planie Komunikacji.

V.3. Konsultacje eksperckie dotyczące założeń Planu Komunikacji LGD (03.11.2015 r.)

Do dyskusji LGD zaprosiła dotychczasowych beneficjentów, członków LGD oraz przedstawicieli otoczenia LGD (instytucje współpracujące). Spotkanie odbyło się 03.11.2015 roku. Wzięło w nim udział 36 osób. Podczas dyskusji zidentyfikowano główne problemy w obszarze komunikacji stosowane dotychczas przez LGD. Uczestnicy dyskusji zwrócili uwagę na coraz większą rozpoznawalność oferty LGD, również dzięki prowadzeniu projektów własnych (w tym EFRR). Podkreślili zasadność wprowadzenia części działań w LSR związanych z dalszą profesjonalizacją LGD oraz podejmowaniem szeregu działań promocyjnych. Jednocześnie zwrócono uwagę na konieczność wzmacniania rozpoznawalności oferty i marki LGD Puszcza Knyszyńska.

ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR: Przeprowadzona dyskusja pozwoliła na zebranie głównych potrzeb wskazanych przez uczestników. Uwzględniono również potrzeby grup defaworyzowanych uwzględnionych w LSR i problemy z dotarciem do nich. Rekomendacje zostały uwzględnione w analizie problemów opisanych w Planie Komunikacji oraz założonych celach Planu Komunikacji (Rozdział IX LSR).

V.4. Konsultacje Indywidualne z przedstawicielami grup docelowych LSR oraz ich otoczeniem metodą wywiadów bezpośrednich (z wykorzystaniem kwestionariusza)

Pracownicy LGD w oparciu o rekomendację Zespołu ds. opracowywania strategii przeprowadzili 24 wywiady z przedstawicielami grup docelowych strategii (przedsiębiorcy, JST, partnerzy społeczni) oraz grup defaworyzowanych celem zebrania do LSR rekomendowanych działań komunikacyjnych oraz środków przekazu, najskuteczniejszych z perspektywy potencjalnych w/w odbiorców. **ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR:** Preferowane działania komunikacyjne oraz towarzyszące środki przekazu, uwzględnione zostały w Planie Komunikacji, stanowiącym załącznik do LSR.

V.5. Konsultacje zapisów Planu Komunikacji w Punkcie Informacyjnym LGD Puszcza Knyszyńska

Wstępna wersja Planu Komunikacyjnego, uwzględniająca uwagi zebrane w procesie partycypacji została przygotowana przez Zespół ds. opracowywania Strategii oraz udostępniona wszystkim zainteresowanym do wnoszenia uwag i/lub rekomendowania dodatkowych rozwiązań. Plan Komunikacji podlegał konsultacjom otwartym od listopada do grudnia 2015 r. **ANALIZA I WYKORZYSTANIE WNIOSKÓW W LSR:** Wnioski ze spotkań w ramach Punktu Informacyjnego zostały przedstawione w postaci metod zastosowanych w LSR w Planie Komunikacji w stosunku do w/w grup.

Podsumowanie partycypacyjnego procesu tworzenia LSR

Lokalna Strategia Rozwoju obszaru LGD Puszcza Knyszyńska powstała przy ogromnym zaangażowaniu społecznym i instytucjonalnym, zarówno mieszkańców, przedstawicieli instytucji, samorządowców, organizacji pozarządowych i przedsiębiorców. Poczynając od 2013 roku – budowania symulacji założeń Strategii - do 2015 roku, działań zaplanowanych w tzw. okresie przejściowym, w różnych działaniach konsultacyjnych wzięło udział ponad 900 osób. Ostateczna wersja Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska została poddana konsultacjom w dn. 17-21 grudnia 2015 r. LSR została rozesłana do wszystkich członków Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska oraz osób uczestniczących w konsultacjach, przedstawicieli instytucji współpracujących (OPS/MOPS/CIS/NGOs), którzy zgłosili akces do partycypacyjnej współpracy przy wypracowywaniu zapisów LSR. Na stronie internetowej stowarzyszenia zamieszczono informację, że Lokalna Strategia Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska w wersji papierowej dostępna jest w Biurze LGD. Na stronie internetowej uruchomiono zakładkę - skrzynka uwag i pomysłów dotyczących LSR LGD Puszcza Knyszyńska. Debata nad zgłoszonymi do dnia 21.12.2015 wersją, została podsumowana decyzją Walnego Zebrania Członków w dn. 22 grudnia 2015 r., zatwierdzającą uwagi i wnioski zgłoszone do LSR. LSR LGD Puszcza Knyszyńska, zgodnie ze Statutem, została przyjęta decyzją WZC w dniu 22.12.2015r.

OPIS METOD ANGAŻOWANIA SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ W PROCES REALIZACJI STRATEGII Z OKREŚLENIEM GRUP DOCELOWYCH

LGD w ramach partycypacyjnego przygotowywania LSR LGD Puszcza Knyszyńska wspólnie ze społecznością lokalną podjęła decyzję, iż na każdym etapie wdrażania LSR w najszerszym możliwym zakresie uczestniczyć będzie społeczność, w tym przede wszystkim uczestniczyć będzie w:

- monitorowaniu i ocenie realizacji strategii: poprzez zaangażowanie przedstawicieli grup docelowych LSR w realizację badań ankietowych towarzyszących ewaluacji; aktywne zbieranie oświadczeń dotyczących realizowanych przedsięwzięć; ocenę prowadzonego doradztwa i animacji (ankiety jakości i efektywności wsparcia); ocenę pracy Biura LGD (*Szczegółowy opis w Rozdziale XI*);
- aktualizacji strategii: zgodnie z przewidzianą PROCEDURĄ AKTUALIZACJI LSR (*Szczegółowy opis w Załączniku nr 1 do LSR*) przewiduje się prowadzenie konsultacji ze społecznością lokalną z zastosowaniem

partycypacyjnych metod, w tym warsztatów konsultacyjnych; konsultacji internetowych; wnoszenia wniosków dot. aktualizacji LSR przez przedstawicieli społeczności lokalnej do Zarządu LGD, w tym poprzez skrzynkę internetową;

- zmianach lokalnych kryteriów wyboru: przewidziano konsultacje ze społecznością lokalną, m.in. w postaci możliwości zgłaszania wniosków o zmianę kryteriów przez członków LGD Puszcza Knyszyńska, warsztatów konsultacyjnych (przynajmniej jedno spotkanie konsultacyjne przy każdej zmianie kryteriów), prezentacji ewentualnych zmian do kryteriów za pośrednictwem strony internetowej LGD, przez okres co najmniej dwóch tygodni, z możliwością zgłaszania uwag i pytań.

W procesie tworzenia LSR wykorzystano badania własne realizowanych przez LGD Puszcza Knyszyńska i na jej zlecenie w okresie 2007-2013, w tym m.in.:

1. Program budowy małej infrastruktury turystycznej na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska, EKOTON sp. z o.o., Supraśl 2010.
2. Strategia kreacji marki i produktów turystycznych Puszczy Knyszyńskiej na lata 2010-2015; EKOTON sp. z o.o., Supraśl 2011.
3. Wieloletni plan promocji marki oraz produktów Puszczy Knyszyńskiej na lata 2010-2015; EKOTON sp. z o.o., Supraśl 2011.
4. Koncepcja zintegrowanego regionalnego systemu informacji i zarządzania ruchem turystycznym regionu Puszczy Knyszyńskiej. Supraśl 2012.
5. Ocena śródkresowa wdrażania LSR/konsultacje/rekomendacje nowych kierunków. Raport z ewaluacji. Supraśl 2012.
6. Nowatorski Program Rozwoju Turystyki Osób Niepełnosprawnych na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w oparciu o doświadczenia GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne. Supraśl 2013.
7. Program wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w oparciu o doświadczenia GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne. Supraśl 2013.
8. Badanie potencjału rozwojowego i zdolności do wdrażania nowych środków finansowych na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska; Soen Partners sp z.o.o., Supraśl 2013.
9. Diagnoza obszaru LGD Puszcza Knyszyńska – raport z badania potrzeb rozwojowych obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz celów i zadań nowej perspektywy finansowej 2014-2020 w świetle doświadczeń i efektów wdrażania LSR Puszcza Knyszyńska 2007-2013, Soen Partners sp z.o.o., Supraśl 2014.
10. Raport z oceny procedur i kryteriów wyboru operacji oraz wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju 2007-2013, Soen Partners sp. z o.o., Supraśl 2015 r.
11. Identyfikacja grup i obszarów defaworyzowanych, metody komunikacji i odbioru planowanych zakresów tematycznych Lokalnej Strategii Rozwoju – analiza na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w społeczności lokalnej w okresie 2013-2015. S. Machowicz, Supraśl 2015.

Rozdział III. Diagnoza – opis obszaru i ludności

3.1. Spójność obszaru LGD Puszcza Knyszyńska

3.1.1. Uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze

Obszar Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska znajduje się w obrębie mezoregionu **Wysoczyzna Białostocka**, która na południu przechodzi w **Dolinę Górnej Narwi** - wchodząc w skład makroregionu **Nizina Północnopodlaska**. Występujący tu krajobraz jest wyjątkowo urozmaicony i zróżnicowany, a przez to bardzo ciekawy. Obszar ten zbudowany jest ze zwirowych, piaszczystych oraz gliniastych osadów ze zlodowacenia środkowopolskiego. Występują tu pola sandrowe, wzgórza morenowe, baseny, doliny, kemy i ozy. Pomiędzy różnego rodzaju wzniesieniami występują obniżenia zazwyczaj wypełnione pokładami torfów (szczególnie w dolinach rzeki Narew i Supraśl). Charakterystycznym elementem rzeźby jest okazały wał morenowy, biegnący przez gminy Gródek, Supraśl i Czarna Białostocka. Jego wyższa południowa część, w literaturze znana jako Wał Świętojański, osiąga wysokość 210,8 m n.p.m. (Góra Świętego Jana).

Przyroda obszaru LGD Puszcza Knyszyńska jest jednym z najważniejszych czynników decydujących o wyjątkowości i spójności tego terenu. Obszar ten, podobnie jak obszar całego województwa podlaskiego, cechuje się wysokimi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, ściśle związanymi z uwarunkowaniami geograficznymi opisanymi powyżej. Jest to teren o stosunkowo małym skażeniu i przekształceniu środowiska naturalnego, ze zróżnicowanym krajobrazem i dużym kompleksem leśnym – **Puszcza Knyszyńska**. Jest ona jednym z kluczowych elementów krajobrazu przyrodniczego, obejmując swym zasięgiem blisko połowę omawianego obszaru. Lasy i grunty leśne zajmują 46% powierzchni obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, podczas gdy w skali całego kraju lesistość wynosi ok. 30%.

Tabela 5. Lesistość na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska (2013 r.)

Gmina	Pow. ogólna gminy (ha)	Pow. gruntów leśnych (ha)	Lesistość w %	Grunty leśne publ. (ha)	Grunty leśne prywat. (ha)
Czarna Białostocka	20636,00	15746,10	74,0	15310,10	436,00
Dobrzyniewo Duże	16100,00	5876,97	35,7	4272,97	1604,00
Gródek	42969,00	27277,47	62,3	23982,47	3295,00
Juchnowiec Kościelny	17177,00	2713,76	15,8	472,76	2241,00
Michałow	41002,00	16354,06	39,1	14043,06	2311,00
Supraśl	18854,00	13107,66	67,7	11958,66	1149,00
Wasilków	12712,00	6084,88	46,9	5252,88	832,00
Zabłudów	33976,00	11109,77	32,4	7014,77	4095,00
Jasionówka	9700,00	1276,41	13,2	111,41	1165,00
Knyszyn	12700,00	4287,21	33,2	2213,21	2074,00
Razem LGD	225826,00	103834,29	45,98	84632,29	19202,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, lipiec 2015

Puszcza Knyszyńska jest pozostałością po ogromnym, zwartym kompleksie puszczańskim na pograniczu Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. W końcu XV wieku były to: Puszcza Grodzieńska, Knyszyńska i Błudowska. Ich zasiedlanie następowało bardzo powoli. Długo był to teren pogranicza, na którym ścierały się wpływy polskie, ruskie, litewskie, jaćwieskie i krzyżackie. Przyspieszenie kolonizacji puszczy w XVI-XVIII w. doprowadziło do znacznego skurczenia się powierzchni leśnej na rzecz terenów rolniczych. Istotne zmiany przyniósł wiek XIX, kiedy wraz ze wzmożoną eksploatacją lasów, pojawiła się konieczność prowadzenia gospodarki leśnej opartej między innymi na sztucznych zalesieniach. Na szczęście w Puszczy Knyszyńskiej pozostało wiele fragmentów lasu mało przekształconych przez człowieka, co czyni ją bardzo cenną pod względem przyrodniczym. Cechą wyróżniającą Puszcze Knyszyńską spośród innych kompleksów leśnych jest wybitny charakter borealny. Sztandarowym gatunkiem wykształconym na unikatowym siedlisku jest ekotyp „sosny supraskiej”, zwanej masztową, dochodzącą do 30 m wysokości.

Wzdłuż południowej (gmina Juchnowiec Kościelny, Zabłudów, Michałow) i na krótkim odcinku zachodniej (gm. Dobrzyniewo Duże) granicy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska przepływa rzeka Narew, stanowiąca prawobrzeżny dopływ Wisły. Dolina Górnej Narwi, jest jednym z najlepiej zachowanych obszarów bagiennych w Polsce. Rzeka Narew wraz z licznymi odnogami, naturalnymi kanałami i starorzeczami stanowi siedlisko licznych rzadko występujących gatunków flory i fauny.

Wody powierzchniowe, obok zbiorowisk leśnych, stanowią ważny element krajobrazu. Obok rzeki Narew, jest to przede wszystkim rzeka Supraśl. Jest ona jednym z głównych, prawych dopływów Narwi, stanowiąc jednocześnie centralną oś Puszczy Knyszyńskiej. Teren Puszczy Knyszyńskiej usiany jest także setkami źródlisk i strumieni. Nie są one wielkie, ale bardzo wydajne. Dzięki nim utrzymują się liczne bagniska, mokradła, a także

niezwykle ciekawy typ drzewostanu zwany borem bagiennym. Dzięki wielowiekowej działalności człowieka, system wód powierzchniowych wzbogacił się także o sztuczne akwenu, które służą jako zbiorniki retencyjne, stawy rybne lub częściowo jako obiekty rekreacyjne (np. w Czarnej Białostockiej, Wasilkowie i w Zarzeczanach koło Gródka). Na terenie gminy Knyszyn, w naturalnym obniżeniu doliny Nereśli, już w XVI w. powstał pierwszy w Polsce tak duży (400 ha) sztucznie podpiętrzany zbiornik wodny – Jezioro Zygmunta Augusta. Natomiast na rzece Narew (gm. Michałowo) znajduje się wybudowany w latach 1977-1990 Zalew Siemianówka o powierzchni 32,5 km² – doskonały teren na zagospodarowanie turystyczne i wypoczynkowe. Ciekawymi obiektami są również zbiorniki wodne wyrobisk poeksploatacyjnych w Ogrodnickach, Koplach, Księżynie i Horodnianach.

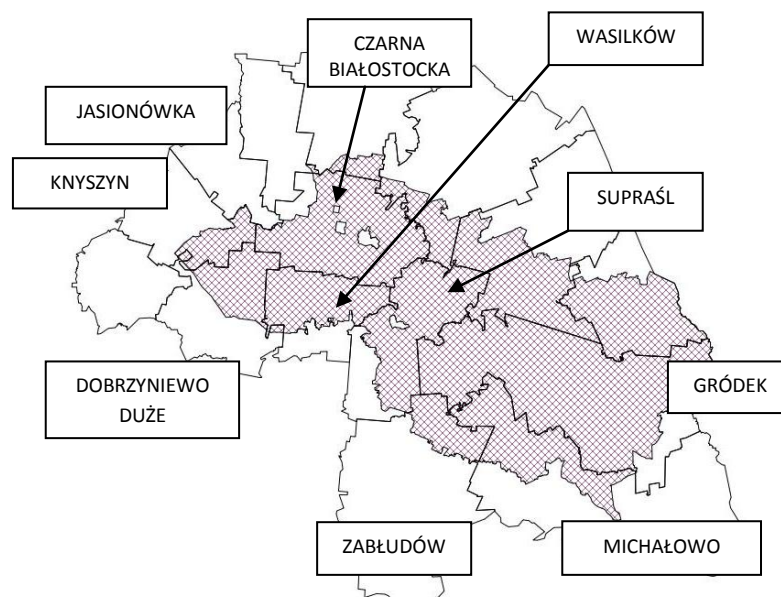
Lasami Puszczy Knyszyńskiej administruje Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku. Nadzoruje ona siedem Nadleśnictw Puszczy Knyszyńskiej, tj. Nadleśnictwo Czarna Białostocka, Dojlidy, Knyszyn, Krynki, Supraśl, Waliły i Żednia. Na obszarze czterech z nich (Supraśl, Czarna Białostocka, Dojlidy i Krynki) funkcjonuje Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcza Knyszyńska”.

Walory krajobrazowe i przyrodnicze obszaru sprawiły, że objęty jest on różnymi formami ochrony. Są to: Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Narwi, liczne rezerваты (21) i pomniki przyrody. Znaczna część obszaru LGD Puszcza Knyszyńska wchodzi do europejskiej sieci obszarów chronionych NATURA 2000 (tabela). Są to: Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000: „Puszcza Knyszyńska” (kod obszaru PLB200003) obejmująca powierzchnię 139.590,20 ha (mapa nr 3); Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000: „Ostoja Knyszyńska” (kod obszaru PLH200006) obejmująca powierzchnię 136.084,4 ha. Znacznie mniejsza część obszaru należy do „Doliny Górnej Narwi” (Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków; PLB200007; powierzchnia 18.384,10 ha) i do „Ostoi w Dolinie Górnej Narwi” (Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk, PLH 200010, powierzchnia 20.306,80 ha).

Tabela 6. NATURA 2000 na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska

Gmina	Powierzchnia gminy [km ²]	Natura 2000		% pokrycia gminy przez obszary Natura 2000
		Puszcza Knyszyńska PLB 200003 [km ²]	Ostoja Knyszyńska PLH 200006 [km ²]	
Gródek	428,42	338,84	384,39	91,0
Supraśl	187,67	143,10	145,04	77,0
Michałow	407,92	117,09	92,68	26,0
Czarna Białostocka	205,58	181,75	183,82	89,0
Wasilków	126,48	90,94	58,76	59,0
Zabłudów	338,51	47,65	44,68	14,0
Knyszyn	126,95	36,49	34,13	28,0
Dobrzyniewo Duże	160,48	65,11	53,09	37,0
Juchnowiec Kość.	171,77	Dolina GN: 5,00	Ostoja GN: 5,00	3,0
Jasionówka	97,00	0	0	0
Razem LGD PK	2258,26	1025,97	1001,59	45,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKPK oraz gmin LGD Puszcza Knyszyńska, lipiec 2015

Mapa 2. Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000: „Puszcza Knyszyńska”

Źródło: Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej

Fakt, iż ponad 45% obszaru LGD Puszcza Knyszyńska stanowią obszary chronione, w tym NATURA 2000, jest bardzo istotnym elementem warunkującym kierunki i możliwości rozwoju. Z jednej strony walory przyrodnicze stanowią szansę rozwoju turystyki i generalnie możliwości powstawania „zielonych miejsc pracy”, z drugiej jednak obszary te często przegrywają konkurencję z ośrodkami, w których realizacja przedsięwzięć inwestycyjnych jest znacznie prostsza, a w niektórych dziedzinach po prostu możliwa. Wielkim wyzwaniem jest więc wykorzystanie szansy jaką jest rozwój turystyki i dochody z tym związane, szczególnie że kierunki rozwoju związane z rozwojem wielu gałęzi przemysłu, czy intensywnego rolnictwa, są dla tego terenu zamknięte. Nic więc dziwnego, że fakt istnienia dużej ilości obszarów cennych przyrodniczo objętych ochroną prawną jest traktowane przez mieszkańców jako mocna strona, ale też jako zagrożenie i utrudnienie rozwoju.

RPOWP 2014-2020 m.in. w odpowiedzi na te obawy i utrudnienia uruchamia działanie dedykowane tylko tym obszarom. Jest to Działanie 1.5 *Wspieranie przedsiębiorczości i zatrudnienia w gminach, których rozwój uwarunkowany jest siecią Natura 2000*. Inwestycje realizowane mogą być w gminach, w których rozwój uwarunkowany jest siecią Natura 2000, rozumianych jako gminy inne niż miejskie, w których udział powierzchni obszarów Natura 2000 w powierzchni całkowitej jest wyższy od średniej dla EU27 (18,36%). Tak więc z działania tego będą mogły skorzystać podmioty gospodarcze aż z siedmiu gmin LGD Puszcza Knyszyńska (Gródek, Czarna Białostocka, Supraśl, Michałowo, Wasilków, Knyszyn, Dobrzyniewo Duże). Już dziś inwestycje takie w dziedzinie turystyki planują przedsiębiorcy w Supraślu (rozbudowa kompleksu turystyczno-uzdrowiskowego „Knieja”) oraz w Hieronimowie (hotel, centrum konferencyjno-szkoleniowe wraz z zagospodarowaniem terenu (łowiska ryb; ośrodek jeździecki – na bazie popegerowskich obiektów, w tym zabytkowego spichlerza)⁶.

3.1.2. Uwarunkowania historyczne i kulturowe

Przez długi czas obszar LGD Puszcza Knyszyńska był terenem pogranicza, na którym przenikały się i ścierały wpływy polskie (mazowieckie), ruskie, litewskie, jaćwieskie i krzyżackie. Obecna Puszcza Knyszyńska jest pozostałością po ogromnym, zwartym kompleksie puszczańskim, na pograniczu Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na początku XVI wieku były to: **Puszcza Grodzieńska** (na północ od rzeki Supraśl), **Knyszyńska** (na zachód od rzeki Czarna) i **Bludowska** (na południe od rzeki Supraśl).

Puszcza Grodzieńska stanowiła dobra wielkoksiażące, a potem królewskie. Okres intensywnego osadnictwa na tym terenie to rządy królowej Bony i Zygmunta Augusta, kiedy to obszar lasów znacznie się skurczył na rzecz terenów rolniczych. Powstała wówczas istniejąca do dziś sieć wsi ulicówek oraz miasta (na terenie LGD Puszcza Knyszyńska – **Wasilków** lokowany w 1566 roku). Tereny obecnych gmin: Czarna Białostocka, Wasilków i północna część gm. Supraśl do końca istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów należały do dóbr królewskich i w przeciwieństwie do innych obszarów dawnej Puszczy Grodzieńskiej zachowały w dużej mierze swój puszczański charakter. Powstające nieliczne osady były w przeważającej części związane ze służbami leśnymi i eksploatacją puszczy.

Historyczna **Puszcza Knyszyńska** (rozciągająca się na zachód od rzeki Czarnej) także stanowiła dobra królewskie, ale w przeciwieństwie do Puszczy Grodzieńskiej należącej do Wielkiego Księstwa Litewskiego, przez cały okres Rzeczypospolitej Obojga Narodów, wchodziła w skład Królestwa Polskiego. Największy rozkwit tych terenów to czasy Zygmunta Augusta. **Knyszyn**, będący ulubioną siedzibą tego monarchy, prawa miejskie otrzymał w roku 1568. Tu także król Zygmunt August zmarł w roku 1572.

Tereny między rzeką Supraśl i rzeką Narew już w XV w. prawie w całości stanowiły własność prywatną. Przed 1483 r. największy kompleks leśny na tym obszarze – **Puszcę Bludowską** otrzymał od Kazimierza Jagiellończyka Iwan Chodkiewicz. Okres intensywnego osadnictwa na tym terenie przypada także na wiek XVI i jest związany z kolonizacją prowadzoną przez Aleksandra Chodkiewicza, a potem jego synów Grzegorza i Jerzego. Powstały wówczas liczne wsie oraz lokowano miasto **Zabludów** (1553 rok). W 1498 r. Aleksander Chodkiewicz sprowadził do **Gródka** mnichów reguły Bazylego Wielkiego z Kijowa. Dwa lata później mnisi przenieśli w miejsce bardziej ustronne i ciche, na uroczysko „Suchy Hrud” nad rzeką Supraśl, dając początek miejscowości **Supraśl**. Od początku XVII w. rozległe dobra chodkiewiczowskie między Narwią i Supraślą skupili w swoich rękach Radziwiłłowie.

Po trzecim rozbiore Polski (1795 r.) cały ten obszar znalazł się pod zaborem pruskim, a gdy po pokoju w Tylży w 1807 roku utworzono Księstwo Warszawskie (od 1815 r. Królestwo Polskie) tereny te przypadły Rosji. Powstały tak obwód białostocki, został w roku 1843 włączony do guberni grodzieńskiej Cesarstwa Rosyjskiego. W XIX wieku (szczególnie po powstaniu listopadowym) nastąpił żywiołowy rozwój przemysłu włókienniczego. Wyroby z Supraśla i Wasilkowa docierały w najodleglejsze krańce Cesarstwa. Również Gródek stał się dogodnym miejscem lokalizacji drobnych zakładów produkujących na rynki wschodnie. Okres powstania styczniowego zaznacza się na tym terenie aktywną działalnością oddziałów partyzanckich, czego efektem są do dziś zachowane liczne pamiątki w postaci miejsc bitew, kapliczek, krzyży, legend i opowieści.

⁶ *Diagnoza obszaru LGD Puszcza Knyszyńska – raport z badania potrzeb rozwojowych obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz celów i zadań nowej perspektywy finansowej 2014-2020 w świetle doświadczeń i efektów wdrażania LSR Puszcza Knyszyńska 2007-2013, Soen Partners sp z o.o., Supraśl 2014.*

Linie kolejowe warszawsko-petersburska (1863 r.) a potem białostocko-baranowicka (1886 r.) przyczyniły się do dalszego rozwoju przemysłu na tym obszarze: przede wszystkim włókienniczego (Supraśl, Gródek, Zabłudów, Michałowo), ale także innych gałęzi, m.in. garbarstwo, kaflarnie, cegielnie, przemysł drzewny. Miasteczka były bardzo zróżnicowane pod względem narodowościowym i religijnym: duży odsetek ludności stanowili Niemcy (np. Supraśl) i Żydzi (np. w Gródku i Zabłudowie w k. XIX w. stanowili oni większość mieszkańców). Natomiast w Jasionówce, jeszcze w XVII w. zamieszkała grupa Tatarów, dając początek przemysłowi garbarskiemu i kuśnierskiemu.

W 1915 r. omawiany obszar znalazł się pod okupacją niemiecką. Lata 1915-1918 to okres bardzo intensywnej, rabunkowej eksploatacji terenów leśnych. Zbudowano w puszczańskich miejscowościach wiele tartaków, poprowadzono sieć kolejek leśnych przeznaczonych do wywozu drewna. Szacuje się, że w latach 1915-1918 wycięto zrębami zupełnymi ponad 10 tys. hektarów lasu - najstarszych i najwartościowszych fragmentów puszczy. Po odzyskaniu niepodległości obszar LGD Puszcza Knyszyńska, jako część powiatu białostockiego, wszedł w skład województwa białostockiego. W latach 1939-1941 region doświadczył okupacji sowieckiej, a w latach 1941-1945 – niemieckiej. Na skutek działań sowieckich, tysiące polskiej inteligencji, urzędników, oficerów i bogatych chłopów zostało zesłanych w głąb ZSRR. Natomiast w czasie okupacji niemieckiej masowej eksterminacji uległa miejscowa ludność żydowska. W Zabłudowie istniało getto, z którego około półtora tysiąca osób zostało w 1942 r. wywiezionych do obozu zagłady w Treblince.

Administracyjnie po 1945 r. tereny te weszły ponownie w skład województwa białostockiego (po reformie administracyjnej w 1999 r. zmieniono nazwę na województwo podlaskie). Także dopiero po II wojnie światowej upowszechniła się jedna wspólna nazwa dla całego kompleksu leśnego po obu stronach rzeki Supraśl. Najpierw była to Puszcza Knyszyńsko-Buksztelska, potem Knyszyńsko-Białostocka i wreszcie od lat 60 XX w. – **Puszcza Knyszyńska**. Obecnie na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska 6 ośrodków osadniczych posiada prawa miejskie: Zabłudów (od 1553 r.); Wasilków (od 1566 r.); Knyszyn (od 1568 r.); Supraśl (od 1919 r.); Czarna Białostocka (od 1961 r) i Michałowo (od roku 2009). Natomiast Gródek, który prawa miejskie posiadał od poł. XVI w. utracił je w 1897 r.

Ścieranie się różnych żywiołów pozostawiło na tym terenie niespotykany gdzie indziej tygiel narodowościowy i wyznaniowy. Oprócz Polaków zamieszkują tu dziś Białorusini, Rosjanie oraz nieliczni Tatarzy. Oblicze wyznaniowe kształtują katolicy, prawosławni, muzułmanie, ewangelicy, żydzi, a nawet buddyści. Duży wpływ na atrakcyjność turystyczną tego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska ma także różnorodność zasobów kulturowych⁷. Do najważniejszych walorów kulturowych możemy zaliczyć folklor, wielowyznaniowość (zabytki sakralne, tradycje i obrzędy religijne), zabytki i pozostałości kultury przemysłowej i użytkowej oraz zabytki historyczne. Wiele z nich podlega ochronie konserwatorskiej i jest wpisanych do rejestru zabytków (*tabela*). Znacznie więcej obiektów wpisanych jest do ewidencji obiektów zabytkowych (gminnych): Czarna Białostocka: 97 obiektów; Dobrzyniewo Duże: 103; Gródek: 34; Juchnowiec Kościelny: 202; Michałowo: 127; Supraśl: 151; Zabłudów: 240; Jasionówka: 18; Knyszyn: 44.

Tabela 7. Obiekty historyczne objęte ochroną prawną w poszczególnych gminach LGD Puszcza Knyszyńska oraz na obszarze woj. podlaskiego w 2014 r.

Jednostka terytorialna	Obiekty historyczne objęte ochroną prawną	
	Liczba zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	Liczba obiektów (zabytków nieruchomości) wpisanych do rejestru zabytków
Czarna Białostocka	1	2
Dobrzyniewo Duże	2	5
Gródek	4	11
Juchnowiec Kościelny	2	14
Michałowo	3	22
Supraśl	2	42
Wasilków	1	5
Zabłudów	0	21
Jasionówka	1	7
Knyszyn	0	11
LGD Puszcza Knyszyńska	16	140
Województwo podlaskie	264	2045

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku, opublikowanych na: www.wosoz.pbip.pl (sierpień 2015)

⁷ Program wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w oparciu o doświadczenia GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne. Supraśl 2013.

O współistnieniu wielu religii na tym terenie świadczą różnorodne zabytki architektury sakralnej. Są to obiekty kościoła katolickiego (m.in. sanktuarium w Świętej Wodzie, które stało się miejscem licznych pielgrzymek) oraz prawosławnego (m.in. zespół klasztorny w Supraślu z cerkwią p.w. Zwiastowania NMP, który staje się znaczącym centrum pielgrzymkowym prawosławia). Istotnymi obiektami kultu religijnego na terenie LGD Puszcza Knyszyńska są również liczne krzyże i kapliczki przydrożne (również widniejące w rejestrze zabytków) oraz zabytkowe nekropolie z cmentarnymi kaplicami. Niestety miejsca i obiekty niegdyś świadczące o latach świetności społeczności żydowskiej na tych terenach uległy zniszczeniu. Dziś można tu odnaleźć (np. na terenie gminy Zabłudów) jedynie pozostałości dawnych synagog, bożnic, cmentarzy (kirkuty) i stare żydowskie domy.

Intensywny rozwój osadnictwa datuje się na tym terenie na XV-XVI w. Z napływem ludności wiąże się przede wszystkim rozwój układów i struktur urbanistycznych, zarówno miejskich, jak i wiejskich. Do najciekawszych i najstarszych należy układ urbanistyczny Gródka. W rejestrze zabytków znalazło się też rozplanowanie przestrzenne Jałówki, czy układ przestrzenny Supraśla i Zabłudowa. Ciekawym zabytkiem urbanistycznym są typowe wsie „ulicówki”, wywodzące się z XVI w., z czasów „pomiaru włóczęj”. Nieodłącznym elementem układów urbanistycznych miejskich i wiejskich są liczne zabytkowe i ciekawe obiekty budownictwa drewnianego. Właśnie **obiekty budownictwa drewnianego**, zarówno te zachowane, jak i te pieczołowicie odtwarzane, stanowią o wielkim bogactwie architektonicznym regionu. Mimo burzliwej historii tych terenów, nie zachowało się zbyt wiele budowli obronnych. Wśród zachowanych formacji warto jednak wymienić jeden z najstarszych obiektów historycznych, Górę Zamkową - pozostałości drewnianego zamku Chodkiewiczów w Gródku (uznanego w 1937 roku za zabytek).

W Puszczy Knyszyńskiej istnieje też jedna z zachowanych do dziś linii leśnych kolejek wąskotorowych (600 mm). Projektowana do odtworzenia i uruchomienia trasa biegnie od Czarnej Białostockiej do Kopnej Góry i ma łącznie ok. 20 km. W sierpniu 2008 r. uruchomiono turystyczne przejazdy kolejką na trasie Czarna Białostocka OKL – Czarna Białostocka Miasto – Czeremchowa Tryba.

Różne kultury, które przez wieki pozostawiły wiele śladów w postaci zabytków architektonicznych, wyrobów rękodzieła ludowego, obrzędów i tradycji, pieśni i tańców, złożyły się na niepowtarzalny charakter tego regionu. Do dzisiejszego dnia zachowały się typowe dla tego regionu zawody, a tradycja wytwarzania przedmiotów codziennego użytku i zdobnictwa jest przekazywana z pokolenia na pokolenie. Działalność twórców ludowych można podziwiać odwiedzając Szlak Rękodzieła Ludowego, mający swój początek w Czarnej Wsi Kościelnej (gmina Czarna Białostocka). Składają się na niego czynne pracownie garncarskie (Czarna Wieś Kościelna), warsztat kowalski (Czarna Wieś Kościelna), czy pracownia wyrobu łyżek drewnianych (Zamczysk). Także na innych terenach LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonują pracownie rękodzielniczkowe i twórców ludowych, np. wyroby ze słomy (Ostrówki i Kaniuki), wikliniarstwo (Kleosin), rzeźba w drewnie i kamieniu (m.in. Zabłudów), wyroby z drewna (m.in. gmina Gródek), metaloplastyka, wyroby ze skóry, suche bukiety, tkactwo, koronczarstwo, robótki szydełkowe i na drutach, haft krzyżykowy (m.in. gmina Gródek), ikona, malarstwo, ceramika. Odpowiednie zagospodarowanie i rozbudowa funkcjonującego już szlaku tradycyjnego rękodzieła ludowego może dać ogromne możliwości tworzenia bardzo ciekawych i niepowtarzalnych produktów turystycznych.

Obszar LGD Puszcza Knyszyńska to także obszar tradycyjnie wytwarzanych produktów spożywczych, takich jak: masło, twarogi, sery, babka ziemniaczana, kiszka ziemniaczana, placki ziemniaczane, kartacze, dziczyzna, kapusta kiszona, ogórki kiszane, wędzonki swojskie, wina, nalewki, wódki zbożowe i owocowe, podpiwek, kwas chlebowy, chleb staropolski żytni, pieriekaczewnik, czy przetwory runa leśnego. Puszczański charakter obszaru LGD Puszcza Knyszyńska sprawia, że to właśnie **potrawy z dziczyzny i przetwory runa leśnego** mogłyby stać się sztandarowymi produktami obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. Podobnie zresztą jak nierozzerwalnie związany z puszczański ostępami, źródłiskami i leśnymi strumieniami „**Duch Puszczy**”. Być może to tradycyjne zajęcie mieszkańców puszczańskich wsi znajdzie wreszcie swe miejsce nie tylko w policyjnych kronikach, czy Muzeum Bimbrownictwa, ale także wśród tradycyjnych zawodów chronionych, a efekt ich pracy wśród markowych produktów lokalnych obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.

O zachowanie tradycji ludowych tego regionu dbają gminne centra kultury, wiejskie domy kultury, biblioteki, a także formalne i nieformalne związki, teatry, stowarzyszenia oraz zespoły ludowe, śpiewacze. Wśród nich: „Czarna Jagoda”, „Kapela Czarnoleska”, „Rozśpiewany Haradok”, „Kalina”, „Chutor”, „Jesienny Liść”, „Koplanianki”, „Kapela Jana”; zespoły folklorystyczne: „Reczańka”, „Rybołki”, „Folwarczanki”, „Krynicyzanki”. Obszar LGD charakteryzuje również wiele imprez kulturalnych, w sezonie organizowanych jest ich ponad 40. Każda gmina LGD Puszcza Knyszyńska posiada także swoją „sztandarową” imprezę cykliczną, będącą wizytówką gminy, podkreślającą jej specyfikę i aspiracje. Są to: Kresowa Przyśpiewka Frywolna, Spotkania Hubertowskie w Puszczy Knyszyńskiej (gm. Czarna Białostocka); Spotkania z Naturą i Sztuką „Uroczysko” (gm. Supraśl); „Siabrouskaja Biasieda”, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Młodej Białorusi „Basowiszczyna” (gm. Gródek); Bieg Konopielki (gm. Juchnowiec Kościelny), „Święto Grzyba” (gm. Michałowo); Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej (gm. Wasilków); Przegląd Kolęd i Pastorałek (gm. Dobrzyniewo Duże); Międzynarodowe Spotkania Wiosennego Kolędowania z „KONOPIELKĄ” (gm.

Knyszyn), Urodziny Zabłudowa (gm. Zabłudów), Powiatowy konkurs recytatorski poezji księdza Jana Twardowskiego (gm. Jasionówka).

3.2. Potencjał dla rozwoju rekreacji, turystyki, usług prozdrowotnych

Opisane powyżej walory przyrodnicze, krajobrazowe, historyczne i kulturowe stanowią olbrzymi potencjał dla rozwoju rekreacji i turystyki na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Bliskość aglomeracji białostockiej i dobra dostępność komunikacyjna znacznej części obszaru sprawiają, że teren ten od lat stanowi idealne miejsce do weekendowego lub popołudniowego wypoczynku mieszkańców Białegostoku. Ale marka Puszcza Knyszyńska staje się także coraz bardziej rozpoznawalna w Polsce, co powoduje wciąż wzrastające zainteresowanie obszarem turystów z kraju i z zagranicy. Jednocześnie duża ilość obszarów chronionych, szczególnie obszarów NATURA 2000, powoduje że na znacznej części obszaru LGD Puszcza Knyszyńska działalność związana z turystyką, rekreacją, czy usługami prozdrowotnymi jest jedną z nielicznych działalności gospodarczych, które mogą się rozwijać.

Kluczowym elementem rozwoju turystyki i promocji walorów obszaru jest obecnie produkt turystyczny. Potwierdza to szereg badań i analiz prowadzonych przez LGD Puszcza Knyszyńska⁸. Podlaska Regionalna Organizacja Turystyczna prowadzi katalog turystycznych produktów regionalnych. Wśród 45 opisanych obecnie produktów 5 znajduje się lub obejmuje obszar LGD Puszcza Knyszyńska. Są to:

1. Eko-Spa & Wellness Knieja w Supraślu. Obiekt w uzdrowisku Supraśl świadczący usługi hotelowe, gastronomiczne, informacyjne, rekreacyjne oraz leczniczo-zdrowotne (m.in. wykorzystuje naturalne lecznicze borowiny).
2. Centrum Rękodzieła Ludowego w Niemczynie gm. Czarna Białostocka. Obiekt, którego głównym celem jest kultywowanie tradycyjnych zawodów i przekazywanie tych umiejętności przez lokalnych rękodzielników oraz wykwalifikowanych instruktorów.
4. Lipowy Most Golf Park. Ideą Golf Park Lipowy Most jest popularyzacja gry w golfa w Polsce pn.-wsch., dostarczanie usług na najwyższym poziomie, jak również zainteresowanie potencjalnego turysty walorami przyrodniczymi i antropogenicznymi Puszczy Knyszyńskiej.
4. Podlaski Szlak Kulturowy „Drzewo i Sacrum”. Szlak stworzony z myślą o ukazaniu piękna drewnianej architektury Białostoczczyzny, niezwykłości starych drewnianych chat, zabytkowych kapliczek, cerkwi i kościołów. Szlak przebiega przez gminy: Bielsk Podlaski, Orla, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Czyże, Narew, Zabłudów.
5. Podlaski Szlak Bociani łączący najpiękniejsze miejsca woj. podlaskiego, w tym 4 parki narodowe: Białowiecki, Narwiański, Biebrzański i Wigierski. Podlaski Szlak Bociani jest najdłuższym znakowanym szlakiem rowerowym województwa podlaskiego liczącym 412,5 km. W LGD Puszcza Knyszyńska Szlak przebiega przez gminę Zabłudów: Wojszki – most na Narwi – Kaniuki – Cieluszki – Puchły.

Jest też przynajmniej kilka potencjalnych produktów turystycznych, mogących być „lokomotywami” rozwoju turystycznego regionu LGD Puszcza Knyszyńska. Są to: zintegrowany system szlaków turystycznych (pieszych, konnych, rowerowych); ekomuzeum budownictwa drewnianego; leśna kolejka wąskotorowa; kuchnia regionalna oparta na dziczyźnie i przetwórstwie runa leśnego; Szlak Rzemiosła Ludowego; centra pielgrzymkowe w Świętej Wodzie i Supraślu; Uzdrowisko Supraśl; Arboretum wraz z pokazową zagrodą żubrów w Kopnej Górze, „królewski” Knyszyn; centrum sportów wodnych na zalewie Siemianówka; festiwale muzyki białoruskiej w Gródku.

Jednak podczas spotkań konsultacyjnych, jak i szeregu badań własnych przeprowadzonych przez LGD⁹, ich uczestnicy wskazywali na brak sieciowej współpracy między przedsiębiorcami działającymi w branży turystycznej, a także na brak wspólnej oferty turystycznej i wypracowanego oraz wypromowanego produktu turystycznego. Uczestniczący w spotkaniach przedsiębiorcy z branży turystycznej deklarowali wolę utworzenia takich sieci, np. porozumienia gestorów turystyki działających w Supraślu i okolicy na rzecz stworzenia kompleksowej marki turystycznej Uzdrowiska Supraśl. Oprócz niewystarczającej współpracy między przedsiębiorcami brakuje też współpracy, a często przynajmniej przepływu informacji dotyczącej regionu, między mieszkańcami, organizacjami, przedsiębiorstwami i władzami gmin. Niewystarczająca jest też zdaniem uczestników spotkań – mimo, że coraz lepsza np. w ramach LGD Puszcza Knyszyńska - współpraca między samorządami i ilość międzygminnych inicjatyw sprzyjających rozwojowi regionu. Potwierdzają to również badania i analizy¹⁰ prowadzone przez LGD w tym zakresie.

⁸ Strategia kreacji marki i produktów turystycznych Puszczy Knyszyńskiej na lata 2010-2015; EKOTON sp. z o.o., Supraśl 2011. Badanie własne na zlecenie LGD.

⁹ Wieloletni plan promocji marki oraz produktów Puszczy Knyszyńskiej na lata 2010-2015; EKOTON sp. z o.o., Supraśl 2011.

¹⁰ Koncepcja zintegrowanego regionalnego systemu informacji i zarządzania ruchem turystycznym regionu Puszczy Knyszyńskiej. Supraśl 2012.

Drogi i szlaki rowerowe są szalenie ważnym elementem rozwoju obszaru LGD Puszcza Knyszyńska nie tylko w kontekście działań na rzecz turystyki i rekreacji, ale także w kontekście zrównoważonego rozwoju tego obszaru. Jakość powietrza oraz stan akustyczny środowiska to elementy szczególnie istotne przy takim nasyceniu terenami podlegającymi różnym formom ochrony przyrody. Nie bez znaczenia jest także rola transportu rowerowego w rozwiązywaniu problemów komunikacyjnych, zarówno w komunikacji z miastem Białystok, jak i komunikacji wewnątrz obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. Najlepszym przykładem złożonej roli takiej inwestycji jest droga rowerowa Białystok – Supraśl.

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego (BOF) na lata 2014-2020 przykłada wielką wagę do stworzenia jednolitego systemu transportu rowerowego na terenie BOF. Wśród projektów do realizacji w ramach ZIT na terenie gmin LGD Puszcza Knyszyńska przewidziano następujące inwestycje z zakresu rozbudowy dróg rowerowych: budowa drogi rowerowej Białystok-Wasilków (szacowany koszt inwestycji: 2,5 mln zł); rozwój dróg rowerowych w gminie Juchnowiec Kościelny (3,9 mln zł); rozwój dróg rowerowych w gminie Supraśl (szacowany koszt inwestycji: 1,0 mln zł); budowa dróg rowerowych w gm. Czarna Białostocka (4,0 mln zł).

Oprócz dróg rowerowych, wyprowadzających bezpiecznie rowerzystów z aglomeracji białostockiej, ważny jest także system szlaków rowerowych na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska, a więc po atrakcyjnych terenach turystycznych Puszczy Knyszyńskiej i Górnej Narwi. Już dziś na tym obszarze funkcjonuje kilkanaście znakowanych szlaków rowerowych, w tym m.in. 140-kilometrowy szlak w ramach projektu „Kresowe Wędrowniki”, biegnący od Krynek, przez Kruszyniany, Talkowszczyznę, Kopną Górę, Surazkovo, Supraśl, Czarną Białostocką, Wasilków, Królowy Most, Michałowo do Jałówki. Także szlak rowerowy „Polska Wschodnia” przebiega przez obszar Puszczy Knyszyńskiej (m.in. przez miejscowości Michałowo, Gródek, Waliły, Załuki, Kołodno, Supraśl, Ogrodniczki). Bardzo cenną jest także inicjatywa Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku i Nadleśnictw Puszczy Knyszyńskiej budowy tras rowerowych na dawnych pasach przeciwpożarowych biegnących wzdłuż dróg krajowych i wojewódzkich, np. na odcinku Supraśl – Poczopek.

Konieczne są jednak dalsze działania w tym zakresie prowadzone w następujących kierunkach: zintegrowanie tych rozproszonych i czasem nakładających się szlaków w jeden spójny system; połączenie tego systemu z drogami rowerowymi wybiegającymi z miasta Białystok; budowy dróg rowerowych przedłużających drogi rowerowe wybiegające z Białegostoku na obszar tych gmin LGD Puszcza Knyszyńska, które nie należą do Stowarzyszenia Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego (gm. Gródek, Michałowo, Knyszyn i Jasionówka).

Dobrze rozbudowana baza noclegowa i gastronomiczna to oprócz walorów przyrodniczych i kulturowych niezbędny element w rozwoju potencjału turystycznego terenu. Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska na przestrzeni ostatnich lat obserwujemy dynamiczny rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej. Szczególną dynamiką rozwoju charakteryzuje się Uzdrawisko Supraśl, gdzie na przestrzeni lat 2006-2013 powstało 6 nowych obiektów hotelowych i obecnie ich liczba wynosi 8. W gm. Juchnowiec Kościelny w roku 2014 odnotowano 4 takie obiekty, w gm. 3 i po jednym w gm. Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże i Gródek. Także najwięcej pensjonatów odnotowano w gm. Supraśl (18). Natomiast łączna liczba zarejestrowanych kwater agroturystycznych i pokoi gościnnych / pensjonatów na obszarze Partnerstwa w roku 2014 wynosiła 103 obiekty.

Poważną bolączką i wyzwaniem jest natomiast brak kempingów i pól namiotowych, co poważnie ogranicza rozwój takich form turystyki jak ekoturystyka, czy turystyka kwalifikowana. W roku 2013 odnotowano tylko po jednym takim obiekcie w gm. Wasilków i gm. Gródek. W trakcie spotkań konsultacyjnych wielokrotnie zwracano uwagę, na poważne braki w tym zakresie. Wskazywano zarówno na brak „zwykłych” pól namiotowych, jak i kilku gwiazdkowych kempingów, które w dobie wzrastającej także w Polsce popularności turystyki kamperowej mogą stać się bardzo interesującym kierunkiem inwestycyjnym w zakresie turystyki na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska (*Wszystkie dane dot. bazy noclegowej: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych z gmin, sierpień 2015*). Uczestnicy konsultacji oraz badania i analizy własne LGD potwierdzają również rosnący popyt na obiekty turystyczne dostosowane do potrzeb turystów niepełnosprawnych¹¹.

Nie do przecenienia jest także podnoszone często na spotkaniach konsultacyjnych pozytywne nastawienie mieszkańców do swojego miejsca zamieszkania. Obserwujemy to zarówno w takich miejscowościach jak np. Supraśl (który ma szansę stać się „lokomotywą” rozwoju w zakresie turystyki całego obszaru Partnerstwa), czy Juchnowiec Kościelny (gdzie mieszkańcy cenią sobie bliskość Białegostoku, ale jednocześnie „wystarczające” od niego oddalenie), ale także w gminach typowo wiejskich obszaru, oddalonych od aglomeracji białostockiej.

¹¹ Nowatorski Program Rozwoju Turystyki Osób Niepełnosprawnych na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w oparciu o doświadczenia GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne. Analiza zlecona przez LGD. Supraśl 2013

3.3. Grupy szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemy i obszary interwencji odnoszące się do tych grup

3.3.1. Liczba ludności, przyrost naturalny i migracje

Obszar 10 gmin, stanowiących w perspektywie finansowej 2014-2020 LGD Puszcza Knyszyńska, w 2013 r. zamieszkiwało **94.871 osób**. W stosunku do 2006 r. liczba ta zwiększyła się o ponad 6.000 mieszkańców. Do najliczniejszych gmin należały i nadal należą: Juchnowiec Kościelny, Wasilków, Supraśl – tam też przybyło na przestrzeni lat najwięcej mieszkańców. Natomiast najmniej liczne gminy to Jasionówka (najmniejsza pod względem powierzchni) oraz Knyszyn. Najwięcej mieszkańców ubyło w gminie Gródek i Michałowo. Nieznaczny spadek liczby ludności zanotowały też gminy Knyszyn i Jasionówka (*tabela*).

Tabela 8. Liczba ludności obszaru LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2006-2013 wg faktycznego miejsca zamieszkania (stan na 31.12.2013)

Gmina	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Zmiana w stosunku do 2006r.
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Czarna Białostocka	11700	11700	11669	11638	11891	11842	11817	11763	+ 63
Dobrzyniewo Duże	7966	8076	8188	8276	8475	8565	8618	8698	+ 732
Gródek	5714	5705	5681	5694	5716	5680	5600	5531	- 183
Juchnowiec Kościel.	13555	13812	13991	14226	14504	14859	15048	15292	+ 1737
Michałowo	7327	7219	7216	7141	7255	7194	7138	7057	- 270
Supraśl	12909	13085	13288	13473	13688	13923	14151	14342	+ 1433
Wasilków	12960	13172	13485	13754	14277	14699	14943	15184	+ 2224
Zabłudów	8448	8542	8576	8627	9036	9112	9158	9173	+ 725
Jasionówka	2944	2918	2934	2901	3002	2989	2932	2939	- 5
Knyszyn	4922	4867	4840	4817	4983	4945	4908	4892	- 30
RAZEM LGD PK	88445	89096	89868	90547	92827	93808	94313	94871	+6426

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, lipiec 2015

Porównanie danych z lat 2006-2013 pokazuje wyraźną tendencję znacznego wzrostu ludności w gminach otaczających miasto Białystok, co spowodowane jest w dużej mierze faktem, iż osiedlają się tam mieszkańcy dla których jest to „sypialnia Białegostoku” i dla których bliskość aglomeracji jest istotna z racji miejsca pracy, bądź emeryci, dla których bliskość dużego ośrodka miejskiego także jest atutem. Natomiast spadek liczby ludności odnotowały gminy rolnicze, nie leżące w bezpośredniej bliskości Białegostoku. Spadek ten odzwierciedla ogólny trend w województwie podlaskim, które w tym okresie odnotowało spadek liczby mieszkańców o 0,08%. Wydaje się, że przez najbliższe lata trend ten na obszarze gmin LGD Puszcza Knyszyńska się utrzyma, tzn. będziemy odnotowywać systematyczny wzrost liczby mieszkańców w gminach leżących w bezpośrednim sąsiedztwie Białegostoku i nieznaczny spadek liczby ludności w gminach peryferyjnych obszaru.

Wzrastająca szybko liczba ludności w gminach leżących w bezpośredniej bliskości miasta Białystok, spowodowana osiedlaniem się na tym terenie nowych mieszkańców, niesie za sobą szereg wyzwań wykazywanych podczas spotkań ze społecznością lokalną. Są to następujące kwestie:

- wzajemne relacje pomiędzy ludnością napływową a „miejscową” i napięcia z tym związane, wynikające m.in. z konfliktu interesów, postaw, oczekiwań wobec miejsca, w którym się żyje;
- napływ znaczącej ilości ludzi starszych (emerytów), którzy z jednej strony coraz częściej wymagać będą specjalistycznej opieki, z drugiej zaś stanowią duży potencjał w dziedzinie nowych pomysłów, aktywności, zaangażowania w sprawy lokalne;
- napływ znaczącej ilości ludzi młodych, dla których podmiejskie miejscowości stanowią tylko „sypialnię”, a którzy całą działalność zawodową i związaną ze spędzaniem czasu wolnego lokują w Białymstoku; istotnym wskazywanym wyzwaniem jest stworzenie dla nich takiej oferty rekreacyjnej i kulturalnej, by budować proces identyfikacji tych mieszkańców z miejscem zamieszkania.

Na obszarze LGD w latach 2006-2013 większość gmin wykazuje ujemny przyrost naturalny. W 2013 r. jedynie trzy gminy (Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny i Wasilków) osiągnęły dodatni przyrost naturalny. Także gm. Supraśl w latach 2007-2012 odnotowywała stały dodatni przyrost naturalny (*tabela*). Wskaźnik przyrostu naturalnego na obszarze Partnerstwa jest nieznacznie wyższy niż w Polsce i województwie

podlaskim, które w tym okresie odnotowały ujemny przyrost naturalny. Wynika to z faktu, iż w gminach „podmiejskich” Białegostoku (Supraśl, Wasilków, Juchnowiec Kościelny, Dobrzyniewo i Wasilków) osiedla się duża ilość ludzi młodych i to te gminy wpływają na wyższy niż w województwie i Polsce przyrost naturalny.

Tabela 9. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w latach 2006-2013

Gmina	Przyrost naturalny na 1000 ludności							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Czarna Białostocka	-2,0	0,2	1,0	-1,5	2,1	-2,2	-2,1	-3,0
Dobrzyniewo Duże	-3,1	-2,4	0,2	0,1	1,5	1,1	1,4	0,6
Gródek	-8,6	-6,4	-4,9	-5,2	-6,5	-6,1	-9,8	-9,9
Juchnowiec Kościelny	-0,7	-0,1	1,7	1,4	1,3	2,7	0,6	2,8
Michałow	-7,1	-8,5	-7,2	-8,6	-5,9	-5,7	-11,2	-10,2
Supraśl	-0,2	1,0	1,7	1,1	0,9	0,5	1,6	-0,4
Wasilków	0,9	2,3	4,7	4,8	2,1	4,9	3,3	2,7
Zabłudów	-2,8	-4,3	-2,9	-1,5	-2,7	-2,1	-2,3	-1,7
Jasionówka	-9,6	-5,6	-0,3	-4,7	-3,3	-4,3	-7,8	-1,4
Knyszyn	-1,8	-1,4	1,8	-7,4	-2,6	-3,2	-3,0	-4,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015

Na przestrzeni lat 2006-2013 na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska można zaobserwować dodatnie saldo migracji (w roku 2013 ogółem zameldowania wyniosły 932 osoby, a wymeldowania 553 osoby, co daje saldo migracji 379 osób). Największe dodatnie saldo odnotowały gminy Wasilków, Supraśl, Juchnowiec Kościelny. Wynika to z opisanego wyżej faktu, iż mieszkańcy Białegostoku osiedlają się w strefie podmiejskiej, pracując nadal w mieście Białystok (Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, sierpień 2015).

Według prognozy z 2012 r., liczba ludności zarówno w Polsce, jak i województwie podlaskim, w kolejnych latach będzie maleć. Tendencję wzrostową można zaobserwować w prognozie dla powiatu białostockiego, w którym liczba ludności będzie wzrastać (tabela poniżej). Tendencja ta niewątpliwie zostanie zachowana także dla gmin LGD Puszcza Knyszyńska graniczących z miastem Białystok (Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Wasilków, Zabłudów).

Tabela 10. Prognoza liczby ludności z 2012 r. w Polsce, woj. podlaskim, pow. białostockim i monieckim

Jednostka terytorialna	prognoza na rok 2015	prognoza na rok 2020	prognoza na rok 2025
	Osoba	osoba	osoba
POLSKA	38.016.143	37.829.790	37.438.153
PODLASKIE	1.169.012	1.153.571	1.133.391
Powiat białostocki	144.378	147.353	149.410
Powiat moniecki	40.548	39.364	38.114

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

Mimo tych korzystnych trendów, odnotowanych i prognozowanych dla gmin „podmiejskich” obszaru LGD, na spotkaniach konsultacyjnych wśród słabych stron obszaru wskazywano: migrację młodzieży i ludzi aktywnych zawodowo. Szczególnie widoczny jest ten problem w gminach wiejskich Partnerstwa (oddalonych od Białegostoku), ale także wskazywany jako istotny w gminach podmiejskich, jako emigracja zarobkowa zagraniczna najbardziej aktywnych ludzi młodych.

3.3.2. Struktura wieku ludności

Porównanie ludności w wieku przedprodukcyjnym (tj. do lat 17) obszaru LGD w latach 2006-2013 pokazuje, iż nastąpiło zmniejszenie liczby ludności o 1.178 osób (z 18.786 osób w roku 2006 do 17.608 osób w roku 2013). Spadek miał miejsce we wszystkich gminach, oprócz gminy Wasilków (+223 osoby), z tym że w gminach Juchnowiec Kościelny i Dobrzyniewo Duże (- 3) był bliski zeru. Najwyższy spadek w tej grupie wiekowej odnotowały gminy: Czarna Białostocka (- 332 osoby); Michałow (- 250); Zabłudów (- 229). Podczas spotkań konsultacyjnych wskazano szereg problemów związanych z tą grupą wiekową. Do najczęściej identyfikowanych należą: brak interesującej i kształcącej oferty spędzania czasu wolnego; brak zainteresowania kształceniem zawodowym; brak postaw przedsiębiorczości.

Biorąc pod uwagę liczbę ludność w wieku produkcyjnym (mężczyźni 18-64 lata, kobiety 18-59 lat) na przestrzeni lat 2006-2013 wzrosła ona z 54.655 osób do 60.720 osób (przyrost o 6065 osób). Ujemny przyrost w tym przedziale wiekowym odnotowała tylko gmina Gródek (-61 osób). Natomiast największy wzrost widzimy

w gminach: Juchnowiec Kościelny (1556 osób); Wasilków (1543); Supraśl (1228). Istotne problemy identyfikowane w tym przedziale wiekowym to przede wszystkim bezrobocie oraz emigracja zarobkowa, szczególnie aktywnych ludzi młodych.

Niestety, na terenie LGD przybywa również osób w wieku poprodukcyjnym (mężczyźni - 65 lat i więcej, kobiety - 60 lat i więcej). Od 2006 do 2013 r. liczba mieszkańców w tym przedziale wiekowym wzrosła o 1.539 osób (z 15.004 do 16.543 osób). Największy przyrost w tej grupie wiekowej odnotowano w gminach: Wasilków (458 osób), Supraśl (364), Czarna Białostocka (290) i Zabłudów (218). (*Wszystkie dane dot. struktury wieku: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, sierpień 2015*). Także podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wskazywali tę kategorię wiekową jako grupę szczególnie zagrożoną wykluczeniem społecznym i wnioskowali o szereg działań w zakresie jej aktywizacji, w tym m.in. organizację czasu wolnego, czy budowanie więzi międzypokoleniowych.

Tendencja charakteryzująca się znacznym spadkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym, niewielkim spadkiem lub niewielkim wzrostem ludności w wieku produkcyjnym i znacznym wzrostem ludności w wieku poprodukcyjnym jest niestety typowa zarówno dla województwa podlaskiego, jak i dla całego kraju. Obrazuje ona globalny problem dotyczący starzenia się społeczeństwa. Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska to niekorzystne zjawisko jest spowolnione w stosunku do średniej krajowej i wojewódzkiej. Wynika to między innymi z dodatniego w części gmin omawianego obszaru przyrostu naturalnego oraz dodatniego salda migracji (gminy graniczące z miastem Białystok).

3.3.3. Problemy i obszary interwencji odnoszące się do grup szczególnie istotnych w LSR

Diagnoza obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, wynikająca zarówno z analizy danych statystycznych jak i spotkań konsultacyjnych, wskazuje, iż główne problemy i konieczne obszary interwencji to:

1. Bezrobotna młodzież, wśród której najwięcej jest jednostek aktywnych emigrujących za granicę w poszukiwaniu pracy.
2. Osoby bezrobotne, w tym długotrwale bezrobotne.
3. Seniorzy, których liczba na obszarze LGD wzrasta bardzo szybko, zarówno z powodu naturalnych procesów demograficznych, jak i wyjazdu osób w wieku produkcyjnym z obszarów wiejskich, a także osiedlaniem się na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska osób, które zakończyły już swoją aktywność zawodową.
4. W kategorii osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym najliczniejszą kategorię stanowią osoby korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej oraz/ w tym: osoby, o których mowa w art. 1. ustawy o zatrudnieniu socjalnym, osoby z niepełnosprawnością, rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością, osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy oraz osoby niesamodzielne¹².

Do tych grup adresowane są konkretne formy wsparcia w ramach wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska.

Do bezrobotnych, szczególnie do bezrobotnych ludzi młodych, adresowane są działania wykorzystujące mechanizmy dotyczące zakładania i rozpoczynania działalności gospodarczej, zarówno ze środków PROW, jak i EFS (Przedsięwzięcie **II.1.1**. Podejmowanie działalności gospodarczej i Przedsięwzięcie **II.1.3**. Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej). Ze środków EFS (Przedsięwzięcie **II.1.3**) wsparte zostaną osoby bezrobotne, w tym długotrwale bezrobotne.

Do seniorów, w tym osób niepełnosprawnych i zależnych, skierowane będą działania współfinansowane z EFS dotyczące m.in. rozwoju usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych, szczególnie w ramach Przedsięwzięcia **I.1.3**. Usługi Senioralne. Jednocześnie podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy obszaru wskazywali na dużą aktywność i potencjał seniorów na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska oraz konieczność wykorzystania tego potencjału w budowaniu kapitału społecznego, m.in. w zakresie integracji „starych” mieszkańców z „nowymi” (napływowymi); zacieśniania więzi międzypokoleniowych oraz wykorzystania wiedzy i doświadczenia osób starszych, m.in. poprzez tworzenie gminnych Rad Seniorów. Będzie to realizowane przede wszystkim w ramach Przedsięwzięcia **III.2.3**. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego i zachowania dziedzictwa lokalnego.

Największe natomiast wsparcie ze środków EFS zostanie skierowane do osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Wg danych zbiorczych ROPS w Białymstoku (Ocena Zasobów Pomocy Społecznej) na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska liczba osób, którym przyznano świadczenie w roku 2014 wyniosła 5.985. Działania adresowane do tych odbiorców i ich rodzin realizowane będą przede wszystkim w ramach Celu szczegółowego **I.1**. Integracja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska. W tym w szczególności w Przedsięwzięciach **I.1.1** Programy Aktywności Lokalnej, **I.1.2** Usługi Reintegracji

¹² *Identyfikacja grup i obszarów de faworyzowanych, metody komunikacji i odbioru planowanych zakresów tematycznych Lokalnej Strategii Rozwoju – analiza na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w społeczności lokalnej w okresie 2013-2015. S. Machowicz, Supraśl 2015*

społeczno-zawodowej, **I.1.4** Wsparcie rodzin w społecznościach lokalnych. Zostaną one wsparte komplementarnymi projektami realizowanymi w ramach Celu szczegółowego **I.2**. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska.

3.4. Charakterystyka gospodarki oraz branż z potencjałem rozwojowym

3.4.1. Przedsiębiorczość

W 2013 r. na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska zarejestrowanych było prawie 8 tys. podmiotów gospodarki narodowej (*tabela poniżej*). W stosunku do roku 2006 był to wzrost o 2.209 podmiotów, a więc o ponad 38%. W 2013 r. najwięcej podmiotów zlokalizowanych było w gminach: Supraśl, Juchnowiec Kościelny i Wasilków. Najmniej w gminach: Jasionówka, Knyszyn, Michałowo i Gródek. Gminy te odnotowały także najmniejszą dynamikę w przyroście liczby podmiotów gospodarki narodowej.

Tabela 11. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON - Podmioty wg sekcji i działów PKD 2004 (2006-2008) i 2007 (2009-2013)

Gmina	Sektor publiczny i prywatny ogółem								zmiana w stosunku do 2006
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Czarna Białostocka	636	624	645	697	751	745	761	778	142
Dobrzyniewo Duże	472	504	555	599	644	694	733	767	295
Gródek	281	293	306	321	334	341	347	358	77
Juchnowiec Kościelny	1040	1090	1145	1195	1313	1372	1452	1530	490
Michałowo	387	370	371	375	399	407	393	387	0
Supraśl	1040	1053	1108	1196	1327	1400	1515	1585	545
Wasilków	964	995	1030	1139	1267	1338	1429	1509	545
Zabłudów	500	495	508	477	533	532	553	588	88
Jasionówka	132	140	145	137	145	141	143	148	16
Knyszyn	297	293	292	286	315	300	315	308	11
Razem LGD	5749	5857	6105	6422	7028	7270	7641	7958	2209

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

W 2013 r. w LGD Puszcza Knyszyńska dominowała branża usługowa. W rozbiciu na następujące sekcje: handel i naprawy pojazdów samochodowych – 2.165 podmiotów, tj. 27,2% ogółu jednostek; budownictwo – 1.151 podmiotów, tj. 14,5%; działalność profesjonalna, naukowa i techniczna – 570 podmiotów, tj. 7,2% oraz transport i gospodarka magazynowa – 557 podmiotów, tj. 7%. Natomiast w sekcji przetwórstwa przemysłowego zarejestrowano 848 podmiotów, co stanowiło 10,7% ogółu jednostek. Podobne tendencje odnotowano dla województwa i kraju, z tym że odsetek podmiotów w sekcji przetwórstwa przemysłowego przekraczał nieco średnią wojewódzką i krajową: 8% w województwie i 9% w Polsce. Istotnym elementem, na który należy zwrócić uwagę jest fakt, iż duża ilość podmiotów zarejestrowanych w takich branżach jak: przetwórstwo przemysłowe, handel i naprawa pojazdów, czy transport i gospodarka magazynowa, związana jest bądź bezpośrednio z gospodarką leśną, bądź z zajęciami związanymi z przetwórstwem drewna i innych produktów leśnych (*Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, sierpień 2015*).

Analiza liczby podmiotów pod względem wielkości przedsiębiorstwa wskazuje na zdecydowaną dominację mikroprzedsiębiorstw - 7646, co stanowi 96,1% ogółu podmiotów (*tabela poniżej*). Małe przedsiębiorstwa to 261 podmiotów, tj. 3,3%; średnie przedsiębiorstwa to 47 podmiotów, tj. 0,6%. Natomiast duże przedsiębiorstwa (zatrudniające powyżej 250 pracowników) to zaledwie 4 podmioty, tj. 0,05%. Stosunkowo dużo średnich przedsiębiorstw ulokowanych jest w gminach Supraśl (12) i Juchnowiec Kościelny (10). Najmniej ich jest w gminach Knyszyn (1) i Dobrzyniewo Duże (2). W gminie Jasionówka nie ma zaś żadnego podmiotu zakwalifikowanego jako średnie przedsiębiorstwo. Przedsiębiorstwa duże (zatrudniające powyżej 250 pracowników) występują na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska sporadycznie: 2 przedsiębiorstwa w gminie Supraśl i po jednym w gminie Juchnowiec Kościelny i Wasilków.

Tabela 12. Podmioty gospodarcze w rozbiciu na wielkość przedsiębiorstwa w roku 2013

Gmina	Przedsiębiorstwo				Ogółem
	mikro (0-9 osób)	małe (10-49 osób)	średnie (50-249 osób)	duże (powyżej 250)	
Czarna Białostocka	748	23	7	0	778
Dobrzyniewo Duże	738	27	2	0	767
Gródek	331	24	3	0	358
Juchnowiec Kościelny	1475	44	10	1	1530
Michałow	365	17	5	0	387
Supraśl	1510	61	12	2	1585
Wasilków	1477	28	3	1	1509
Zabłudów	560	24	4	0	588
Jasionówka	142	6	0	0	148
Knyszyn	300	7	1	0	308
Razem LGD	7646	261	47	4	7958

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

Wskaźnikiem dobrze odzwierciedlającym aktywność gospodarczą i przedsiębiorczość mieszkańców jest wskaźnik podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Dla całego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska wskaźnik ten jest nieco wyższy (873 podmioty na 10 tys. mieszkańców) niż dla województwa podlaskiego (825 podmiotów) i niższy niż dla kraju (1071 podmiotów). Wskaźnik ten wykazuje jednak bardzo dużą rozpiętość pomiędzy gminami LGD Puszcza Knyszyńska: od 510 podmiotów na 10 tys. mieszkańców w gminie Jasionówka po 1152 podmioty na 10 tys. mieszkańców w gminie Supraśl. Trzeba też zwrócić uwagę na fakt, iż wskaźnik ten w gminie Supraśl, Wasilków, Juchnowiec Kościelny i Dobrzyniewo Duże przekracza średnią wojewódzką, a w gminie Supraśl przekracza także średnią krajową (*tabela poniżej*). W gminach tych największa jest też dynamika wzrostu ilości przedsiębiorstw na 10 tys. mieszkańców. Wynosi ona w stosunku do roku 2009 odpowiednio: Supraśl i Dobrzyniewo Duże - 130, Juchnowiec Kościelny - 125, Wasilków - 124 i znacznie przekracza dynamikę województwa podlaskiego (110) i Polski (109).

Tabela 13. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności

Jednostka terytorialna	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Dynamika 2009=100
	jed.gosp.	jed.gosp.	jed.gosp.	jed.gosp.	jed.gosp.	jed.gosp.	
Czarna Białostocka	599	632	629	644	661	679	113
Dobrzyniewo Duże	724	760	810	851	882	943	130
Gródek	564	584	600	620	647	643	114
Juchnowiec Kościelny	840	905	923	965	1001	1049	125
Michałow	525	550	566	551	548	586	112
Supraśl	888	969	1006	1071	1105	1152	130
Wasilków	828	887	910	956	994	1023	124
Zabłudów	612	590	584	604	641	676	110
Jasionówka	472	483	472	488	504	510	108
Knyszyn	594	632	607	642	630	613	103
Razem LGD	709	757	775	810	839	873	123
Podlaskie	753	763	764	790	808	825	110
Polska	981	1015	1004	1032	1057	1071	109

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

Znaczny wzrost ilości przedsiębiorstw oraz dynamika tego wzrostu w gminach graniczących z miastem Białystok potwierdza istotną tendencję wskazywaną na spotkaniach ze społecznością lokalną, iż części gmin Juchnowiec Kościelny, Dobrzyniewo Duże, Supraśl i Wasilków oraz w mniejszym stopniu Zabłudów - graniczące bezpośrednio z miastem Białystok - stanowią atrakcyjne i chętnie wykorzystywane tereny inwestycyjne. Wpływa na to z jednej strony bliskość Białegostoku, z drugiej niższe niż w mieście Białystok koszty prowadzenia działalności gospodarczej. Niższe, niż wynikałoby to z podmiejskiego położenia, parametry wzrostu przedsiębiorczości w gminie Zabłudów wynikają z faktu, iż w roku 2006 r. najbardziej atrakcyjna dla przedsiębiorców część obszaru tej gminy została włączona w granice administracyjne Białegostoku. Dodatkowym atutem obszaru - wskazywanym w spotkaniach konsultacyjnych - jest położenie przygraniczne, atrakcyjne dla inwestycji i rozwoju przedsiębiorczości z rynkiem wschodnim. To położenie daje szansę na rozwój przedsiębiorczości także w gminach oddalonych od Białegostoku, ale leżących w bezpośrednim sąsiedztwie z Białorusią (Gródek i Michałow).

W trakcie spotkań z mieszkańcami, w tym sektorowych z przedsiębiorcami, ich uczestnicy wskazywali także wiele barier w rozwoju i podejmowaniu działalności gospodarczej. Wśród nich wymieniane najczęściej to: trudności w podejmowaniu własnej działalności gospodarczej, w tym brak wiedzy oraz brak kapitału na inwestycje, a także brak wystarczająco wysokich środków inwestycyjnych, by przedsiębiorstwo uczynić konkurencyjnym na rynku krajowym i zagranicznym lub przynajmniej w skali województwa.

W trakcie tych spotkań dyskutowano także o wysokości premii na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Zdaniem uczestników spotkań premie w wysokości 80-85 tys. zł są optymalne. Z jednej strony pozwalają na stosunkowo dobre doinwestowanie rozpoczynanej działalności, a tym samym dają szansę na powstawanie trwałych, a być może niekiedy innowacyjnych przedsięwzięć gospodarczych, z drugiej strony nie „zachęcają” potencjalnych przedsiębiorców do nadmiernego rozbudowywania kosztów inwestycji. Zdecydowanie także optowano za dodatkowymi, znaczącymi punktami w karcie oceny projektów, za biznesplany przekraczające wartość premii, m.in. po to by zwiększyć determinację beneficjentów w utrzymaniu i rozwijaniu przedsiębiorstwa, a także już na starcie zwiększyć jego konkurencyjność.

3.4.2. Rolnictwo

Gospodarkę obszaru LGD Puszcza Knyszyńska cechuje przewaga leśnictwa i rolnictwa nad przemysłem i usługami, chociaż warunki przyrodniczo-klimatyczne są tu mniej korzystne niż w innych regionach kraju. Warunki w omawianych gminach można porównać dzięki syntetycznemu wskaźnikowi jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, czyli sumie wskaźników ocen: agroklimatu, rzeźby terenu i warunków wodnych. Na terenie LGD według *Strategii Rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020* najlepszą jakość rolniczą przestrzeni produkcyjnej, jak również wyższy poziom rolnictwa, posiadają gminy Juchnowiec Kościelny (59,2 pkt.), Zabłudów (57,7 pkt.), Dobrzyniewo Duże (52,3 pkt.) i Michałowo (50,5 pkt.). Niższym współczynnikiem charakteryzują się natomiast gminy: Supraśl (47,9 pkt.), Wasilków (46,6 pkt.), Czarna Białostocka (45,3 pkt.) i Gródek (44,9 pkt.). Dwie gminy powiatu monieckiego - Knyszyn i Jasionówkę - charakteryzuje współczynnik na poziomie 52,0 pkt. (*Program ochrony środowiska dla powiatu monieckiego na lata 2004-2011*).

Tabela 14. Rodzaje gruntów i użytków rolnych wg Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r.

Gmina	gospodarstwa rolne ogółem								
	Powierzchnia								
	grunty ogółem	użytki rolne ogółem	uprawy trwałe	sady ogółem	łąki trwałe	pastwiska trwałe	pozostałe użytki rolne	lasy i grunty leśne	pozostałe grunty
	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha
Czarna Białostocka	3455,42	2920,31	16,71	15,68	898,66	79,12	241,36	337,45	197,66
Dobrzyniewo Duże	9177,00	6510,94	94,96	89,19	2957,72	1014,88	527,45	1355,11	1310,95
Gródek	12364,88	9502,99	25,39	24,69	3669,09	547,90	1425,31	2238,68	623,21
Juchnowiec Kościelny	12842,46	10675,84	55,17	52,31	2656,04	533,65	802,04	1502,94	663,69
Michałowo	15837,10	13579,83	75,87	75,68	4889,40	981,03	1048,01	1772,45	484,82
Supraśl	5626,22	4478,78	30,86	28,88	826,09	221,14	666,36	770,08	377,36
Wasilków	3879,59	3024,75	8,14	3,64	981,01	141,45	742,12	476,06	378,77
Zabłudów	19356,89	15530,39	215,66	118,81	4547,92	1921,97	1108,99	2894,60	931,89
Jasionówka	8244,67	6900,76	10,07	10,07	1566,27	1001,85	204,38	935,59	408,32
Knyszyn	8180,50	6624,87	6,75	4,50	1810,92	572,60	101,03	1301,75	253,88
Razem LGD	98964,73	79749,46	539,58	423,45	24803,12	7015,59	6867,05	13584,71	5630,55

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, lipiec 2015

Grunty gospodarstw rolnych (w tym lasy i grunty leśne) stanowią 98.964,73 ha, tj. 43,8% powierzchni obszaru (tabela powyżej). Proporcjonalnie do powierzchni największej gruntów gospodarstw rolnych posiadają gminy: Jasionówka (85%), Juchnowiec Kościelny (74,8%), Knyszyn (64,4%), Zabłudów (57%) i Dobrzyniewo Duże (57%). W gminach Czarna Białostocka (16,7%), Gródek (28,7%), Supraśl (29,8%) i Wasilków (30,5%) powierzchnia gospodarstw rolnych stanowi znacznie mniejszy odsetek, ponieważ przeważają tam lasy.

W rozbiciu na poszczególne rodzaje gruntów gospodarstw rolnych zwraca uwagę znacząca ilość łąk i pastwisk, przy stosunkowo niewielkiej powierzchni upraw trwałych i sadów.

Z racji na znaczący odsetek łąk i pastwisk hodowla zwierząt odgrywa znaczącą rolę w rolnictwie obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. Szczególnie zwrócić tu należy uwagę na dynamiczny rozwój hodowli bydła

w gminach Michałowo (5.123 szt.), Zabłudów (5.705 szt.), Jasionówka (5.480 szt.) i Knyszyn (4.689 szt.). Do niedawna dominowało tu zdecydowanie bydło mleczne, ale odnotowywany jest systematyczny wzrost ilości bydła mięsnego. W gminach Michałowo i Zabłudów znaczący odsetek stanowią nowoczesne gospodarstwa hodowlane liczące po kilkadziesiąt/kilkaset sztuk bydła. Zwraça też stosunkowo duża liczba koni, szczególnie w gminach Zabłudów (639 szt.) i Michałowo (268 szt.). Są to w przeważającej liczbie konie zimnokrwiste, hodowane na mięso. Natomiast w gminach Supraśl (152 szt.), Czarna Białostocka (174 szt.), Juchnowiec Kościelny (158 szt.), czy Wasilków (50 szt.), liczba koni jest niższa, ale w większości są to konie gorącokrwiste, wykorzystywane w sporcie i rekreacji (Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, lipiec 2015).

Tabela 15. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych w 2010 r.

Jednostka terytorialna	gospodarstwa ogółem					
	ogółem	do 1 ha	1-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15 ha i więcej
Czarna Białostocka	486	162	154	79	37	54
Dobrzyniewo Duże	1286	285	547	262	92	100
Gródek	1107	328	403	201	66	109
Juchnowiec Kościelny	1874	669	650	316	113	126
Michałowo	1493	394	465	305	149	180
Supraśl	948	424	365	104	29	26
Wasilków	1013	520	364	83	22	24
Zabłudów	1823	260	716	453	201	193
Jasionówka	603	112	88	123	123	157
Knyszyn	567	91	136	133	82	125
RAZEM LGD	11200	3245	3888	2059	914	1094
PODLASKIE	105297	18481	26477	22247	15867	22225
POLSKA	2277613	715008	861791	351742	152343	196729

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

Na ponad 2,2 mln gospodarstw rolnych w Polsce, na obszarze 10 gmin LGD Puszcza Knyszyńska znajduje się ich ponad 11 tys. Rozdrobnienie gospodarstw, będące główną bolączką polskiego rolnictwa widoczne też jest na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Liczba gospodarstw do 5 ha wynosi 63,7% wszystkich gospodarstw, co przekracza średnią krajową, w której gospodarstwa do 5 ha stanowią 55% wszystkich gospodarstw.

Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego w woj. podlaskim stanowi wg Spisu Rolnego w roku 2010 – 12,16 ha. Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska średnia wielkość gospodarstwa rolnego waha się od 3,83 ha w gminie Wasilków do ponad 16,00 ha w gminie Dobrzyniewo Duże. Także średnia powierzchnia użytków rolnych w dobrej kulturze waha się od 2,25 ha w gminie Wasilków do 13,6 ha w gminie Dobrzyniewo Duże, przy średniej w województwie podlaskim – 9,83 ha. W skali kraju w roku 2010 powierzchnię użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej posiadało 98,9% gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą (*Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020*).

Ze względu na lokalne uwarunkowania: położenie, czyste środowisko, brak dobrze rozwiniętego przemysłu, występują tu potencjalne możliwości rozwoju rolnictwa i przemysłu przetwórczego. Rozwój rolnictwa, szczególnie tzw. rolnictwa ekologicznego może stać się długoletnią perspektywą dla mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.

Rolnictwo ekologiczne jest specyficzną formą gospodarowania i produkcji żywności. Żywność wytwarzana jest metodami naturalnymi w czystym i bezpiecznym środowisku, bez nawozów sztucznych i syntetycznych środków ochrony roślin, antybiotyków, hormonów wzrostu i genetycznie modyfikowanych organizmów. Dzięki wykluczeniu pestycydów i nawozów sztucznych nie powoduje zanieczyszczenia gleby i wód gruntowych, ogranicza wypłukiwanie składników pokarmowych z gleby, sprzyja różnorodności biologicznej, wymaga niewielkich nakładów energii i wytwarza żywność wysokiej jakości.

Tabela 16. Liczba producentów prowadzących działalność w zakresie ekologicznej uprawy roślin i utrzymania zwierząt na terenie LGD Puszcza Knyszyńska

Jednostka terytorialna	ROK					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Czarna Białostocka	0	0	2	2	3	4
Dobrzyniewo Duże	0	0	1	1	2	3
Gródek	0	5	5	9	9	9
Juchnowiec Kościelny	0	2	2	4	5	3

Michałow	0	2	4	9	12	14
Supraśl	0	7	7	8	7	9
Wasilków	0	4	3	7	7	6
Zabłudów	0	7	8	9	9	9
Jasionówka	0	0	0	0	0	0
Knyszyn	0	0	0	0	1	1
RAZEM LGD	0	27	32	49	55	58
PODLASKIE	853	1167	1535	2040	2449	2932

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa, październik 2014

Na terenie LGD Puszcza Knyszyńska w roku 2012 funkcjonowało 58 gospodarstw ekologicznych, z tego najwięcej, bo aż 14, w gminie Michałow. Dla porównania w województwie podlaskim liczba ta wynosiła 2932, co stanowi 10% wszystkich tego typu gospodarstw w Polsce (*Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*). W powiecie białostockim w roku 2010 gospodarstw takich było 144. Ponadto w 581 gospodarstwach powiatu białostockiego realizowany jest program rolno środowiskowy (*Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu białostockiego na lata 2011-2020*). Problemem, jaki dotyczy rolnictwa ekologicznego jest jego rozdrobnienie. Gospodarstwa te działają w pojedynkę, co nie pozwala im na pełną konsolidację w zakresie zbytu produktów, stąd też koniecznością jest zrzeszanie się w grupy producenckie. Niezbędna jest również profesjonalna działalność marketingowa w rolnictwie ekologicznym.

Liczba gospodarstw ekologicznych nie przekłada się na liczbę przetwórn ekologicznych działających w województwie (zaledwie 6 takich jednostek, co daje 14 miejsce w kraju). W woj. mazowieckim funkcjonuje 47 przetwórn ekologicznych, a w lubelskim 36 (*Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*). Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska w 2013 r. funkcjonowały dwie takie przetwornie: Firma Handlowo-Produkcyjna Cezary Lompart w gm. Dobrzyniewo Duże (przetwórstwo, obrót produktami ekologicznymi) oraz Kamiński Henryk w gm. Zabłudów - producent rolny, obrót produktami ekologicznymi (*Dane Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych*).

3.4.3. Atrakcyjność inwestycyjna obszaru LGD

LGD Puszcza Knyszyńska charakteryzuje się niską atrakcyjnością inwestycyjną dla działalności przemysłowej i usługowej (*Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2013; Instytut badań nad gospodarką rynkową, Gdańsk 2013*). Wpływ na to ma szereg czynników, wśród których wymienić można: duży odsetek powierzchni objęty NATURĄ 2000 oraz bardzo słabe pokrycie obszaru miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (*tabela poniżej*). Atrakcyjność inwestycyjna to m.in. zdolność do skłonienia inwestorów do wyboru regionu jako miejsca lokalizacji inwestycji, a miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest istotnym elementem wpływającym na tę decyzję.

Tabela 17. Udział powierzchni objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (MPZP) w powierzchni ogółem w gminach LGD Puszcza Knyszyńska

Jednostka terytorialna	Powierzchnia gminy (ha)	Pow. objęta MPZP (ha)	Udział pow. objętej MPZP w stosunku do pow. gminy (%)
Czarna Białostocka	20636,00	639,70	3,10
Dobrzyniewo Duże	16113,00	290,00	1,80
Gródek	42970,00	81,60	0,19
Juchnowiec Kościelny	17177,00	1030,60	6,00
Michałow	41002,00	784,00	1,90
Supraśl	18856,00	306,90	1,62
Wasilków	12712,00	254,2	2,00
Zabłudów	33974,00	189,00	0,57
Jasionówka	9678,00	1,0	0,01
Knyszyn	12721,00	0,0	0,00
Razem LGD PK	225839,00	3577,00	1,59

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych z gmin

Obszar LGD Puszcza Knyszyńska zaledwie w 1,59% powierzchni objęty jest miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Jest to znacznie mniej niż średnia wojewódzka, która wynosi 14,9% (*Serwis samorządowy PAP, 10.09.2014*). Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego nie służy też ochronie przyrody oraz w sposób istotny ogranicza możliwości tworzenia nowych inwestycji na obszarach objętych NATURĄ 2000.

Jednak tworzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego jest bardzo kosztowne, a procedury zmiany tego planu bardzo długie. W związku z powyższym niejednokrotnie samorządy terytorialne i przedsiębiorcy fakt posiadania takiego dokumentu na jakiś obszar uważają raczej za słabą niż mocną stronę.

Województwo podlaskie, zgodnie ze *Strategią Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 r.* to m.in. w założeniu województwo „zielone” i „przedsiębiorcze”. „Zielone” znajduje swoje uzasadnienie z uwagi na fakt, iż wśród 16 województw Polski to tu jest najwięcej terenów objętych ochroną w formie parków narodowych i siecią Natura 2000. Obszar LGD PK cechuje bardzo wysoki udział lasów i obszarów NATURA 2000 w powierzchni regionu. Siedem Nadleśnictw zarządzających lasami Puszczy Knyszyńskiej posiada olbrzymi potencjał rozwojowy. Wszystko to może stanowić podstawę rozwijania zielonych (ekologicznych) specjalizacji. W Strategii zauważono również możliwość wykorzystanie doskonałych uwarunkowań dla produkcji rolniczej – mleka i jego przetworów oraz wysokiej jakości żywności; produkcji i usług o wyznaczniku „ekologiczne i zielone” – odnawialnych źródeł energii, technologii przyjaznych środowisku, ekoturystyki czy srebrnej gospodarki (silver economy).

3.5. Rynek pracy

W 2013 r. ogółem liczba pracujących na terenie LGD Puszcza Knyszyńska wyniosła **11.330 osób** (tabela poniżej). W latach 2006-2008 liczba ta wzrastała (wzrost o 12% w 2008 r. w stosunku do roku 2006). W 2009 r. nastąpił spadek pracujących o 2,4% w stosunku do roku 2008. W latach 2010-2011 liczba ta nieznacznie wzrastała i zmieniła się o 4,5% w stosunku do roku 2009. W 2012 r. liczba pracujących nieznacznie spadła (o 1,6% w stosunku do roku 2011), a w 2013 r. wzrosła o 5 % w stosunku do roku 2012. Jest to trend zgodny z gospodarką krajową i światową i jest związany z kryzysem gospodarczym.

Tabela 18. Liczba pracujących w latach 2006-2013

Gmina	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba	osoba
Czarna Białostocka	1077	1199	1413	1443	1244	1306	1183	1091
Dobrzyniewo Duże	349	398	447	505	542	572	591	594
Gródek	837	845	715	649	680	698	707	718
Juchnowiec Kościelny	2007	2291	2622	2439	2644	2797	2800	3210
Michałow	736	684	612	638	645	657	617	614
Supraśl	2255	2371	2436	2473	2332	2479	2546	2671
Wasilków	1081	1411	1296	1200	1283	1197	1152	1302
Zabludów	746	721	694	633	695	729	666	678
Jasionówka	101	100	116	118	141	136	141	123
Knyszyn	393	381	389	386	382	390	385	329
RAZEM LGD PK	9582	10401	10740	10484	10588	10961	10788	11330

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

Aktywność zawodowa to liczba pracujących przypadająca na 1000 mieszkańców. Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska aktywność ta była mniejsza niż średnia krajowa i wojewódzka, ale wskaźnik ten - podobnie jak wskaźnik przedstawiający liczbę podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców - wykazuje duże zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi gminami LGD Puszcza Knyszyńska. I tak w gminach Juchnowiec Kościelny i Supraśl wskaźnik ten wynosi odpowiednio 186 i 180 osób, co przekracza średnią wojewódzką. Dla porównania wskaźnik ten dla miasta Białegostoku wynosi 277 osób. Natomiast w gminach Jasionówka i Dobrzyniewo Duże wynosi on odpowiednio 48 i 69 osób. Wskaźnik ten pokazuje też efekty kryzysu gospodarczego, co charakteryzuje się spadkiem tego wskaźnika począwszy od roku 2009 w stosunku do roku 2008 (tabela poniżej).

Tabela 19. Pracujący na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska na 1000 mieszkańców

Jednostka terytorialna	Liczba osób pracujących w przeliczeniu na 1000 mieszkańców							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Czarna Białostocka	92	102	121	124	105	110	100	93
Dobrzyniewo Duże	44	49	55	61	64	67	69	68
Gródek	146	148	126	114	119	123	126	130
Juchnowiec Kościelny	148	166	187	171	182	188	186	210
Michałow	100	95	85	89	89	91	86	87
Supraśl	175	181	183	184	170	178	180	186
Wasilków	83	107	96	87	90	81	77	86

Zabłudów	88	84	81	73	77	80	73	74
Jasionówka	34	34	40	41	47	46	48	42
Knyszyn	79	78	80	80	77	79	78	67
Razem LGD PK	107	117	120	116	114	117	114	119
Podlaskie	161	172	176	174	174	175	173	176
Polska	211	220	226	223	223	224	223	226

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

W roku 2013 wskaźnik bezrobocia - liczony jako liczba bezrobotnych zarejestrowanych w relacji do liczby ludności w wieku produkcyjnym - na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska wyniósł 9,6%, co przekracza nieco wartość tego wskaźnika dla woj. podlaskiego (9,3%) i kraju (8,8%) – tabela poniżej. Najwyższy wskaźnik bezrobocia w roku 2013 odnotowano w gminach Gródek (13,6%) i Michałowo (12,3%), a najniższy w gminach Jasionówka (6,8%) i Dobrzyniewo Duże (8,0%). Jednak obraz ten nie do końca oddaje stan faktyczny, ponieważ nie wykazuje tzw. ukrytego bezrobocia na obszarach wiejskich. Analiza poziomu bezrobocia w latach 2006-2013 pokazuje tendencję charakteryzującą gospodarkę polską i światową: znaczący spadek bezrobocia w okresie 2006-2008, gwałtowny wzrost bezrobocia w latach 2009-2012 i spowolnienie tej tendencji w roku 2013. W gminach Juchnowiec Kościelny i Supraśl w latach 2012-2013 odnotowano nawet spadek bezrobocia odpowiednio z 8,5% do 8,3% oraz z 9,0 do 8,7%. Natomiast poziom bezrobocia w gminach Gródek, Zabłudów, Jasionówka, Knyszyn w latach 2012-2013 utrzymał się na tym samym poziomie.

Tabela 20. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna	Ogółem							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	%	%	%	%	%	%	%	%
Czarna Białostocka	8,6	6,6	5,9	9,4	10,2	10,0	10,5	10,6
Dobrzyniewo Duże	6,4	4,7	4,4	5,9	6,9	6,9	7,2	8,0
Gródek	12,5	9,4	8,7	12,5	14,0	14,6	13,6	13,6
Juchnowiec Kościelny	6,4	4,9	4,6	6,8	7,5	7,4	8,5	8,3
Michałowo	10,1	8,8	8,0	10,3	10,6	10,2	11,7	12,3
Supraśl	6,8	5,0	5,1	7,5	7,9	8,3	9,0	8,7
Wasilków	6,9	5,3	5,2	8,4	8,6	8,8	9,3	9,7
Zabłudów	8,2	6,0	5,9	8,3	9,0	9,1	9,9	9,9
Jasionówka	5,6	3,9	4,4	5,4	5,5	5,5	6,8	6,8
Knyszyn	8,6	7,8	7,4	8,1	9,3	9,6	10,5	10,5
Razem LGD PK	7,7	6,0	5,7	8,2	8,8	8,9	9,5	9,6
PODLASKIE	8,3	6,5	6,1	8,1	8,3	8,6	9,0	9,3
POLSKA	9,4	7,1	6,0	7,7	7,9	8,0	8,7	8,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

Te niekorzystne relacje w poziomie bezrobocia pomiędzy obszarem LGD Puszcza Knyszyńska, a województwem i krajem pokazuje kolejna tabela, przedstawiająca stopę bezrobocia rejestrowanego, która w Polsce w roku 2013 wyniosła 13,4%, w woj. podlaskim 15,1%, w powiecie monieckim, do którego należą 2 gminy LGD Puszcza Knyszyńska (Knyszyn i Jasionówka) –13,7%, natomiast w powiecie białostockim, do którego należy 8 gmin LGD Puszcza Knyszyńska, stanowiąc 68,15% obszaru powiatu, aż **18,6%**.

Tabela 21. Stopa bezrobocia rejestrowego pow. białostockim, pow. monieckim, woj. podlaskim i w Polsce

Jednostka terytorialna	ogółem							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	%	%	%	%	%	%	%	%
POLSKA	14,8	11,2	9,5	12,1	12,4	12,5	13,4	13,4
PODLASKIE	13,3	10,4	9,7	12,8	13,8	14,1	14,7	15,1
Powiat białostocki	14,3	11,2	11,1	16,4	17,6	17,1	18,4	18,6
Powiat moniecki	10,5	9,0	8,6	10,6	12,0	12,8	13,5	13,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

3.6. Działalność sektora społecznego, w tym rozwój społeczeństwa obywatelskiego

3.6.1. Infrastruktura społeczna (edukacyjna, kulturalna, zdrowotna)

Obszar LGD Puszcza Knyszyńska w roku 2013 zamieszkiwało 3148 dzieci w wieku 3-5 lat, natomiast w roku 2006 było to 2365 dzieci, co daje 33,1% wzrostu w analizowanym okresie. We wszystkich gminach, z wyjątkiem gminy Jasionówka, nastąpił wzrost ilości dzieci w omawianym okresie. Największy wzrost nastąpił w gminach Juchnowiec Kościelny (z 351 do 559), Supraśl (z 353 do 484), Wasilków (z 366 do 561). Według danych GUS na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska w roku 2014 funkcjonowało 19 przedszkoli i 6 punktów przedszkolnych, w porównaniu z 9 przedszkolami i 3 punktami przedszkolnymi w roku 2006. Zwiększenie liczby dzieci w wieku 3-5 lat oraz wzrastająca liczba przedszkoli wiąże się przede wszystkim z szybko wzrastającą liczbą ludności w gminach sąsiadujących z miastem Białystok (Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Wasilków) oraz z faktem, iż często są to młode rodziny. W okresie tym znacznie wzrósł też odsetek dzieci objętych opieką przedszkolną z 27,9% w roku 2006 do 60,6% w roku 2013 (660 dzieci w roku 2006 i 1907 dzieci w roku 2013). (Źródło: *Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, lipiec 2015*)

Dalszy wzrost odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym pozwoli m.in. na wcześniejszy powrót do pracy matek pozostających bez pracy do czasu osiągnięcia przez dzieci wieku szkolnego. Dlatego niezbędny jest dalszy rozwój infrastruktury przedszkolnej na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Jednak w trakcie spotkań konsultacyjnych uzgodniono, iż zadania związane z edukacją przedszkolną nie będą realizowane w ramach LSR, ze względu na ograniczoną ilość środków oraz potrzeby związane ze wsparciem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Zadania te będą mogły być realizowane w drodze konkursów prowadzonych bezpośrednio w ramach RPOWP 2014-2020.

Liczba dzieci w wieku do lat trzech w okresie 2008-2013 wzrosła o 140 osób (z 2561 do 2701). W roku 2008 w Wasilkowie powstał pierwszy żłobek, a w listopadzie 2013 roku – drugi. W roku 2013 w „starym” żłobku było 22 dzieci, a w „nowym” – 30. W roku 2014 liczba ta w nowym żłobku wzrosła do 60 dzieci. W 2012 r. powstał też pierwszy żłobek w Juchnowcu Kościelnym, w którym jest 15 miejsc (*Opracowanie własne na podstawie danych z gmin*). Liczba nie oddaje jednak w pełni ilości dzieci objętych opieką w żłobkach, ponieważ część dzieci z gmin ościennych wokół Białegostoku, odwożona jest do żłobków w Białymstoku. Podobnie przedstawia się sytuacja w grupie dzieci w wieku przedszkolnym. Nowe żłobki, to obok przedszkoli, kluczowy element, który mógłby wpłynąć m.in. na aktywizację zawodową mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska.

W okresie 2006-2014 zmniejszyła się liczba szkół podstawowych z 32 do 26, co wiąże się z likwidacją kolejnych małych szkół wiejskich i przeniesieniem uczęszczających się w nich dzieci do szkół gminnych. Likwidacji uległo 6 szkół: po dwie w gminach Michałowo i Zabłudów i po jednej w gminach Juchnowiec Kościelny i Knyszyn. W okresie tym nie zmieniła się liczba gimnazjów i wynosi 14 (po dwie placówki w gminach Czarna Białostocka, Juchnowiec Kościelny, Supraśl i Knyszyn; po jednej w pozostałych gminach Partnerstwa). Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonują cztery szkoły ponadgimnazjalne: Zespół Szkół w Czarnej Białostockiej, Zespół Szkół w Michałowie, Zasadnicza Szkoła Zawodowa w Wasilkowie (niepubliczna), Liceum Plastyczne w Supraślu. W roku 2103 likwidacji uległo Centrum Edukacji w Supraślu (publiczna szkoła zawodowa) (*Opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych w gminach*).

Liczba ośrodków kultury i bibliotek praktycznie nie uległa zmianie w okresie 2006-2014 (14 ośrodków kultury wraz z filiami oraz 19 bibliotek i punktów bibliotecznych). Natomiast liczba świetlic wiejskich uległa zwiększeniu o cztery obiekty (z 65 do 69 sztuk). Znacznie jednak zmienił się ich stan i wyposażenie. Między innymi ze środków LEADER (Odnowa Wsi) wyremontowano i wyposażono 19 świetlic wiejskich. W każdej z gmin przynajmniej jeden obiekt kultury dostosowany jest do potrzeb osób niepełnosprawnych. W gm. Zabłudów są to 3 obiekty, a w gminie Czarna Białostocka i Jasionówka – po 2 obiekty. Natomiast spośród 19 bibliotek i punktów bibliotecznych tylko 3 obiekty na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska są przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych poruszających się na wózkach inwalidzkich (wejście do budynku): w Gródku, Michałowie i Jasionówce. Tylko biblioteka w Michałowie posiada udogodnienia wewnątrz budynku dla tych osób. Żadna z placówek na obszarze LGD nie jest natomiast przystosowana dla użytkowników niewidzących lub słabo widzących (*Opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych w gminach*).

Biorąc pod uwagę działalność ośrodków kultury, klubów oraz świetlic, to na przestrzeni lat 2007-2013 można zaobserwować wzrost aktywności mieszkańców gmin obszaru LGD. Mimo, iż widać duże zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi gminami, to ogólnie nastąpił wzrost liczby organizowanych przez te jednostki imprez. W roku 2007 było to 485 imprez, w których uczestniczyło 73.979 osób, natomiast w roku 2013 - 776 imprez i 82.377 uczestników. Najwięcej imprez w roku 2013 zorganizowano w gm. Zabłudów (269) oraz w gm. Supraśl (124); najmniej zaś w gminach Wasilków i Dobrzyniewo Duże (odpowiednio 17 i 23) (*Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r*).

Aktywność mieszkańców gmin obszaru LGD przejawia się również we wzroście liczby kół zainteresowań (tanecznych, informatycznych, plastycznych, fotograficznych, oraz klubów seniora): z 30 kół i

klubów w roku 2007 do 92 w roku 2013 i wzroście liczby uczestników odpowiednio z 483 do 1558. Z tego kół seniora w roku 2013 było 8 zrzeszających 216 osób. O aktywności mieszkańców świadczy również funkcjonowanie zespołów artystycznych. Mimo, iż ich liczba na przestrzeni lat 2007-2013 zmalała o dwa (z 78 do 76), to zdecydowanie wzrosła liczba ich członków (z 899 do 1038) (*Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.*)

W roku 2014 na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonował jeden teatr dramatyczny - Teatr „Wierszalin” w Supraślu (na 2 teatry dramatyczne w woj. podlaskim i 75 w Polsce). Natomiast na obszarze tym nie funkcjonuje w chwili obecnej żadne kino. Jedyna sala kinowa – „Jutrzenka” w Supraślu, po gruntownym remoncie pełni obecnie różne funkcje kulturalne (z możliwością prezentacji filmów), ale i przed remontem obiekt jako kino funkcjonował okazjonalnie.

Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonują cztery muzea: Muzeum Ikon w Supraślu (obiekt przystosowany dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich - wejście do budynku, winda dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych); Białostockie Muzeum Wsi w Wasilkowie; Muzeum Kultury Materialnej "Baćkauszczyzna" w Rybołach (gm. Zabłudów) oraz otwarte w 2014 r. Muzeum im. Leśników Puszczy Knyszyńskiej w Czarnej Białostockiej. Ogólna liczba muzeów (wraz z oddziałami) w woj. podlaskim wynosi 26, a w Polsce – 447.

W roku 2013 odbyło się na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska 12 imprez masowych: 5 koncertów (gm. Czarna Białostocka, Gródek, Wasilków, Michałowo - 2); 5 imprez artystyczno-rozrywkowych (Czarna Białostocka - 2, Supraśl – 2; Zabłudów – 1); 1 festiwal – Gródek oraz jedna impreza interdyscyplinarna – Supraśl. (*Impreza masowa: impreza sportowa, artystyczna lub rozrywkowa zgłoszona przez organizatorów jako masowa, na której liczba miejsc wynosi: na stadionie, w innym obiekcie niebędącym budynkiem lub na terenie umożliwiającym przeprowadzenie imprezy masowej – nie mniej niż 1000, natomiast w hali sportowej lub innym budynku umożliwiającym przeprowadzenie imprezy – nie mniej niż 300*).

Na terenie każdej z gmin LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonują przychodnie zdrowia (łącznie 44 obiekty). Na przestrzeni lat 2006-2013 liczba ta wzrosła o 13 obiektów. Nie ma natomiast żadnego stacjonarnego zakładu opieki zdrowotnej (zakład pielęgnacyjno-opiekuńczy, zakład opiekuńczo-leczniczy, hospicjum, szpital). Usługi tego typu dla mieszkańców gmin LGD Puszcza Knyszyńska świadczą przede wszystkim placówki medyczne tego typu zlokalizowane w Białymstoku. (*Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl*).

Funkcjonuje natomiast 7 placówek stacjonarnej pomocy społecznej (*dane GUS za 2013 rok*). Są to: Dom Opieki „Złota jesień” w Wólce Ratowieckiej (gm. Czarna Białostocka); DPS Czerewki (gm. Juchnowiec Kościelny); DPS „Spokojna Przystań” w Garbarach (gm. Michałowo); DPS „Jawor” (filia w Jałowie) (gm. Michałowo); Ośrodek Wsparcia dla Osób z Zaburzeniami Psychicznymi w Łażniach (gm. Supraśl); filia DPS Białystok w Bobrowej (gm. Zabłudów) oraz jeden obiekt w gminie Wasilków. Od roku 2014 w Uzdrawisku Supraśl funkcjonuje pierwszy zakład przyrdo-leczniczy – Sanatorium „Knieja”.

Podczas spotkań konsultacyjnych, a także w ankietach, mieszkańcy wskazywali liczne braki w infrastrukturze integracji społecznej i aktywizacji społeczno-zawodowej¹³. Wskazywano też na niewystarczającą lub niedoposażoną infrastrukturę kulturalną, szczególnie w miejscowościach odległych od centrów gmin. Stąd wśród potencjalnych operacji zgłaszanych do realizacji m.in. w ramach LSR pojawiły się działania dotyczące budowy, przebudowy i wyposażenia świetlic wiejskich, m.in. w gminach: Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Zabłudów; a także remontu obiektów m.in. na potrzeby stworzenia świetlic środowiskowych lub socjoterapeutycznych, m.in. w gminie Michałowo, Czarna Białostocka, Jasionówka i Gródek. Podczas spotkań wskazywano także na bardzo zły stan techniczny wielu obiektów zabytkowych, w tym obiektów budownictwa drewnianego, oraz zaniedbaną przestrzeń publiczną w wielu miastach i wsiach Partnerstwa (placów, skwerów, centrów miejscowości, czy parków). Działania inwestycyjne w tym zakresie podniosą atrakcyjność turystyczną obszaru, ale przede wszystkim służyć będą mieszkańcom obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym grupom szczególnie istotnym z punktu widzenia LSR, a więc osobom młodym, seniorom, a także osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym.

3.6.2. Społeczeństwo obywatelskie

Zgodnie z RPOWP 2014-2020 celem rewitalizacji społecznej, działań aktywizujących oraz tworzenia warunków sprzyjających rozwojowi lokalnemu kierowanemu przez społeczność jest przede wszystkim wzmacnianie kapitału społecznego. Jednym z istotnych elementów służących badaniom kapitału społecznego jest działalność organizacji społecznych, obrazująca skłonność do zrzeszania się i wspólnego działania na rzecz określonego celu.

Z badań dotyczących organizacji pozarządowych, prowadzonych przez GUS w 2010 roku, wynika iż w Polsce funkcjonowało 75 tys. aktywnych organizacji społecznych, stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji

¹³ Ocena śródkresowa wdrażania LSR/konsultacje/rekomendacje nowych kierunków. Raport z ewaluacji. Supraśl 2012.

(wśród których 700 stanowiły Ochotnicze Straże Pożarne). Spośród tej liczby 2300 organizacji odnotowano w województwie podlaskim, co stanowi jedynie 3,1% tego typu organizacji zanotowanych w całej Polsce i jest to jedna z najniższych liczb w kraju (14 miejsc). Ponad 90% tych organizacji prowadzi jedynie nieodpłatną działalność, a jedynie niecałe 10%, skupionych przede wszystkim w Białymstoku, prowadzi rejestrową działalność gospodarczą. Wg danych REGON w 2010 r. na terenie woj. podlaskiego funkcjonowało jedynie 3611 podmiotów spełniających kryteria organizacji pozarządowej.

Tabela 22. Organizacje pozarządowe, fundacje, kluby sportowe, OSP, grupy nieformalne

Jednostka terytorialna	Fundacje	Stowarzyszenia rejestrowe	Stowarzyszenia zwykłe, grupy nieformalne	Kluby, stow. i związki sport. (wraz z UKS)	OSP	Oddziały terenowe stowarzyszeń	RAZEM
Czarna Białostocka	2	9	3	5	7	9	35
Dobrzyniewo	0	4	1	3	4	1	13
Gródek	1	5	0	5	4	0	15
Juchnowiec Kośc.	5	15	1	6	12	2	41
Michałow	4	8	5	4	4	1	26
Supraśl	2	12	3	5	3	2	27
Wasilków	3	11	2	7	5	0	28
Zabłudów	1	6	0	5	12	0	24
Jasionówka	0	2	1	1	5	0	9
Knyszyn	1	3	4	2	1	0	11
RAZEM	19	75	20	43	57	15	229

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych w gminach oraz informacji z www.powiatbialostocki.pl i http://bip.st.monki.wrotapodlasia.pl/organizacje/wykaz_org.htm, 2015 r.

W roku 2013 w gminach obszaru LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonowało 229 organizacji pozarządowych, z tego 57 to Ochotnicze Straże Pożarne, a 43 to kluby, stowarzyszenia i związki sportowe (tabela powyżej). Najwięcej organizacji funkcjonuje w gminach Juchnowiec Kościelny (41), Czarna Białostocka (35), Wasilków (28), Supraśl (27) i Michałow (26); najmniej zaś w gminach Jasionówka (9) i Knyszyn (11).

Tabela 23. NGO w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców

Gmina	fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Czarna Białostocka	14	15	15	15	19	19	19	21	21
Dobrzyniewo Duże	15	15	15	14	14	15	16	16	18
Gródek	26	26	23	23	23	26	29	31	31
Juchnowiec Kościelny	20	20	24	23	26	27	28	27	29
Michałow	18	24	21	22	23	25	28	34	34
Supraśl	22	23	23	25	26	26	25	26	26
Wasilków	16	17	16	19	19	18	19	19	19
Zabłudów	11	14	14	14	18	20	20	25	31
Jasionówka	24	24	27	28	27	27	27	27	28
Knyszyn	8	8	10	12	12	12	12	14	14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w przeliczeniu liczby organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców (tabela powyżej). Najwięcej NGO na 10 tys. mieszkańców przypada w gminach: Michałow (34), Gródek (31), Juchnowiec Kościelny (29) i Jasionówka (28), natomiast najmniej w gminach Knyszyn (14) i Dobrzyniewo Duże (18). Średnio na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska przypada 25 organizacji na 10 tys. mieszkańców.

Tematem, który często przewijał się podczas spotkań konsultacyjnych był niski poziom aktywności dużej części mieszkańców oraz słabe więzi społeczne; brak integracji społeczeństwa, w tym mieszkańców napływowych i rdzennych. Konflikt ten wskazywany był szczególnie w gminach podmiejskich, gdzie osiedlający się młodzi ludzie traktują swoją miejscowość jedynie jako „sypialnię”, a całe życie zawodowe i kulturalne, czy edukację dzieci (przedszkole, szkoła) wiążą nadal z miastem Białystok. Natomiast wobec gmin, na terenie których mieszkają, wykazują się postawą silnie roszczeniową. Drugą grupą napływową wskazywaną

przez uczestników spotkań są seniorzy, którzy osiedlają się w podmiejskich gminach, po zakończonej aktywności zawodowej. Ta grupa wskazywana jest często z jednej strony jako grupa roszczeniowa (brak zadawalającej infrastruktury, brak oferty spędzania wolnego czasu), z drugiej jednak jako strona jako grupa chcąca i mogąca działać na rzecz lokalnej społeczności, uczestnicząc w różnego rodzaju inicjatywach lokalnych. W gminach „wiejskich” Partnerstwa, nie leżących w bezpośrednim sąsiedztwie Białegostoku, ludność napływowa to najczęściej byli mieszkańcy regionu, którzy rodzinne domy, często w bardzo złym stanie technicznym, adaptują na tzw. drugie domy, czy domy wakacyjne, albo pasjonaci, którzy świadomie wybierają ten region, jako miejsce do pracy i życia, z racji jego walorów przyrodniczo-kulturowych. Bardzo często ci nowi mieszkańcy stają się liderami w swoich miejscowościach i „lokomotywami” inicjującymi i prowadzącymi najróżniejsze inicjatywy społeczne. Bardzo często to właśnie ci liderzy szukają wsparcia organizacyjnego i finansowego na różne przedsięwzięcia lokalne, a także poszukują metod włączenia rdzennej społeczności do swych działań. To właśnie m.in. na rzecz integracji „starych” i „nowych” mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska projektowane są operacje w ramach Przedsięwzięcia III.2.3 Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego i zachowania dziedzictwa lokalnego.

Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, a tym samym aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem, związany jest z rozwojem podmiotów ekonomii społecznej. Podmioty te to organizacje pozarządowe oraz centra i kluby integracji społecznej, spółdzielnie socjalne, zakłady aktywności zawodowej, czy warsztaty terapii zajęciowej. Podmioty ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społeczne nie mają dogodnych warunków do rozwoju w woj. podlaskim, na co wpływa m.in. niedostateczna wiedza na ten temat, brak zaufania społecznego i ugruntowanej pozycji na lokalnym rynku. Jednocześnie ekonomia społeczna odgrywa znaczącą rolę w tworzeniu warunków sprzyjających rozwojowi adaptacyjnych form zatrudnienia, w tym właśnie w sektorze ekonomii społecznej, która łącząc cele społeczne z ekonomicznymi, stanowi skuteczny instrument aktywizacji osób doświadczających trudności związanych z wejściem i utrzymaniem się na rynku pracy.

Tabela 24. Wybrane podmioty ekonomii społecznej w LGD Puszcza Knyszyńska

Nazwa podmiotu	Gmina - miejscowość	Forma prawna
Centrum Integracji Społecznej Caritas Archidiecezji Białostockiej	Chmielnik - Czarna Białostocka	centrum integracji społecznej
Warsztaty Terapii Zajęciowej w Czarnej Białostockiej (Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Razem”)	Czarna Białostocka	warsztat terapii zajęciowej
Miejsko-Gminne Stowarzyszenie Rodzin Abstynenckich Jedność	Czarna Białostocka	stowarzyszenie
Stowarzyszenie Centrum Aktywności Lokalnej	Czarna Białostocka	stowarzyszenie
Fundacja My z pomocą innym	Gródek	fundacja
Stowarzyszenie Od Dialogu Do Rozwoju	Juchnowiec Kościelny - Kleosin	stowarzyszenie
FUNDACJA OTWIERAJĄCYCH SIĘ SERC	Juchnowiec Kościelny - Kleosin	fundacja
Stowarzyszenie Niezależnych Inicjatyw Nasza Natura	Juchnowiec Kościelny – Ignatki-Osiedle	stowarzyszenie
Spółdzielnia Socjalna PROBUS FABER	Księżyno	spółdzielnia socjalna
Spółdzielnia Socjalna PROECOS	Juchnowiec Dolny – Juchnowiec Kościelny	spółdzielnia socjalna
Warsztaty Terapii Zajęciowej w Nowej Woli	Michałow	warsztat terapii zajęciowej
Fundacja Podlaskie Hospicjum Onkologiczne	Michałow	fundacja
Fundacja "Pomocne Dłonie"	Michałow	fundacja
Warsztaty Terapii Zajęciowej (Podl. Stow. Sportowe Osób Niepełnosprawnych START)	Supraśl - Ogrodniczki	warsztat terapii zajęciowej
Stowarzyszenie Centrum Inicjatyw i Rozwoju	Wasilków	stowarzyszenie
Klub Integracji Społecznej w Zabłudowie (Polskie Stowarzyszenie Doradcze i Konsulting.)	Zabłudów	klub integracji społecznej
Stowarzyszenie Bardzo Aktywna Wieś BARWA	Zabłudów	stowarzyszenie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych podmiotów ekonomii społecznej w woj. podlaskim Regionalnego Ośrodka Pomocy Społecznej http://www.rops-bialystok.pl/andrzej3/?page_id=705 (2015 r.)

Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska działają między innymi trzy warsztaty terapii zajęciowej (Czarna Białostocka, Michałow i Ogrodniczki k. Supraśla), jeden Klub Integracji Społecznej (Zabłudów),

jedno Centrum Integracji Społecznej (Czarna Białostocka) oraz dwie spółdzielnie socjalne (Księżyno, gm. Juchnowiec Kościelny oraz powstała w 2014 r. Spółdzielnia Socjalna PROECOS w Juchnowcu Dolnym, zajmująca się prowadzeniem usług cateringowych „Zdrowy Smak”).

Centrum Integracji Społecznej w Chmielniku to pierwszy w województwie podlaskim CIS powstały w 2011 r., utworzony przez Caritas Archidiecezji Białostockiej. Udział w CIS opiera się na zatrudnieniu socjalnym, które jest dokonywane poprzez realizację Indywidualnego Programu Zatrudnienia Socjalnego. Zgodnie z Ustawą uczestnikami Centrum mogą być osoby bezdomne realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności, osoby długotrwale bezrobotne, osoby z niepełnosprawnością oraz inne wymienione w ustawie o pomocy społecznej. Centrum Integracji Społecznej jest dla większości uczestników pierwszym krokiem do aktywizacji społecznej. Jest to miejsce gdzie w warunkach „ochronnych” uczą się pracy zawodowej, systematyczności, odpowiedzialności za własne życie. Uczestnicy muszą rozpocząć realną pracę w jednej sekcji zawodowej. Dotychczas prowadzone były grupy przygotowujące do prac remontowo-budowlanych, z zakresu rękodzieła, gastronomii, ogrodnictwa oraz opiekunek domowych.

Ważnym elementem budowania kapitału społecznego jest współpraca międzysektorowa (między sektorem publicznym, społecznym i gospodarczym). Podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wielokrotnie wskazywali, iż na tym polu jest jeszcze bardzo wiele do zrobienia. Szczególnie często wskazywano niedostateczną współpracę i wsparcie sektora społecznego przez władze samorządowe. Z drugiej jednak strony, większość ważnych i udanych wydarzeń kulturowych, czy promocyjnych udawała się właśnie dzięki zaangażowaniu wszystkich trzech sektorów. Duże jest oczekiwanie w tym zakresie także w stosunku do działań własnych LGD „Puszcza Knyszyńska”¹⁴.

3.7. Problemy społeczne, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego

3.7.1. Infrastruktura techniczna obszaru LGD

Podstawowa infrastruktura komunikacyjna obszaru LGD Puszcza Knyszyńska to infrastruktura drogowa. Przez obszar LGD Puszcza Knyszyńska przebiegają drogi o statusie dróg krajowych i wojewódzkich. Są to: droga krajowa nr 8 (przebiegająca przez gminy Wasilków, Czarna Białostocka); droga krajowa nr 19 (przebiegająca przez gminy Czarna Białostocka, Wasilków, Zabłudów, Juchnowiec Kościelny); droga krajowa nr 65 (przebiegająca przez gminy Knyszyn, Dobrzyniewo Duże i Gródek); droga wojewódzka nr 676 (przebiegająca przez gminę Supraśl); droga wojewódzka nr 682 (przebiegająca przez gminę Juchnowiec Kościelny); droga wojewódzka nr 686 (przebiegająca przez gminę Michałowo); droga wojewódzka nr 671 (przebiegająca przez gminy Knyszyn i Jasionówka).

Sieć dróg krajowych i wojewódzkich biegnąca przez obszar LGD Puszcza Knyszyńska opiera się w dużej mierze na układzie węzłowym miasta Białegostoku. W chwili obecnej zapewnia ona w dużej mierze dobrą dostępność komunikacyjną centralnych ośrodków gminnych. Zdecydowanie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie jakości dróg lokalnych (powiatowych i gminnych), która powoduje, że dostępność komunikacyjna wielu miejscowości na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska jest zdecydowanie niewystarczająca.

Znacznie słabiej rozwinięta jest komunikacyjna kolejowa. Przez obszar LGD Puszcza Knyszyńska przebiegają w chwili obecnej dwie linie kolejowe, z tego tylko jedna pasażerska: nr 6 Białystok – Kuźnica Białostocka (biegnąca przez gminę Czarna Białostocka). Linia ta, mimo iż wchodzi w skład linii kolejowej E75 o znaczeniu państwowym nie spełnia międzynarodowych standardów i wymaga szeregu działań inwestycyjnych. Natomiast na linii kolejowej nr 37 Białystok – Zubki Białostockie (przez gminy Zabłudów, Michałowo, Gródek) od kilkunastu lat nie odbywa się ruch pasażerski, a ruch towarowy jest prowadzony w bardzo ograniczonym zakresie, co przyczynia się do powolnej degradacji tej linii.

Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska sieć wodociągowa nadal jest niedostatecznie rozwinięta. Jest to spowodowane m.in. rozproszeniem sieci osadniczej. Najniższy wskaźnik zwodociągowania ma gmina Zabłudów (56,1% ludności korzystającej z sieci wodociągowej), w której sytuacja od roku 2006 poprawiła się tylko nieznacznie (53,2% w roku 2006). Wynika to właśnie z dużej ilości małych wsi i kolonii, rozrzuconych po dużym obszarze. W roku 2006 także Michałowo, odznaczające się podobną strukturą osadniczą, charakteryzowało się niskim stopniem skanalizowania (64,3% mieszkańców), ale sytuacja ta znacznie się poprawiła i dziś jest to 84,8% mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej.

Generalnie wszystkie gminy LGD Puszcza Knyszyńska prowadziły inwestycje w tym zakresie i wskaźnik ten we wszystkich gminach uległ zwiększeniu. Żadna z gmin nie odnotowała jednak tak znaczącego przyrostu jak gmina Michałowo.

¹⁴ *Badanie potencjału rozwojowego i zdolności do wdrażania nowych środków finansowych na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska; Soen Partners sp z o.o., Supraśl 2013.*

Tabela 25. Korzystający z instalacji z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w % ogółu ludności

Gmina	wodociąg		kanalizacja	
	2007	2012	2007	2012
	%	%	%	%
Czarna Białostocka	95,9	96,1	66,2	68,4
Dobrzyniewo Duże	85,2	86,7	29,2	40,8
Gródek	69,7	70,2	42,5	44,7
Juchnowiec Kościelny	90,1	91,5	52,8	57,5
Michałow	64,3	84,8	29,4	50,4
Supraśl	82,2	84,1	74,1	75,3
Wasilków	93,7	94,3	74,0	82,2
Zabłudów	53,2	56,1	20,5	21,5
Jasionówka	68,0	69,5	15,1	21,4
Knyszyn	86,1	86,6	45,7	47,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, 2015 r.

Znacznie niższy i bardziej zróżnicowany jest natomiast wskaźnik kanalizacji. We wszystkich gminach LGD Puszcza Knyszyńska stopień pokrycia terenu siecią kanalizacyjną jest niedostateczny (tabela powyżej). Jednak podobnie jak w przypadku sieci wodociągowej, także sieć kanalizacyjna była przez gminy systematycznie zwiększana. Największą dynamikę wzrostu odnotowały gminy Dobrzyniewo Wielkie – 300,7 (z 13,7 km/100 km² na 41,2 km/100 km²) i Michałow 236,6 (z 4,1 km/100 km², na 9,7 km/100 km²). W najgorszej sytuacji pod względem dostępu do sieci kanalizacyjnej – podobnie jak sieci wodociągowej - są mieszkańcy gminy Jasionówka (5,1 km na 100 km²), Zabłudów (5,5 km na 100 km²), Gródek (6,3 km na 100 km²) i Michałow (9,7 km na 100 km²). Jest to znacznie poniżej średniej krajowej, ale także poniżej średniej wojewódzkiej, która wynosi 15,1 km na 100 km². Przyczyna tego stanu rzeczy leży przede wszystkim w rozproszeniu osadnictwa. Na niektórych terenach ekonomicznie i technicznie uzasadnioną alternatywą mogą być przydomowe oczyszczalnie ścieków.

Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska znajdują się 2 przemysłowe biologiczne oczyszczalnie ścieków (gm. Juchnowiec i Michałow) oraz 13 komunalnych oczyszczalni ścieków (wszystkie biologiczne). W Czarnej Białostockiej funkcjonuje 1 oczyszczalnia – z podwyższonym usuwaniem miogenów. Ścieki komunalne z gm. Supraśl i Wasilków przesyłane są kolektorem tłocznym do oczyszczalni ścieków w Białymstoku. Podobnie jest ze ściekami z gminy Dobrzyniewo Duże.

Jednak tematem związanym z infrastrukturą techniczną wzbudzającym największe zainteresowanie mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych były odnawialne źródła energii, szczególnie kolektory słoneczne i panele fotowoltaiczne montowane w gospodarstwach domowych. Przedsięwzięcie to będzie realizowane w ramach LSR, w połączeniu z działaniami promującymi OZE oraz innymi formy przeciwdziałania niekorzystnym zmianom klimatycznym. Ważne, zdaniem uczestników spotkań, jest zapewnienie dostępu do tych technologii także uboższym mieszkańcom obszaru, których w żadnej sytuacji nie byłoby stać na instalacje zakupywane komercyjnie lub na warunkach nawet bardzo korzystnej pożyczki bankowej. Stąd sugestia uczestników spotkań konsultacyjnych, by wkład własny mieszkańców był na maksymalnie niskim poziomie, a pierwszeństwo miały wnioski rodzin o niskim dochodzie na osobę w rodzinie.

3.7.2. Pomoc społeczna i wykluczenie społeczne

Tabela 26. Korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej

Jednostka terytorialna	gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej (gospodarstwo)					udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem (%)				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Czarna Białostocka	386	455	455	494	490	9,9	11,2	10,5	10,7	10,5
Dobrzyniewo Duże	203	224	261	264	294	8,6	8,9	10,0	10,0	10,9
Gródek	450	304	355	319	321	18,0	14,3	14,6	13,8	13,8
Juchnowiec Kościelny	378	396	408	386	398	8,4	7,8	8,1	6,8	7,2
Michałow	302	279	267	285	287	10,9	10,2	9,7	9,8	9,7
Supraśl	279	297	289	331	339	5,6	5,6	5,4	5,7	5,8
Wasilków	401	486	564	564	595	8,0	9,1	9,7	9,4	9,5
Zabłudów	335	332	329	313	301	12,0	11,5	11,2	9,9	9,1
Jasionówka	164	156	154	153	146	22,5	20,3	18,8	17,9	17,8

Knyszyn	216	207	216	238	246	14,2	13,7	13,2	14,7	15,1
Razem LGD PK	3114	3136	3298	3347	3417	11,8	11,26	11,12	10,87	10,94

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, 2015 r.

Jeżeli przyjąć ustawową granicę ubóstwa, która zgodnie z obowiązującą ustawą, uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej, to w LGD Puszcza Knyszyńska w 2012 roku **10,94% osób** żyło w gospodarstwach domowych, których dochód był poniżej tej granicy (*tabela powyżej*). Jest to wskaźnik nieco wyższy niż w woj. podlaskim (9,8%) i znacznie wyższy niż w Polsce (5,8%). Wskaźnik ten bardzo nierównomiernie rozkładał się w poszczególnych gminach LGD Puszcza Knyszyńska. Najniższy był w gminie Supraśl (5,8%) i Juchnowiec Kościelny (7,2%); najwyższy w gminach Jasionówka (17,8%) i Knyszyn (15,1%). Wysoki odsetek osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w rolniczych gminach takich jak Jasionówka, Knyszyn, czy Gródek pokazują pośrednio na opisywane powyżej zjawisko ukrytego bezrobocia na obszarach wiejskich.

W okresie 2008-2012 wskaźnik ten nieznacznie spadł w skali całego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, ale także tu odnotowano różnice w poszczególnych gminach. Ilość osób mieszkających w gospodarstwach korzystających z pomocy społecznej spadła w gminach Gródek, Juchnowiec, Michałowo, Zabłudów, Jasionówka; natomiast wzrosła w gminach: Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże i Wasilków. W gminie Supraśl przez cały omawiany okres pozostawała przez cały okres na zbliżonym niskim poziomie. Jednak liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w okresie 2008-2012 wzrosła o 303 gospodarstwa.

Różnicę w poszczególnych gminach Partnerstwa pokazuje też wskaźnik deprivacji lokalnej, czyli liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej na 1000 mieszkańców. Wskaźnik ten najniższy jest w gminach: Supraśl (66,52); Michałowo (67,21) i Juchnowiec Kościelny, a najwyższy w gminach: Jasionówka (179,72); Knyszyn (155,52) i Gródek (149,40).

Tabela 27. Wartość wskaźnika deprivacji lokalnej w latach 2009-2013 i prognoza na 2014 rok

Jednostka terytorialna	Wskaźnik deprivacji lokalnej					
	Liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie pomocy społecznej na 1000 mieszkańców					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (prognoza)
Czarna Białostocka	114,28	111,34	113,75	108,72	117,62	118,62
Dobrzyniewo Duże	100,60	101,24	100,53	109,00	115,48	117,66
Juchnowiec Kościelny	80,56	84,43	72,04	73,50	80,43	80,43
Gródek	150,68	154,13	145,25	145,04	149,40	150,31
Michałowo	104,47	103,10	62,83	64,55	67,21	66,90
Supraśl	58,10	58,35	58,54	61,62	66,52	66,52
Wasilków	93,65	98,55	96,27	99,99	102,89	102,89
Zabłudów	115,57	114,32	99,65	91,13	94,73	94,40
Jasionówka	213,72	189,58	180,54	179,67	179,72	182,72
Knyszyn	137,43	136,06	150,66	154,96	155,52	155,75

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji uzyskanych z ROPS w Białymstoku (2015 r.)

Według danych zbiorczych ROPS w Białymstoku (*Ocena Zasobów Pomocy Społecznej za rok 2014*), na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska liczba osób, którym przyznano świadczenie w roku 2014 wyniosła 5.985 osób i nieznacznie spadła w stosunku do roku 2013 (6.309 osób). Wśród nich osoby długotrwale korzystające ze świadczenia to 2.775 osób i liczba ta prawie nie uległa zmianie w stosunku do roku 2012 i 2013. W przedziale wiekowym rozkłada się to w sposób następujący: wiek przedprodukcyjny (0-17 lat) – 2.469 osób; wiek produkcyjny – 3.007 osób i wiek poprodukcyjny – 509 osób. W rozbiciu na „powody udzielenia pomocy i wsparcia” liczby te w roku 2014 przedstawiały się następująco (*są to liczby osób w rodzinach, a liczby wymienione w poszczególnych kategoriach nie sumują się, tzn. jedna osoba może być liczona w kilku kategoriach*): ubóstwo - 4.717 osób; bezrobocie – 5.013; niepełnosprawność – 2.363; potrzeba ochrony macierzyństwa – 500 rodzin, w tym wielodzietność – 280 rodzin.

Zasiłek okresowy z tytułu niepełnosprawności w roku 2014 otrzymało na obszarze Partnerstwa 276 osób, na łączną kwotę świadczeń w wysokości – 252.093,00 zł. Zasiłek celowy w ramach programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” otrzymało w roku 2014 – 1.367 osób, na ogólną kwotę – 782.031,00 zł. Liczba rodzin objętych pracą asystenta rodziny wyniosła 88; a liczba asystentów rodziny to 8 osób (brak w gminie Michałowo i Jasionówka).

Ankieta przeprowadzona w październiku 2015 r. we wszystkich Ośrodkach Pomocy Społecznej na obszarze Partnerstwa wskazała najliczniejsze grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (*tabela*

poniżej). I tak ogólna liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej to 5.137; osoby, o których mowa w art. 1. ustawy o zatrudnieniu socjalnym – 245; osoby z niepełnosprawnością – 880; osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy – 546; osoby niesamodzielne – 380; osoby korzystające z PO PŻ - 1.063. Podczas spotkań konsultacyjnych, w tym w całości poświęconych problemom osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, także szczegółowo wskazano szereg problemów, w tym m.in. patologiczne zachowania nieaktywnej młodzieży, zwłaszcza w oddalonych społecznościach wiejskich; patologie i uzależnienia, w tym alkoholizm mężczyzn, szczególnie w społecznościach wiejskich; postępujące wykluczenie i ubóstwo oraz dziedziczenie ubóstwa, bezradności i zachowań patologicznych.

Tabela 28. Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym na terenie LGD PK, dane za 2014 r.

1.Osoby korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej; 2.Osoby, o których mowa w art. 1. ustawy o zatrudnieniu socjalnym; 3.Osoby przebywające w pieczy zastępczej lub opuszczające pieczę zastępczą; 4.Osoby z niepełnosprawnością; 5.Rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością; 6.Osoby zakwalifikowane do III profilu pomocy; 7.Osoby niesamodzielne; 8.Osoby bezdomne; 9.Osoby korzystające z PO PŻ

Jednostka terytorialna	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Czarna Białostocka	991	3	78	-	14	6	-	6	115
Dobrzyniewo Duże	586	98	48	146	21	132	45	0	120
Gródek	364	0	57	107	12	122	0	0	1
Jasionówka	270	0	1	0	11	36	0	0	317
Juchnowiec Kościelny	670	1	11	117	40	-	40	7	22
Knyszyn	240	143	2	55	22	133	10	4	0
Michałow	599	0	3	136	9	-	224	2	326
Supraśl	654	-	59	189	37	-	61	7	79
Wasilków	466	0	5	-	35	-	-	-	-
Zabudów	297	0	7	130	12	117	0	3	83
Razem LGD PK	5137	245	271	880	213	546	380	29	1063

Realizacja działań na rzecz włączenia społecznego w ramach RPOWP 2014-2020 wymagać będzie koordynacji środków z EFRR i EFS. Konieczna będzie także współpraca pomiędzy sektorem publicznym i społecznym w realizacji projektów, co wynika z ram programowych RPOWP i zapisów szczegółowych dla Działań 8.6 i 9.1. Także podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wielokrotnie podkreślali, że efektywność programów adresowanych do grup wykluczonych społecznie jest często znacznie wyższa jeśli projekty te są realizowane przez sektor społeczny lub w partnerstwie z tym sektorem. Owocuje to często formami innowacyjnymi, niekonwencjonalnymi, co często przynosi lepsze efekty niż podejście instytucjonalne.

W związku z powyższym istotne jest zanalizowanie poziomu tej współpracy obecnie, tak by móc z jednej strony prognozować jej przebieg w przyszłości, a także zachęcać jednostki samorządu terytorialnego do korzystania z wiedzy, zapłału i zasobów stowarzyszeń i fundacji w realizacji przedsięwzięć na rzecz włączenia społecznego. Wg danych ROPS w Białymstoku dotychczasowa współpraca OPS-ów z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska z organizacjami pozarządowymi przedstawiała się w roku 2014 następująco: Liczba organizacji pozarządowych, z którym współpracuje OPS/PCPR – 35, z tego najwięcej w gm. Czarna Białostocka (15) i Juchnowiec Kościelny (6). Jednak liczba zleceń/umów dla tych organizacji (w trybie działalności pożytku publicznego lub trybie zamówień publicznych) wyniosła tylko 7, na łączną kwotę 755.59,00 zł. Zdecydowanie wyróżniają się tu gminy: Wasilków - jedno zlecenie na kwotę 405.046,00 zł; Zabłudów – jedno zlecenie na kwotę 270.000,00 zł i Supraśl - 3 zlecenia na kwotę 63.050,00 zł. Z pozostałych gmin Partnerstwa jeszcze tylko gminy Juchnowiec Kościelny i Czarna Białostocka otrzymały niewielkie zlecenia do realizacji.

Rozdział IV. Analiza SWOT

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych, wspólnie z zespołem ds. opracowywania LSR, bazując na danych zawartych w Diagnostyce obszaru, przeanalizowali potencjały obszaru metodą analizy SWOT. Szczególnie zadbane o to, aby przy konstruowaniu zapisów SWOT na równych zasadach brali udział przedstawiciele trzech sektorów. Celem zapewnienia szerokiego dostępu do konsultowanego materiału wyniki przygotowanej w sposób partycypacyjny analizy SWOT była konsultowane wielokrotnie przy okazji kolejnych spotkań konsultacyjnych, metodami opisanymi w II Rozdziale LSR.

Tabela 29. Analiza SWOT

MOCNE STRONY	Rozdz. diagnozy	SŁABE STRONY	Rozdz. diagnozy
JAKOŚĆ ŻYCIA I KAPITAŁ SPOŁECZNY OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA			
<p>1/ Relatywnie wysoki (w skali województwa) potencjał ludnościowy i relatywnie wysoka jakość życia (dodatnie saldo migracji i dodatni przyrost naturalny w gminach graniczących z miastem Białystok).</p> <p>2/ Liczne cykliczne imprezy kulturowe, sportowe, festyny, jarmarki.</p> <p>3/ Pozytywne nastawienia mieszkańców do swojego miejsca zamieszkania.</p> <p>4/ Istnienie w wielu miejscowościach odpowiednich miejsc do spotkań mieszkańców.</p>	3.3.1	<p>1/ Niekorzystna struktura demograficzna ludności – starzenie się społeczności lokalnej.</p> <p>2/ Migracja młodzieży i ludzi aktywnych zawodowo.</p>	3.3.2
	3.2; 3.6.1	<p>3/ Niedopasowanie struktury zasobów siły roboczej do podaży pracy; niska mobilność zawodowa mieszkańców.</p>	3.3.1; 3.3.2
	3.2	<p>4/ Wysoka stopa bezrobocia, wysoki odsetek osób długotrwale bezrobotnych, ukryte bezrobocie na obszarach wiejskich.</p>	3.5
	3.6.1	<p>5/ Ograniczony dostęp do usług edukac., medycznych, transportowych, szczególnie na obszarach wiejskich.</p>	3.5
		<p>6/ Wzrastająca liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.</p>	3.6.1, 3.7.1
		<p>7/ Niewystarczająca infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji społeczno-zawodowej; niewystarczająca lub niedoposażona infrastruktura kulturalna, szczególnie w odległych od centrów gmin wsiach.</p>	3.7.2
		<p>8/ Zaniedbana przestrzeń publiczna w wielu miastach i wsiach oraz zły stan techniczny wielu obiektów zabytkowych.</p>	3.6.1
GOSPODARKA OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA			
<p>1/ Duży potencjał dla rozwoju rekreacji, turystyki i usług prozdrowotnych, w tym potencjał Uzdrowiska Supraśl; potencjał rekreacyjny i turystyczny, szczególnie w zakresie sportów wodnych Zalewu Siemianówka oraz potencjał obszaru związany z tradycyjnymi zawodami, szczególnie Szlak Rękodzieła Ludowego.</p> <p>2/ Dobre warunki do produkcji zdrowej żywności, produkcji drzewnej, przetwórstwa runa leśnego i rozwoju rolnictwa ekologicznego.</p>		<p>1/ Trudności w podejmowaniu własnej działalności gospodarczej, w tym brak wiedzy oraz brak kapitału na inwestycje.</p>	3.4.1
	3.1, 3.2	<p>2/ Brak przygotowanych terenów inwestycyjnych i brak planów zagospodarowania przestrzennego.</p>	3.4.3
	3.1, 3.2,	<p>3/ Słabo rozwinięta przedsiębiorczość w gminach „peryferyjnych” (nie graniczących bezpośrednio z miastem Białystok).</p>	3.4.1
	3.4.2	<p>4/ Niewystarczająca infrastruktura techniczna (kanalizacja i oczyszczalnie,</p>	

<p>3/ Rosnący potencjał gospodarczy i warunki do rozwoju przedsiębiorczości i drobnej wytwórczości; szczególnie dynamiczny wzrost ilości przedsiębiorstw (w skali województwa) w gminach bezpośrednio graniczących z miastem Białystok.</p> <p>4/ Położenie przygraniczne - atrakcyjne dla inwestycji i rozwoju przedsiębior. z rynkiem wschodnim oraz korzystne położenie w bezpośrednim sąsiedztwie z miastem Białystok.</p> <p>5/ Przynależność 6 gmin LGD Puszcza Knyszyńska do BOF i realizacja Strategii ZIT BOF 2014-2020.</p> <p>6/ Dobra dostępność komunikacyjna obszaru, poprawna sieć komunikacyjna, dobre skomunikowanie obszaru z miastem Białystok.</p> <p>7/ Gęsta sieć szlaków turystycznych (pieszych i rowerowych) oraz ścieżek dydaktycznych.</p>	<p>3.4.1</p> <p>3.4.1</p> <p>1.3</p> <p>3.7.1</p> <p>3.2</p>	<p>OZE, IT), niewystarczająca infrastruktura w zakresie rekreacji.</p> <p>5/ Słabe skomunikowanie wewnątrz regionu, niezadawalający stan dróg wielu dróg lokalnych.</p> <p>6/ Brak zintegrowanego systemu szlaków turystycznych oraz rozwiniętych „węzłów turystycznych”; brak zintegrowanego systemu informacji i „zarządzania” turystyką, niewystarczająca oferta turystyczna, w tym związana z turystyką zimową.</p> <p>7/ Zróżnicowanie terytorialne i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowa na obszarze LGD.</p>	<p>3.7.1, 3.2</p> <p>3.7.1</p> <p>3.2</p> <p>3.2</p>
--	--	---	--

MARKA LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA

<p>1/ Wyjątkowe, unikalne walory przyrodnicze Puszczy Knyszyńskiej i dorzecza Górnej Narwi (obszary NATURA 2000); niski poziom zanieczyszczenia i przekształcenia środowiska naturalnego.</p> <p>2/ Bogactwo dziedzictwa historyczno-kulturowego (różnorodność wyznaniowa, wielonarodowość, dziedzictwo materialne, w tym wyjątkowy w skali kraju zasób zabytkowych obiektów drewnianych.</p> <p>3/ Współpraca samorządów terytorialnych w ramach LGD Puszcza Knyszyńska.</p> <p>4/ Wzrost rozpoznawalności obszaru LGD Puszcza Knyszyńska w kraju.</p> <p>5/ Rosnąca współpraca i kooperacja z partnerami z kraju i UE.</p>	<p>3.1.1</p> <p>3.1.2</p> <p>1.3</p> <p>3.2</p> <p>3.2</p>	<p>1/ Niewystarczające wykorzystywanie posiadanego potencjału przyrodniczego, historycznego, kulturowego, społecznego i turystycznego, istniejących zasobów ludzkich i potencjału naturalnego.</p> <p>2/ Brak sieciowej współpracy między przedsiębiorcami, w tym działającymi w branży turystycznej. Brak wspólnej oferty turystycznej i wypracowanego oraz wypromowanego produktu turystycznego.</p> <p>3/ Brak zintegrowanego systemu informacji i „zarządzania” turystyką.</p> <p>4/ Brak koordynacji działań promocyjnych regionu i produktów lokalnych oraz niewystarczająca współpraca i ilość międzygminnych inicjatyw sprzyjających rozwojowi regionu.</p> <p>5/ Słaby przepływ informacji dotyczącej regionu między mieszkańcami, organizacjami, przedsiębiorstwami i władzami gmin.</p> <p>6/ Niski poziom aktywności dużej części mieszkańców oraz słabe więzi społeczne; brak integracji społeczeństwa, w tym mieszkańców napływowych i rdzennych.</p> <p>7/ Niewykorzystanie potencjału młodzieży i seniorów.</p>	<p>3.1, 3.2</p> <p>3.2</p> <p>3.2</p> <p>3.2</p> <p>3.2</p> <p>3.6.2</p> <p>3.6.2</p>
---	--	--	---

SZANSE	Rozdz. diagnozy	ZAGROŻENIA	Rozdz. diagnozy
JAKOŚĆ ŻYCIA I KAPITAŁ SPOŁECZNY OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA			
<p>1/ Tendencja wśród mieszkańców miast do przenoszenia interesów życiowych poza miasta.</p> <p>2/ Wzrost popularności pracy mobilnej (pracy na odległość).</p> <p>3/ Postępujący rozwój małych miast/wsi jako miejsc do życia dla rodzin z dziećmi.</p> <p>4/ Upowszechnianie się nowych, związanych ze współczesną cywilizacją kompetencji niezbędnych na rynku pracy (języki obce, technologie informacyjno-komunikacyjne, przedsiębiorczość).</p>	<p>3.5</p> <p>3.6.1</p> <p>3.5</p>	<p>1/ Emigracja ludności z woj. podlaskiego.</p> <p>2/ Zanikające wśród młodzieży kultura i tradycje lokalne (np. rękodzieło ludowe, rzemiosło artystyczne, potrawy regionalne).</p> <p>3/ Izolowanie się nowych mieszkańców osiedlających się na obszarach wiejskich od społeczności lokalnej i jej problemów.</p> <p>4/ Pogłębianie się dysfunkcji społecznych oraz coraz mniejsze zaufanie społeczne.</p> <p>5/ Słabo rozwinięty system kształcenia ustawicznego i kształcenia na odległość.</p>	<p>3.3.1</p> <p>3.1.2</p> <p>3.3.3; 3.6.2</p> <p>3.6.2</p> <p>3.6.1</p>
GOSPODARKA OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA			
<p>1/ Wzrost zainteresowania usługami z obszaru tzw. „srebrnej gospodarki” (silver economy) w związku z procesem starzenia się społeczeństwa.</p> <p>2/ Wzrost popularności form pozamiejskiej rekreacji weekendowej wśród mieszkańców Białegostoku i turystyki weekendowej.</p> <p>3/ Funkcjonowanie w Unii Europejskiej, możliwość korzystania z funduszy europejskich.</p> <p>4/ Tendencja do przenoszenia działalności gospodarczej poza obszar Białegostoku do gmin przylegających do miasta.</p> <p>5/ Wprowadzenie strefy „Małego ruchu transgranicznego” Polska – Białoruś oraz intensyfikacja współpracy gospodarczej z rynkami wschodnimi.</p> <p>6/ Wzrost popytu na żywność ekologiczną, tradycyjną i regionalną oraz żywność wysokiej jakości.</p> <p>7/ Moda na aktywne formy wypoczynku.</p> <p>8/ Moda na OZE – wzrost wykorzystania OZE.</p> <p>9/ Dalszy rozwój sieci komunikacyjnej, drogowej wokół stolicy regionu oraz komunikacji wewnętrznej w regionie.</p> <p>10/ Popularyzacja klimatoterapii i lecznictwa uzdrowiskowego.</p>	<p>3.3.2; 3.4.1</p> <p>3.2</p> <p>3.4.1</p> <p>3.2; 3.4.2</p> <p>3.2</p> <p>3.7.1</p> <p>3.7.1</p>	<p>1/ Ograniczenia inwestycyjne na obszarach chronionych (np. sieć Natura 2000, Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej) oraz brak właściwej polityki państwa w stosunku do obszarów chronionych, w tym Natura 2000.</p> <p>2/ Zbyt wolny proces poprawy stanu infrastruktury technicznej.</p> <p>3/ Niekorzystny klimat do inwestowania na terenie północno-wschodniej Polski.</p> <p>4/ Nadmierna biurokracja i fiskalizm w polityce gospodarczej państwa i gmin.</p> <p>5/ Skomplikowane procedury pozyskiwania środków unijnych.</p> <p>6/ Niska świadomość ekologiczna społeczeństwa.</p> <p>7/ Ograniczenia polityczne, administracyjne i ekonomiczne skutkujące zmniejszonymi możliwościami wykorzystania przygranicznego położenia regionu.</p> <p>8/ Pogarszanie się stanu finansów publicznych skutkujące ograniczeniami nakładów inwestycyjnych.</p>	<p>3.1.1</p> <p>3.7.1</p> <p>3.1.1</p> <p>1.3</p>

MARKA LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA

<p>1/ Wzrost zainteresowania lokalnymi produktami, rzemiosłem artystycznym i regionalną żywnością, kulturą kresową, tradycyjną architekturą regionalną.</p> <p>2/ Współpraca samorządów gmin ościennych na rzecz rozwoju infrastruktury komunalnej w ramach aglomeracji białostockiej i gmin ościennych (ZIT).</p> <p>3/ Tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości.</p> <p>4/ Zainteresowanie regionem wśród Polaków i mieszkańców UE, potencjał współpracy ze stowarzyszeniami i organizacjami z zagranicy.</p> <p>5/ Zainteresowanie inwestorów zewnętrznymi terenami przygranicznymi i oryginalnością regionu.</p>	<p style="text-align: center;">3.2</p> <p style="text-align: center;">1.3</p> <p style="text-align: center;">3.4.3</p> <p style="text-align: center;">3.2; 3.4</p>	<p>1/ Pogłębiające się zmiany w mentalności społeczeństwa (bierność, marazm, roszczeniowość).</p> <p>2/ Dążenie do maksymalizacji zysku ekonomicznego przez pracodawców, niski poziom społecznej odpowiedzialności biznesu, brak miejsca na działania nie przynoszące zysku finansowego.</p> <p>3/ Lekceważenie znaczenia aktywności społecznej i obywatelskiej osób starszych.</p> <p>4/ Wyłączanie osób starszych, gorzej wykształconych i mieszkających na wsiach z partycypacji społecznej.</p> <p>5/ Konflikt na linii Unia Europejska – Rosja.</p> <p>6/ Kształtujący się wizerunek Białegostoku i regionu jako obszaru o powierzchniowej wielokulturowości, nietolerancyjnego i ksenofobicznego.</p>	<p style="text-align: center;">3.6.2</p> <p style="text-align: center;">3.3.3; 3.6.2</p> <p style="text-align: center;">3.3.3; 3.7.2</p> <p style="text-align: center;">3.1.2</p>
--	--	---	---

Rozdział V. Cele LSR LGD Puszcza Knyszyńska

Mając na uwadze diagnozę obszaru LGD, wyniki konsultacji społecznych, analizę SWOT oraz interwencje zdiagnozowane w dokumentach strategicznych województwa podlaskiego i programach PROW 2014-2020 i RPOWP2014-2020, Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska podjęła decyzję o wdrażaniu wielofunduszowej LSR. Pozwala to na kompleksowe odpowiadanie na zdiagnozowane problemy i proponowanie komplementarnych rozwiązań. Tak skonstruowane drzewo celów zapewnia komplementarność zarówno wewnątrz poszczególnych wdrażanych Programów (wszystkie przedsięwzięcia są monofunduszowe), jak i pomiędzy nimi (cele szczegółowe i cele ogólne są wielofunduszowe).

Proponuje się następujący układ celów LSR Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska:

CELE OGÓLNE LSR	I. Promowanie włączenia społeczności lokalnej LGD Puszcza Knyszyńska poprzez zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz aktywizację społeczno-zawodową społeczności zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym do 2020(23) r.	II. Wspieranie lokalnego rozwoju gospodarczego LGD Puszcza Knyszyńska poprzez tworzenie miejsc pracy w zakładanych, rozwijanych i wspartych przedsiębiorstwach do 2020(23) r. w kluczowych domenach obszaru.	III. Wypromowanie obszaru poprzez wzmocnienie marki LGD Puszcza Knyszyńska i profesjonalizację działania LGD do 2020(23) r.
Cele szczegółowe	I.1. Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska.	II.1. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD, w tym w kluczowych domenach.	III.1. Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD Puszcza Knyszyńska pod wspólną marką.
PRZEDSIĘWZIĘCIA:	I.1.1. Programy Aktywności Lokalnej (EFS). I.1.2. Usługi reintegracji społeczno-zawodowej oraz wsparcia zatrudnienia (EFS). I.1.3. Usługi senioralne (EFS). I.1.4. Wsparcie rodzin w społecznościach lokalnych (EFS).	II.1.1. Podejmowanie działalności gospodarczej (PROW). II.1.2. Rozwijanie działalności gospodarczej (PROW). II.1.3. Bezwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej (EFS).	III.1.1. Promocja obszaru, w tym promowanie produktów i usług lokalnych (PROW). III.1.3. Wsparcie współpracy międzynarodowej w zakresie turystyki i dziedzictwa lokalnego – projekty współpracy (PROW).
Cele szczegółowe	I.2. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska.	II.2. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego w Puszczy Knyszyńskiej - inwestycje w kluczowych domenach rozwojowych obszaru, w tym NATURA 2000.	III.2. Profesjonalizacja działalności LGD Puszcza Knyszyńska.
PRZEDSIĘWZIĘCIA:	I.2.1. Infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji zawodowej (EFRR). I.2.2. Nadawanie nowych funkcji przestrzeni publicznej (EFRR). I.2.3. Udostępnianie społeczności dziedzictwa kulturowego LGD Puszcza Knyszyńska (EFRR). I.2.4. Udostępnianie infrastruktury kulturalnej na rzecz społeczności (PROW).	II.2.1. Infrastruktura prozdrowotna, rekreacyjna i turystyczna w Puszczy Knyszyńskiej (PROW). II.2.2. Infrastruktura służąca ochronie bioróżnorodności i klimatu (EFRR). II.2.3. Infrastruktura ochrony środowiska w gospodarstwach domowych (EFRR). II.2.4. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy (PROW).	III.2.1. Sprawne funkcjonowanie Biura i Organów LGD (PROW). III.2.2. Animacja społeczności lokalnej przez LGD Puszcza Knyszyńska (PROW). III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym (PROW).

5.1. Specyfikacja i opis celów ogólnych i szczegółowych Lokalnej Strategii Rozwoju

LGD Puszcza Knyszyńska, w procesie konsultacji społecznych, w oparciu o diagnozę obszaru, problemy zgłaszane przez grupy docelowe oraz analizę SWOT, przy jednoczesnej weryfikacji możliwych obszarów interwencji w ramach PROW, RPOWP, sformułowała trzy cele ogólne i towarzyszące im cele szczegółowe:

CEL OGÓLNY I: Promowanie włączenia społeczności lokalnej LGD Puszcza Knyszyńska poprzez zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz aktywizację społeczno-zawodową społeczności zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym do 2020(23) r.

POWIĄZANIE Z DIAGNOZĄ/POTRZEBAMI GRUP DOCELOWYCH/OBSZARAMI INTERWENCJI:

Konsultacje społeczne, diagnoza obszaru oraz spotkania eksperckie z przedstawicielami instytucji integracji i pomocy społecznej wskazują na szereg potrzeb społecznych, w tym grup z problemami zdrowotnymi oraz dotkniętych lub zagrożonych defaworyzacją (ubóstwo, niepełnosprawność, uzależnienia, patologie, problemy wychowawcze¹⁵). W związku z tym należy w szczególności kierować działania do tych grup, jak również budować silne otoczenie, tak aby wzmacniać efekt oczekiwanej zmiany społecznej, w tym redukcji wykluczenia społecznego i zwiększania zaangażowania w życie lokalnej społeczności oraz jej aktywność społeczną i zawodową. Należy podkreślić również konkluzję ze spotkań ze społecznością, iż rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LGD opierać się może na wzmocnieniu działań zakorzenionych w społeczności lokalnej, przy jednoczesnym niwelowaniu niedostatków i podnoszeniu jej aktywności i partycypacji w rozwoju lokalnym.

Dlatego też Cel ogólny I realizowany będzie strumieniem działań w ramach dwóch celów szczegółowych (**I.1: Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska** i **I.2: Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska**), w tym w zakresie aktywnej integracji społecznej i zawodowej, połączonej z usługami na rzecz wsparcia rodziny, elementami deinstytucjonalizacji usług w zakresie opieki. Z drugiej zaś strony, komplementarnie do przedsięwzięć dotyczących budowania kapitału społecznego i aktywnej integracji (cel szczegółowy I.1), w celu szczegółowym I.2 wsparte zostaną przedsięwzięcia o charakterze komplementarnym, mające za zadanie podniesienie jakości świadczonych usług, poprzez dostosowanie i podniesienia jakości infrastruktury miejsc/obiektów świadczącej w/w usługi. Przedsięwzięcia skoncentrowane będą na inwestycjach, których realizacja prowadzić będzie do tworzenia warunków umożliwiających rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społecznych w zakresie niwelowania wykluczenia społecznego. Przedsięwzięcia w zakresie niniejszego celu szczegółowego zakładać będą powiązanie inwestycji infrastrukturalnych z realizacją działań uwzględniających cele społeczne, w przypadkach, kiedy służą one rozwiązywaniu zdiagnozowanych problemów. Ponadto w LSR realizowane będą przedsięwzięcia mające na celu szersze wsparcie jakości życia ogółu mieszkańców na terenie LGD i włączenie ich w życie społeczne, kulturalne swoich miejscowości¹⁶. Dlatego też cel ogólny realizowany będzie poprzez szereg przedsięwzięć mających na celu poprawę dostępu do przestrzeni publicznej, infrastruktury kulturalnej oraz wsparcia dziedzictwa kulturowego.

CEL OGÓLNY II: Wspieranie lokalnego rozwoju gospodarczego LGD Puszcza Knyszyńska poprzez tworzenie miejsc pracy w zakładanych, rozwijanych i wspartych przedsiębiorstwach do 2020(23) r. w kluczowych domenach obszaru

POWIĄZANIE Z DIAGNOZĄ/POTRZEBAMI GRUP DOCELOWYCH/OBSZARAMI INTERWENCJI:

Przeprowadzone konsultacje społeczne z instytucjami rynku pracy i przedsiębiorcami oraz diagnoza wskazują, że obszar LGD Puszcza Knyszyńska charakteryzuje wysoki wskaźnik ilości powstających tutaj nowych firm¹⁷. Aglomeracyjne położenie części gmin LGD Puszcza Knyszyńska stymuluje to zjawisko. Obszar jest jednak pod tym względem zróżnicowany. W związku z tym LSR w Celu II ogólnym stawia przede wszystkim na zrównoważony rozwój gospodarczy terenu LGD. W tym celu preferowane będą operacje

¹⁵ *Diagnoza i konsultacje wskazują szczegółowo szereg problemów, w tym patologiczne zachowania nieaktywnej młodzieży, zwłaszcza w oddalonych społecznościach wiejskich, patologie i uzależnienia w tym alkoholizm mężczyzn w społecznościach wiejskich, postępujące wykluczenie i ubóstwo na wsi oraz dziedziczenie problemu. Dotychczasowa pomoc ludziom uzależnionym nie jest adekwatna do problemów przedstawionych w diagnozie i ujawnionych na konsultacjach społecznych – rozdział II, III, IV LSR.*

¹⁶ *Mieszkańcy identyfikując mocne strony tego obszaru, wskazali przede wszystkim na unikalne walory przyrodnicze położenia w Puszczy Knyszyńskiej i dorzeczu Narwi. Rekreacyjno-turystyczny charakter obszaru powiązany jest z bogactwem występującego tutaj dziedzictwa historyczno-kulturowego. Uczestnicy konsultacji wskazują, że wymaga ono wsparcia, zwłaszcza w zakresie zachowania zabytkowych obiektów.*

¹⁷ *Konsultacje i Dane z Rejestru REGON.*

wspierające rozwój miejsc pracy w gminach Partnerstwa, służące niwelowaniu dysproporcji rozwojowych pomiędzy gminami, tworzące miejsca pracy, w tym w gminach oddalonych od aglomeracji białostockiej¹⁸. Ponadto Lokalna Grupa Działania, ze względu na swoją spójność geograficzną i ekonomiczną, planuje w pierwszej kolejności wspierać te działalności gospodarcze, które przyczynią się do dalszego spójnego rozwoju gospodarczego obszaru, w tym w szczególności w oparciu o zidentyfikowane domeny rozwojowe. Cel ogólny II realizowany będzie poprzez dwa cele szczegółowe (**II.1: Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD, w tym w kluczowych domenach; II.2: Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego w Puszczy Knyszyńskiej – inwestycje w kluczowych domenach rozwojowych obszaru, w tym NATURA 2000**).

Najważniejszym obszarem potencjalnego rozwoju przedsiębiorczości jest dominujący na terenie LGD rekreacyjny, turystyczny i uzdrowiskowy potencjał gmin. To tutaj, zgodnie ze specyfiką, promowana będzie przedsiębiorczość oparta o „zielone miejsca pracy”, usługi turystyczne, rekreacyjne, prozdrowotne, rehabilitacyjne, uzdrowiskowe, czy „silver economy”. W sposób szczególny wspierane winny być także operacje dotyczące rozwoju lokalnych produktów, sprzedaży produktów przetworzonych oraz wsparcia przetwórstwa rolnego. Rozwojowi przedsiębiorstw w kluczowych domenach obszaru towarzyszyć będzie wsparcie w ramach drugiego celu szczegółowego, tj. realizacja przedsięwzięć służących wzmocnieniu potencjału rekreacyjnego, turystycznego i uzdrowiskowego tego obszaru. W szczególności podejmowane przedsięwzięcia przyczynić się mają do zrównoważonego rozwoju gospodarczego przy zachowaniu walorów środowiska naturalnego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.

Zarówno diagnoza, jak i przeprowadzone konsultacje społeczne, wskazują iż obszar LGD jest miejscem szczególnym ze względu na swoje położenie wokół aglomeracji białostockiej oraz funkcje jakie pełni. Przedsięwzięcia wspierane w celu szczegółowym II.2 komplementarnie do celu I.2 (przedsięwzięcia I.2.3 i I.2.4), niwelować będą niewystarczający dostęp do nowoczesnych atrakcji turystycznych, rekreacyjnych i uzdrowiskowych, m.in. placów zabaw, siłowni zewnętrznych, hamakowni, boisk, plaż i kąpielisk strzeżonych. Cel szczegółowy II.2 jest również naturalną kontynuacją działań realizowanych w LSR 2007-2013, które w świetle wniosków z konsultacji powinny być bezwzględnie kontynuowane. Oczekiwany jest dalszy rozwój zintegrowanego systemu szlaków turystycznych: pieszych (nordic), rowerowych, konnych, wodnych, narciarskich, kolejki wąskotorowej, czy kładek turystycznych wraz z budową wiat, ławek, zadaszeń. Wzmocniana będzie infrastruktura przy szlakach, w tym rękodzieła ludowego, czy atrakcji obszaru. Wiąże się to z budową małej infrastruktury turystycznej (np. toalety, parkingi, miejsca przystankowe) przy szlakach, czy drogach turystycznych; wzdłuż rzeki Narew, czy w otoczeniu zalewów: Siemianówka, Zarzeczany, w Czarnej Białostockiej, czy w Wasilkowie.

Przedsięwzięciom o charakterze inwestycyjnym na rzecz wzmocnienia atrakcyjności obszaru przy jednoczesnej czynnej ochronie przyrody, w tym terenów NATURA 2000, towarzyszyć będą działania w gospodarstwach domowych upowszechniające zastosowanie OZE (Przedsięwzięcie II.2.3) oraz projekt współpracy dotyczący ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym (Przedsięwzięcie II.2.4).

CEL OGÓLNY III: Wypromowanie obszaru poprzez wzmocnienie marki LGD Puszcza Knyszyńska i profesjonalizację działania LGD do 2020(23) r.

POWIĄZANIE Z DIAGNOZĄ/POTRZEBAMI GRUP DOCELOWYCH/OBSZARAMI INTERWENCJI:

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska w drodze doświadczeń oraz analiz z okresu realizacji LSR 2007-2013, potwierdzonych konsultacjami z mieszkańcami, uznaje doświadczenia związane z budowaniem marki LGD Puszcza Knyszyńska¹⁹ za ważne i warte kontynuowania w nowej perspektywie. Istniejąca potrzeba wspierania partycypacji społeczności lokalnej zamieszkującej obszar LGD, potwierdzona w konsultacjach społecznych, jak również dalsze wzmocnienie uczestnictwa partnerów życia społecznego, publicznego i gospodarczego we współtworzeniu LSR i jej aktywnym wdrażaniu, realizuje kluczowe cele RLKS. Dlatego też mając na uwadze specyfikę obszaru, jego domeny, komplementarnie do Celów Ogólnych I i II, LSR przewiduje wzmocnienie partycypacji społeczności lokalnej wokół realizowanej wspólnie z LGD Strategii.

Wykreowanie i utrwalenie w społeczności lokalnej oraz jej otoczeniu, w tym również na poziomie ponadregionalnym, pozytywnego wizerunku MARKI LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA zrealizowane zostanie dzięki zaplanowanym, spójnym w przekazie, inicjatywom promocyjnym podejmowanym w Lokalnej Strategii Rozwoju. Dwa cele szczegółowe (**III.1. Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD Puszcza Knyszyńska pod wspólną marką; III.2. Profesjonalizacja działalności LGD Puszcza Knyszyńska**)

¹⁸ To tam zgłaszane są często problemy (uwidocznione w SWOT) niewystarczającego ducha przedsiębiorczości, braku wzorców przedsiębiorczości, przy jednoczesnej dominacji niskotowarowego rolnictwa nad powstającymi działalnościami gospodarczymi. Jednocześnie to w gminach oddalonych od aglomeracji białostockiej niewystarczający jest wciąż dostęp do usług w zakresie przeróbek odzieży, szewskich, „złotej rączki”, sprzątania w domu, czy ogrodzie.

¹⁹ Realizacja projektu promocyjnego „Poznajemy siebie, promujemy siebie - nowoczesna kampania promocyjna obszaru LGD Puszcza Knyszyńska”

zaplanowane do realizacji tak zdefiniowanego Celu Ogólnego III wzmocnią spójny przekaz. Jego nadawcą będą zarówno podmioty społeczne, jak i publiczne oraz przedsiębiorcy realizujący przedsięwzięcia na rzecz rozpoznawalności i budowania spójnego wizerunku LGD Puszcza Knyszyńska. Kierowanie do konkretnej grupy przedsięwzięć promocyjnych, klastrujących domeny i atuty kojarzone z LGD Puszcza Knyszyńska, połączone zostanie z szeregiem działań własnych na rzecz zwiększenia aktywności lokalnej społeczności w zakresie realizacji LSR, jej partycypacji, promocji domen LGD. Środkiem do tego będą przedsięwzięcia w celu szczegółowym III.2, w tym projekty animacyjne LGD oraz profesjonalne wsparcie osób i podmiotów pragnących wspólnie realizować przedsięwzięcia w LSR. Towarzyszyć temu będzie odpowiedni rozwój nazwy Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska i jej zastosowanie (marka, logo, strony internetowe oraz przekaz materiałów informacyjnych i reklamowych).

5.2. Powiązanie Celów ogólnych, szczegółowych, przedsięwzięć LSR z diagnozą i analizą SWOT w oparciu o konsultacje społeczne

Wszystkie cele i przedsięwzięcia LSR LGD Puszcza Knyszyńska uwzględniają dane zawarte w diagnozie, co zostało szczegółowo wskazane w poszczególnych podrozdziałach Rozdziału III oraz w niniejszym Rozdziale V. Przy formułowaniu celów i przedsięwzięć oparto się na wnioskach wynikających z konsultacji społecznych, co także zostało opisane w Rozdziale III. Diagnoza, a w sposób skondensowany znalazło odzwierciedlenie w analizie SWOT, tj. Rozdziale IV. Ścisłe związki pomiędzy diagnozą, analizą SWOT oraz drzewem problemów, zdiagnozowanych w konsultacjach społecznych, pokazuje poniższa Matryca logiczna.

Tabela 30. Matryca logiczna powiązań diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT oraz celów i wskaźników

Zidentyfikowane problemy w diagnozie, SWOT i konsultacjach społecznych	Cel ogólny	Cel szczegółowy	Planowane wsparcie PLN	Przedsięwzięcie/ EFSI – źródło finansowania	Produkt/ wskaźniki kluczowe (pogrubione)	Rezultat/ wskaźniki kluczowe (pogrubione)	Oddziaływanie	Czynniki zewnętrzne
<p>1/ Niekorzystna struktura demograficzna ludności – starzenie się społeczności lokalnej.</p> <p>2/ Migracja młodzieży i ludzi aktywnych zawodowo.</p> <p>3/ Niedopasowanie struktury zasobów siły roboczej do podaży pracy; niska mobilność zawodowa mieszk.</p> <p>4/ Wysoka stopa bezrobocia, wysoki odsetek osób długotrwale bezrobotnych, ukryte bezrobocie na obszarach wiejskich.</p> <p>5/ Ograniczony dostęp do usług edukacyjnych medycznych, transp., szczególnie na obszarach wiejskich.</p> <p>6/ Wzrastająca liczba osób zagrożonych wykluczeniem</p>	<p>I. Promowanie włączenia społeczności lokalnej LGD Puszcza Knyszyńska poprzez zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz aktywizację społeczno-zawodową społeczności zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym do 2020(23) r.</p>	<p>I.1. Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska.</p>	3.450.000,00	I.1.1. Programy Aktywności Lokalnej (EFS)	<p>1/ Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie.</p> <p>2/ Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.</p>	<p>1/ Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu.</p> <p>2/ Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu.</p> <p>3/ Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z własny rachunek).</p> <p>4/ Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu.</p>	<p>Obniżenie salda migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały</p>	<p>1/ Emigracja ludności z woj. podl.</p> <p>2/ Zanikające wśród młodzieży kultura i tradycje lokalne.</p> <p>3/ Izolowanie się nowych mieszkańców osiedlających się na obszarach wiejskich od społeczności lokalnej i jej problemów.</p> <p>4/ Pogłębianie się dysfunkcji społecznych oraz coraz mniejsze zaufanie społeczne.</p> <p>5/ Słabo rozwinięty system kształcenia ustawicznego i kształcenia na odległość.</p>
			1.288.000,00	I.1.2. Usługi reintegracji społeczno-zawodowej oraz wsparcia zatrudnienia (EFS)	<p>1/ Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie.</p> <p>2/ Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.</p>			
			575.000,00	I.1.3. Usługi senioralne (EFS)	<p>1/ Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie.</p>			
			1.610.000,00	I.1.4. Wsparcie rodzin w społecznościach lokalnych (EFS)	<p>1/ Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie.</p> <p>2/ Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w</p>			

<p>społecznym. 7/ Niewystarczająca infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji społeczno-zawodowej; niewystarczająca lub niedoposażona infrastruktura kulturalna, szczególnie w odległych od centrów gmin wsiach. 8/ Zaniedbana przestrzeń publiczna w wielu miejscowościach oraz zły stan techniczny wielu obiektów zabytkowych.</p>	<p>I.2. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska</p>	1.800.000,00	<p>I.2.1. Infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji zawodowej (EFRR).</p>	<p>programie. 1/ Liczba wybudowanych/ przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej. 2/ Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.</p>	<p>1/ Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich (EFRR). 2/ Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne (EFRR). 3/ Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury kulturalnej, w tym świetlic wiejskich, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR (wskaznik własny).</p>
		3.000.000,00	<p>I.2.2. Nadawanie nowych funkcji przestrzeni publicznej (EFRR).</p>	<p>1/ Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów. 2/ Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach.</p>	
		1.800.000,00	<p>I.2.3. Udostępnianie społeczności dziedzictwa kulturowego LGD Puszcza Knyszyńska (EFRR).</p>	<p>1/ Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem. 2/ Liczba instytucji kultury objętych wsparciem.</p>	
		1.217.000,00	<p>I.2.4. Udostępnianie infrastruktury kulturalnej na rzecz społeczności (PROW).</p>	<p>1/ Liczba nowych lub przebudowanych obiektów pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic wiejskich (wskaznik własny). 2/ Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury.</p>	

<p>1/ Trudności w podejmowaniu własnej działalności gospodarczej, w tym brak wiedzy oraz brak kapitału na inwestycje.</p> <p>2/ Brak przygotowanych terenów inwestycyjnych i brak planów zagospodarowania przestrzennego.</p> <p>3/ Słabo rozwinięta przedsiębiorczość w gminach „peryferyjnych” (nie graniczących bezpośrednio z miastem Białystok).</p> <p>4/ Niewystarczająca infrastruktura techniczna (kanalizacja, oczyszczalnie, OZE, IT), niewystarczająca infrastruktura w zakresie rekreacji.</p> <p>5/ Słabe skomunikowanie wewnątrz regionu, niezadawalający stan dróg wielu dróg lokalnych.</p> <p>6/ Brak zintegrowanego systemu szlaków turystycznych oraz rozwiniętych</p>	<p>II. Wspieranie lokalnego rozwoju gospodarczego. LGD Puszcza Knyszyńska poprzez tworzenie miejsc pracy w zakładanych, rozwijanych i wspartych przedsiębiorstwach do 2020(23) r. w kluczowych domenach obszaru</p>	<p>II.1. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD, w tym w kluczowych domenach</p>	2.465.000,00	<p>II.1.1. Podejmowanie działalności gospodarczej (PROW)</p>	<p>1/ Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa.</p>	<p>1/ Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem) – PROW.</p> <p>2/ Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej – EFS.</p>	<p>Wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 000 ludności</p>	<p>1/ Ograniczenia inwestycyjne na obszarach chronionych (np. Natura 2000).</p> <p>2/ Niekorzystny klimat do inwestowania na terenie północno-wschodniej Polski.</p> <p>3/ Nadmierna biurokracja i fiskalizm w polityce gospodarczej państwa i gmin.</p> <p>4/ Skomplikowane procedury pozyskiwania środków unijnych.</p> <p>5/ Niska świadomość ekologiczna społeczeństwa</p> <p>6/ Ograniczenia polityczne, administracyjne i ekonomiczne skutkujące zmniejszo-</p>	
			3.375.000,00	<p>II.1.2. Rozwijanie działalności gospodarczej (PROW)</p>	<p>1/ Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa.</p>				
			1.462.884,00	<p>II.1.3. Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej (EFS)</p>	<p>1/ Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie.</p>				
		<p>II.2. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego w Puszczy Knyszyńskiej - inwestycje w kluczowych domenach rozwojowych obszaru, w tym NATURA 2000</p>	<p>II.2.1. Infrastruktura prozdrowotna, rekreacyjna i turystyczna w Puszczy Knyszyńskiej (PROW)</p>	2.200.000,00	<p>1/ Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.</p>	<p>1/ Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej (PROW).</p> <p>2/ Szacowany roczny spadek emisji gazów cieplarnianych (EFRR).</p> <p>3/ Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących</p>			
				800.000,00	<p>II.2.2. Infrastruktura służąca ochronie bioróżnorodności i klimatu (EFRR).</p>				<p>1/ Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.</p> <p>2/ Długość utworzonych/odnowionych szlaków turystycznych.</p> <p>3/ Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych związanych z edukacją ekologiczną.</p>
				2.500.000,00	<p>II.2.3. Infrastruktura ochrony środowiska</p>				<p>1/ Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania</p>

„węzłów turystycznych”; niewystarczająca oferta turystyczna, w tym związana z turystyką zimową. 7/ Zróżnicowanie terytorialne i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowa na obszarze LGD.			150.000,00	w gospodarstwach domowych (EFRR).	energii ciepłej z OZE. 2/ Dodatkowa zdolność wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.	OZE (EFRR). 5/ Liczba projektów wykorzystujących lokalne zasoby przyrodnicze (PROW). 6/ Liczba projektów skierowanych do mieszkańców obszaru, w tym do przedsiębiorców, grup defaworyzowanych oraz młodzieży.		nymi możliwościami i wykorzystania przygranicznego położenia regionu.
				II.2.4. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy (PROW).	1/ Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje. 2/ Liczba przygotowanych projektów współpracy. 3/ Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy.			
1/ Niewystarczające wykorzystanie posiadanego potencjału przyrodniczego, historycznego, kulturowego, społecznego i turystycznego, istniejących zasobów ludzkich i potencjału naturalnego. 2/ Brak sieciowej współpracy między przedsiębiorcami, w tym działającymi w branży turystycznej. Brak wspólnej oferty turystycznej i wypracowanego oraz wypromowanego produktu turystycznego. 3/ Brak	III. Wypromowanie obszaru poprzez wzmocnienie marki LGD Puszcza Knyszyńska i profesjonalizację działania LGD do 2020(23) r.	III.1. Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD Puszcza Knyszyńska pod wspólną marką	980.000,00	III.1.1. Promocja obszaru, w tym promowanie produktów i usług lokalnych (PROW).	1/ Liczba działań promocyjnych na obszarze LGD (<i>wskaźnik własny</i>). 2/ Liczba wydawnictw promocyjnych (<i>wskaźnik własny</i>).	1/ Liczba osób objętych działaniami promocyjnymi na obszarze LGD (<i>wskaźnik własny</i>). 2/ Liczba projektów wykorzystujących lokalne zasoby przyrodnicze, kulturowe i historyczne oraz produkty lokalne. 3/ Liczba projektów skierowanych do mieszkańców obszaru oraz turystów.	Liczba podmiotów zaliczanych do III sektora na 10 000 mieszkańców	1/ Pogłębiające się zmiany w mentalności społeczeństwa (bierność, rozszewnienie). 2/ Wyłączenie osób starszych, gorzej wykształconych i mieszkających na wsiach z partycypacji społecznej. 3/ Konflikt na linii Unia Europejska – Rosja. 4/ Kształtujący się wizerunek Białegostoku i regionu jako
			70.000,00	III.1.3. Wsparcie współpracy międzynarodowej w zakresie turystyki i dziedzictwa lokalnego - projekty współpracy (PROW).	1/ Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów międzynarodowych. 2/ Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy.			
		3.050.000,00	III.2.1. Sprawne funkcjonowanie Biura i Organów LGD (PROW).	1/ Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD. 2/ Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD. 3/ Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa. 4/ Liczba lat realizacji pozostałych działań bieżących LSR.	1/ Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze LGD.			

<p>zintegrowanego systemu informacji i „zarządzania” turystyką.</p> <p>4/ Brak koordynacji działań promocyjnych regionu i produktów lokalnych oraz niewystarczająca współpraca i ilość międzygminnych inicjatyw sprzyjających rozwojowi regionu.</p> <p>5/ Słaby przepływ informacji dotyczącej regionu między mieszkańcami, organizacjami, przedsiębiorstwami i władzami gmin.</p> <p>6/ Niski poziom aktywności dużej części mieszkańców oraz słabe więzi społ.; brak integracji społeczeństwa, w tym mieszkańców napływowych i rdzennych.</p> <p>7/ Niewykorzystanie potencjału młodzieży i seniorów.</p>						<p>2/ Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych.</p> <p>3/ Liczba osób zadowolonych ze spotkań</p>		<p>obszaru o powierzchni wielokulturowości, nietolerancyjnego i ksenofobicznego.</p>			
						<p>400.000,00</p>			<p>III.2.2. Animacja społeczności lokalnej przez LGD Puszcza Knyszyńska (PROW).</p>	<p>1/ Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami.</p> <p>2/ Liczba lat realizacji pozostałych działań wynikających z Planu komunikacji LGD.</p>	<p>przeprowadzonych przez LGD.</p> <p>4/ Liczba osób uczestniczących w przeprowadzonych wydarzeniach społecznych (<i>wskaźnik własny</i>).</p> <p>5/ (w tym) Liczba osób z grup defaworyzowanych uczestniczących w przeprowadzonych wydarzeniach społecznych (<i>wskaźnik własny</i>).</p>
						<p>763.000,00</p>			<p>III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym (PROW).</p>	<p>1/ Liczba wydarzeń społecznych wspartych w ramach LSR (<i>wskaźnik własny</i>).</p> <p>2/ Liczba przeprowadzonych operacji z zakresu wspierania ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym (<i>wskaźnik własny</i>).</p> <p>3/ Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR.</p>	

5.3. Uzasadnienie zgodności celów LSR Puszcza Knyszyńska z celami Programów

Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska wdrażając wielofundusową Lokalną Strategię Rozwoju, ze środków PROW 2014-2020 (EFRROW) i RPOWP 2014-2020 (EFRR i EFS) ma możliwość kompleksowo i komplementarnie realizować cele jakie postawiono przed lokalnymi grupami działania w Europie w ramach realizacji instrumentu Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).

Cele RLKS wg Umowy Partnerskiej z dnia 21 maja 2014 r. to przede wszystkim Cel tematyczny 9. **Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją.** Jednak cele i zakresy tematyczne RLKS – zgodnie z Umową Partnerstwa - nie ograniczają się jedynie do tego celu. Inne zadania wskazane w UP dla RLKS to: poprawa spójności społecznej i terytorialnej; zrównoważony rozwój danego obszaru poprzez lepszą mobilizację na szczeblu lokalnym oraz wzrost poziomu kapitału społecznego – zwiększanie partycypacji społecznej lub szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej.

RPOWP 2014-2020 wskazuje następujący Cel szczegółowy dla Działania 8.6 Inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego: **Niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia na obszarach objętych Lokalną Strategią Rozwoju.** Natomiast cel szczegółowy dla Działania 9.1 Rewitalizacja społeczna i kształtowanie kapitału społecznego to: **Wzrost partycypacji społecznej w realizacji lokalnych strategii rozwoju.** SZOOP RPOWP 2014-2020 rozwija ten zapis wskazując, iż celem realizacji RLKS (Działanie 8.6) jest **wsparcie integracji lokalnych społeczności, w tym osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w dążeniu do redukcji ubóstwa i dysproporcji w dostępie do usług publicznych i zatrudnienia, a tym samym do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu,** a przedsięwzięcia w ramach tego działania winny być powiązane z interwencją realizowaną w ramach Osi IX (Działanie 9.1).

Natomiast w PROW 2014-2020 wskazano, iż cele szczegółowe i cele przekrojowe Działanie LEADER realizuje cel szczegółowy 6B „Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich” w ramach Priorytetu 6 **Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.** Cele przekrojowe PROW, które winny być realizowane także poprzez LEADER’a to: **ochrona środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatycznym oraz innowacyjność.**

Cele i przedsięwzięcia Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska w pełni wpisują się we wszystkie cele programowe - tak RPOWP, jak i PROW - co zostało szczegółowo zaprezentowane poniżej, w opisie poszczególnych celów głównych, szczegółowych i przedsięwzięć. W tym miejscu należy tylko zwrócić uwagę na pełną komplementarność i zintegrowanie poszczególnych celów i przedsięwzięć w ramach LSR i kompleksową realizację Celu tematycznego 9, tj. **Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją.** I tak cele szczegółowe I.1 i I.2, realizujące przedsięwzięcia ze środków EFS, EFRR i PROW, wpisują się bezpośrednio w cele programowe dotyczące wspierania włączenia społecznego, niwelowania ubóstwa, redukcji dysproporcji w dostępie do usług publicznych i zatrudnienia. Jednocześnie komplementarność celu I.1 i I.2 pozwala na wpisanie się celu ogólnego I w ogólną zasadę realizacji RLKS w woj. podlaskim, tj. powiązania działań realizowanych ze środków EFRR (Działanie 8.6) z działaniami realizowanymi ze środków EFS (Działanie 9.1). Przedsięwzięcia realizujące cel ogólny II i III służą zaś wzmocnieniu i rozszerzeniu użytych instrumentów dla realizacji celów programowych stawianych przed RLKS.

Natomiast cele przekrojowe PROW 2014-2020 realizowane będą przede wszystkim przez Przedsięwzięcia II.2.4. **Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym** Celu szczegółowego II.2 oraz III.2.3. **Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym** Celu szczegółowego III.2.

5.4. Prezentacja przedsięwzięć w ramach RLKS planowanych w Celach ogólnych I, II i III LSR LGD Puszcza Knyszyńska, wraz ze źródłami finansowania i sposobem realizacji

Poniżej zaprezentowane przedsięwzięcia, służące realizacji celów szczegółowych i ogólnych, **wynikają wprost z przeprowadzonych konsultacji społecznych, szczególnie w II Etapie Konsultacji²⁰ oraz Diagnozy obszaru.** Zidentyfikowane zostały jako sposoby rozwiązania zasygnalizowanych przez mieszkańców problemów społecznych oraz potencjałów, których wykorzystanie może przyczynić się do rozwoju tego obszaru, jako miejsca zamieszkania, życia, spędzania czasu wolnego i pracy mieszkańców. Szczegółowy związek celów i przedsięwzięć z diagnozą został zaprezentowany w **matrycy logicznej.** Tutaj zaś odniesiono się do prezentacji zakresów przedsięwzięć.

²⁰ W tym celu przeprowadzono sondaż pomysłów projektowych (112 fiszek – zbiorów pomysłów), wymiana doświadczeń członków LGD w ramach Panelu wymiany doświadczeń, dwa Warsztaty Konsultacyjne w gminach oraz warsztaty branżowe 3-sektorowe. Szczegółowo opisano te konsultacje w Rozdziale II LSR.

CELE SZCZEGÓŁOWE I PRZEDSIĘWZIĘCIA W CELU OGÓLNYM NR I
I.1. Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska
I.1.1. Programy Aktywności Lokalnej (EFS).
I.1.2. Usługi reintegracji społeczno-zawodowej oraz wsparcia zatrudnienia (EFS).
I.1.3. Usługi senioralne (EFS).
I.1.4. Wsparcie rodzin w społecznościach lokalnych (EFS).
I.2. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska
I.2.1. Infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji zawodowej (EFRR).
I.2.2. Nadawanie nowych funkcji przestrzeni publicznej (EFRR).
I.2.3. Udostępnianie społeczności dziedzictwa kulturowego LGD Puszcza Knyszyńska (EFRR).
I.2.4. Udostępnianie infrastruktury kulturalnej na rzecz społeczności (PROW).

AD I.1.1. Programy aktywności lokalnej (EFS)

Przedsięwzięcie zakłada realizację projektów przez partnerów społecznych i instytucje opieki społecznej na rzecz lokalnego wsparcia osób i ich środowisk/grup dotkniętych defaworyzacją z terenu LGD Puszcza Knyszyńska, zagrożonych wykluczeniem społecznym, zgodnie z charakterystyką przedstawioną w diagnozie. Każdorazowo realizację projektu PAL poprzedzać będzie diagnoza potrzeb osób/grup/społeczności potrzebujących wsparcia, w tym na obszarach zdegradowanych objętych rewitalizacją. PAL realizowane będą z wykorzystaniem instrumentów aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, edukacyjnym i zdrowotnym. Projekty typu PAL, w przypadku części osób objętych wsparciem, stanowiąc będą pierwsze narzędzie aktywizacji osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym wraz z ich otoczeniem. Osoby te będą mogły być objęte również wsparciem w ramach innych przewidzianych w LSR działań, w tym w szczególności reintegracji zawodowej (cel I.1.2) oraz wsparcia w ramach przedsiębiorczości (cel II.1.3).

W ramach przedsięwzięcia finansowane będą przede wszystkim projekty w pełni lub częściowo realizowane przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe.

W ramach Przedsięwzięcia wsparciem objęte zostaną osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz ich otoczenie. Jednak na wsparcie działań kierowanych do tzw. „otoczenia” nie może zostać przeznaczonych więcej niż 50% środków danego Programu Aktywności Lokalnej. Co najmniej 5% uczestników projektów winny stanowić osoby niepełnosprawne. Udział osób z grup defaworyzowanych w operacjach realizowanych w tym Przedsięwzięciu będzie premiowany w lokalnych kryteriach wyboru operacji.

AD I.1.2. Usługi reintegracji społeczno-zawodowej oraz wsparcia zatrudnienia (EFS)

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się realizację projektów mających na celu reintegrację społeczno-zawodową, w tym priorytetowo osób, które zostały zidentyfikowane i wsparte w ramach PAL, na rzecz przywrócenia ich na rynek pracy, poprzez zastosowanie wobec nich narzędzi reintegracji zawodowej w Centrach Integracji Społecznej oraz Klubach Integracji Społecznej. Planowane przedsięwzięcie zostało zidentyfikowane w ramach szeregu spotkań konsultacyjnych, w tym spotkań z partnerami społecznymi z terenu LGD, prowadzącymi CIS na terenie LGD Puszcza Knyszyńska.

Wsparcie w ramach CIS/KIS kierowane będzie do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i wykluczonych zamieszkałych na terenie LGD Puszcza Knyszyńska, w tym chętnych do przystąpienia do CIS-u/KIS-u, zaktywizowanych w ramach PAL (przedsięwzięcie I.1.1.), jak również zidentyfikowanych w ramach działalności partnerów społecznych i instytucji opieki społecznej, wspólnie realizujących działania na rzecz zmniejszania wykluczenia społecznego na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Przewiduje się tworzenie nowych miejsc reintegracji społeczno-zawodowej w istniejących podmiotach (np. w gminie Czarna Białostocka) i/lub utworzenie kolejnych podmiotów, o których mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (np. w gminie Supraśl).

Co najmniej 15% uczestników projektów winny stanowić osoby niepełnosprawne. Udział osób z grup defaworyzowanych w operacjach realizowanych w tym Przedsięwzięciu będzie premiowany w lokalnych kryteriach wyboru operacji.

AD I.1.3. Usługi Senioralne (EFS)

Mając na uwadze diagnozę obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, jak również szereg potrzeb²¹ zgłaszanych w tym zakresie przez społeczność i partnerów publicznych w procesie konsultacji, LGD przewiduje wsparcie projektów w zakresie świadczenia usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych, o których mowa w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej; świadczenie usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami lub rodzin z dziećmi z niepełnosprawnościami; oraz innych usług zwiększających mobilność, autonomię i bezpieczeństwo osób z niepełnosprawnościami i osób niesamodzielnych (np. dowóz osób niesamodzielnych, dowożenie posiłków, sfinansowanie wypożyczenia sprzętu niezbędnego do opieki nad osobami niesamodzielnymi lub sprzętu zwiększającego samodzielność osób; aktualizacja wiedzy i kompetencji pracowników i wolontariuszy instytucji pomocy i integracji społecznej).

AD I.1.4. Wsparcie rodzin w społecznościach lokalnych (EFS)

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się wsparcie projektów przedkładanych przede wszystkim przez partnerów społecznych oraz partnerstwa instytucji, w zakresie wsparcia rodzin z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, na rzecz wzmocnienia ich roli i funkcji. Projekty służyć będą rozwijaniu umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny, podniesieniu świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny. Przewiduje się wsparcie działań przewidzianych w projektach dotyczących konsultacji i poradnictwa specjalistycznego, rodzinnego (w tym specjalistycznego), pedagogicznego, psychologicznego, terapii dla rodzin dotkniętych przemocą, mediacje, usługi dla rodzin z dziećmi, w tym usługi opiekuńcze i specjalistyczne, pomoc prawna, organizacja grup wsparcia lub grup samopomocowych. Ponadto projekty dotyczyć będą również wsparcia dla tworzenia i funkcjonowania środowiskowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży, m.in. ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice środowiskowe, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe organizujące zajęcia socjoterapeutyczne lub z programami socjoterapeutycznymi.

W ramach przedsięwzięcia finansowane będą przede wszystkim projekty w pełni lub częściowo realizowane przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe.

AD I.2.1. Infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji zawodowej (EFRR)

LSR LGD Puszcza Knyszyńska mając na uwadze przede wszystkim poprawę jakości życia mieszkańców, integracji społecznej i zawodowej; podnoszenie poziomu życia, zmniejszenie wykluczenia, zwłaszcza grup defaworyzowanych (w tym niepełnosprawnych), planuje wsparcie projektów prowadzonych wspólnie przez sektor samorządowy, społeczność lokalną, partnerów społecznych i prywatnych, które pobudzać będą długofalowy rozwój i zmiany jakościowe na terenie LGD Puszcza Knyszyńska.

Na obszarze LGD zidentyfikowano potencjalne obszary przedsięwzięć z zakresu infrastruktury społecznej. W szczególności w ramach LSR wsparciem objęte zostaną miejsca integracji społecznej oraz aktywizacji zawodowej, m.in. przebudowa, remont, modernizacja, adaptacja i wyposażenie istniejących obiektów infrastruktury społecznej oraz dostosowanie obiektów budowlanych na potrzeby infrastruktury społecznej z przeznaczeniem m.in. na warsztaty, kluby, centra integracji społecznej, świetlice środowiskowe, centra aktywności lokalnej dla dzieci i młodzieży, świadczące usługi z zakresu aktywizacji dzieci i młodzieży ze środowisk najuboższych zagrożonych dziedziczeniem ubóstwa (komplementarnie do celu szczegółowego I.1) oraz infrastruktura związana z deinstytucjonalizacją usług społecznych, takich jak opieka nad osobami zależnymi: osobami starszymi, osobami z niepełnosprawnością (dorośli i dziećmi), dostosowania miejsc do potrzeb osób niepełnosprawnych (komplementarnie do przedsięwzięcia I.1.3 i I.1.4).

AD I.2.2. Nadawanie nowych funkcji przestrzeni publicznej (EFRR)

Konsultacje społeczne oraz diagnoza obszaru dostarczyły argumentów do kontynuowania wsparcia projektów realizowanych na obszarze Partnerstwa służących dbałości o estetykę miejsc publicznych, umożliwiających uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni publicznej; służących poprawie bezpieczeństwa publicznego. Przedsięwzięcie wspierać będzie projekty w zakresie przebudowy i adaptacji zdegradowanych obiektów, terenów i przestrzeni (placów, skwerów, centrów miejscowości, parków z terenu miejscowości LGD Puszcza Knyszyńska) w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji: kulturalnych, społecznych, edukacyjnych. Wspierane będą również projekty mające na celu ulepszenie estetyki oraz nadanie walorów funkcjonalnych przestrzeni – projekty służące udostępnieniu terenów dla mieszkańców.

²¹ Ze względu na specyfikę LGD, jej podmiejski charakter, więzi społeczne i rodzinne w wielu pod-białostockich gminach ulegają rozluźnieniu. Coraz częściej osoby starsze, oddalone od rodzin, odczuwają brak zorganizowanych usług opiekuńczych. Na terenie LGD zauważa się problem braku powszechnej opieki dziennej nad osobami chorymi, które w ciągu dnia zostają same. Starzeniu się społeczeństwa towarzyszy wyludnianie się miejscowości lub w wielu przypadkach dezaktywacja opiekunów osób zależnych.

AD I.2.3. Udostępnianie społeczności dziedzictwa kulturowego LGD Puszcza Knyszyńska (EFRR)

LSR przewiduje wsparcie projektów inwestycyjnych dotyczących prac konserwatorskich, restauratorskich, odbudowy, przebudowy przy obiektach zabytkowych (wpisanych do rejestru lub ewidencji zabytków) na terenie LGD Puszcza Knyszyńska, obejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie, odbudowę, przebudowę obiektów zabytkowych; budowę towarzyszącej infrastruktury technicznej, informacyjnej oraz kompleksowe zagospodarowanie terenu wokół obiektów; dostosowanie obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych; zabezpieczenie obiektów na wypadek zagrożeń (np. monitoring, instalacje alarmowe, przeciwpożarowe, itp.); dostosowanie obiektów zabytkowych do działalności kulturalnej; konserwację muzealiów, starodruków, archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych wraz z dostosowaniem pomieszczeń do właściwego przechowywania zbiorów i ich zabezpieczenia; zakup trwałego wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów kultury, w tym m.in. sprzętu wystawienniczego, magazynowego, technicznego i multimedialnego.

AD I.2.4. Udostępnianie infrastruktury kulturalnej na rzecz społeczności (PROW)

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się budowę, przebudowę i wyposażenie obiektów i instytucji kultury (jako uzupełnienie działań inwestycyjnych), wzbogacającą niewystarczającą w opinii mieszkańców ofertę kulturalną obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. Przedsięwzięcie może być spójne z działaniami dotyczącymi np. tworzenia szlaku dziedzictwa kulturowego (w ramach Przedsięwzięcia II.2.1) oraz renowacją obiektów zabytkowych (Przedsięwzięcie I.2.3) – jako elementów na/przy szlaku. Obiekty kultury, w tym świetlice wiejskie, z odpowiednio wyposażonymi salami i pracowniami tematycznymi, umożliwią także prowadzenie wielokierunkowych działań animacyjnych i zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży z wykwalifikowanymi, mającymi doświadczenie instruktorami. Przedsięwzięcie zakłada również podwyższenie standardu usług kulturalnych poprzez zakup wyposażenia dla Ośrodków Kultury i świetlic wiejskich (połączone jednak z budową i przebudową tych obiektów).

Ponieważ jednostki samorządu terytorialnego będą także miały możliwość realizacji tego typu działań w ramach PROW 2014-2020 (Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich – Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej) w ramach LSR będą finansowane inwestycje, których wartość całkowita kosztów kwalifikowalnych nie przekracza 150 tys. zł.

CELE SZCZEGÓŁOWE I PRZEDSIĘWZIĘCIA W RAMACH CELU OGÓLNEGO NR II:
II.1. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD, w tym w kluczowych domenach
II.1.1. Podejmowanie działalności gospodarczej (PROW).
II.1.2. Rozwijanie działalności gospodarczej (PROW).
II.1.3. Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej (EFS).
II.2. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego w Puszczy Knyszyńskiej - inwestycje w kluczowych domenach rozwojowych obszaru, w tym NATURA 2000
II.2.1. Infrastruktura prozdrowotna, rekreacyjna i turystyczna w Puszczy Knyszyńskiej (PROW).
II.2.2. Infrastruktura służąca ochronie bioróżnorodności i klimatu (EFRR).
II.2.3. Infrastruktura ochrony środowiska w gospodarstwach domowych (EFRR).
II.2.4. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy (PROW).

AD II.1.1. Podejmowanie działalności gospodarczej (PROW)

W ramach przedsięwzięcia wspierane będą operacje mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, planujących rozpocząć działalność gospodarczą na terenie Partnerstwa. W szczególności wspierane będą działalności zgodne z domenami rozwojowymi obszaru, w tym przetwórstwem (rolno – spożywczym, drzewnym), „zielonymi miejscami pracy”, usługami turystycznymi, rekreacyjnymi, prozdrowotnymi, rehabilitacyjnymi, uzdrowiskowymi, rozwijającymi usługi w branży „silver economy”. Ponadto premiovane będą te działalności, które zakładają utworzenie więcej niż jednego miejsca pracy oraz realizujące biznesplany przewidujące dodatkowy wkład własny do kosztów planowanych w ramach operacji. Przedsięwzięcie to w pierwszej kolejności będzie adresowane do grup defaworyzowanych, jakimi są osoby bezrobotne, osoby młode do 29 roku życia a także mieszkańcy gmin spoza aglomeracji białostockiej, tj. gmin Czarna Białostocka, Gródek, Knyszyn, Jasionówka i Michałowo, stąd osoby takie będą także premiovane dodatkowymi punktami w kryteriach wyboru.

W wyniku konsultacji społecznych, w tym z przedsiębiorcami oraz przeprowadzonej przez LGD Puszcza Knyszyńska analizy dotychczasowych kosztów uruchomienia i wsparcia wybranych przedsiębiorstw na

terenie LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2007-2013, przewidywana kwota wsparcia w ramach premii wynosić będzie 85 tys. zł.

AD II.1.2. Rozwijanie działalności gospodarczej (PROW)

Operacje w ramach tego przedsięwzięcia dotyczyć będą w szczególności przedsiębiorstw, które planują dalszy rozwój na terenie Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska. Planowane jest przyznawanie wsparcia w wysokości do 300.000,00 zł, stanowiącego nie więcej niż 70% kosztów kwalifikowanych operacji przewidzianej w biznesplanie.

W szczególności premiowane będą firmy, planujące rozwój w kluczowych dla obszaru LGD Puszcza Knyszyńska domenach, wskazanych powyżej, takich jak: „zielone miejsca pracy”, usługi turystyczne, rekreacyjne, prozdrowotne, rehabilitacyjne, uzdrowiskowe, rozwijające usługi w branży „silver economy” oraz usługi związane z przetwórstwem drzewnym. Ponadto premiowane będzie wsparcie tych firm, które zakładają utworzenie więcej niż jednego miejsca pracy w związku z przyznaniem wsparciem. Dodatkowe premie punktowe przyznawane będą przedsiębiorcy proponującym wkład własny większy od minimalnego wymaganego wkładu w ramach tego typu operacji. Dodatkowymi punktami będą także premiowane inwestycje planowane na terenie gmin spoza aglomeracji białostockiej – celem podniesienia poziomu i wzmocnienia równomiernego rozwoju przedsiębiorczości na całym obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.

AD II.1.3. Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej (EFS)

Przedsięwzięcie wymagać będzie działań skoncentrowanych na rozwoju przedsiębiorczości rozumianej jako zakładanie i prowadzenie własnej działalności gospodarczej przez mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska. Przyczyni się do wzrostu udziału osób zatrudnionych poza rolnictwem oraz podniesienia poziomu przedsiębiorczości. Dodatkowo premiowane do wsparcia będą osoby z grup defaworyzowanych, oraz mieszkańcy gmin spoza aglomeracji białostockiej, tj. gmin Czarna Białostocka, Gródek, Knyszyn, Jasionówka i Michałowo. Przedsięwzięcie to będzie komplementarne w stosunku do celu I.1.1 i I.1.2, co oznacza w praktyce możliwość aktywizacji zawodowej osób, które zostaną wcześniej wsparte w ramach Programów Aktywności Lokalnej lub reintegracji zawodowej.

W celu zapewnienia trwałości nowopowstających przedsiębiorstw, w szczególności tych tworzonych przez osoby będące w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy, zapewnione zostanie kompleksowe i indywidualnie dostosowane wsparcie polegające na usłudze doradczej, jednorazowej dotacji oraz uzupełniająco wsparciu pomostowym.

AD II.2.1. Infrastruktura prozdrowotna, rekreacyjna i turystyczna w Puszczy Knyszyńskiej (PROW)

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się budowę infrastruktury prozdrowotnej, rekreacyjnej i turystycznej oraz kompleksowe zagospodarowanie istniejącej i/lub tworzonej infrastruktury, np. siłownie, hamakownie, bieżnie, baseny zewnętrzne, place zabaw, w zgodzie z potrzebami mieszkańców i turystów oraz służące wykorzystaniu walorów przyrodniczych obszaru Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska (np. sylwanoterapia; chromoterapia; bioenergoterapia, ziołolecznictwo, czy borowiny). Operacje mogą być komplementarnie powiązane z kluczowymi inwestycjami w celu I.2.2 i I.2.4. Ponadto realizacja operacji w tym zakresie zakłada możliwe wsparcie oznaczenia i budowy oraz modernizacji szlaków i ścieżek rowerowych, np. rozszerzenie Szlaku Rękodzieła Ludowego; czy szlaku dziedzictwa kulturowego.

AD II.2.2. Infrastruktura służąca ochronie bioróżnorodności i klimatu (EFRR)

Rozwój gospodarczy obszaru LGD wiąże się również z zadbaniem o zasoby naturalne tego terenu, w tym związane z ochroną terenów NATURA 2000. Diagnoza pokazała, że ponad 45% obszaru Partnerstwa jest objęte ochroną NATURA 2000, w niektórych gminach obszar ten przekracza 75% ogólnej powierzchni (Gródek – 91%, Czarna Białostocka – 89%, Supraśl – 77%). Oprócz lasów są nimi licznie występujące tutaj zasoby wodne.

W ramach tego Przedsięwzięcia będą realizowane projekty rozwijające infrastrukturę związaną z właściwym ukierunkowaniem ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo, m.in. szlaki turystyczne (np. uruchomienie ruchu turystycznego na trasie kolejki leśnej Buksztel - Kopna Góra) i mała infrastruktura, typu zadaszenia, altany, urządzenia rekreacyjne, co pozwoli kontynuować działania w zakresie skanalizowania ruchu turystycznego, a tym samym zabezpieczy obszary najcenniejsze przyrodniczo przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów. Projekty te będą bezpośrednio związane z promowaniem biologicznej i przyrodniczej różnorodności. Tym samym przedsięwzięcie to przyczyni się do utrzymania bioróżnorodności i ochrony wielu cennych gatunków występujących na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.

AD. II.2.3. Infrastruktura ochrony środowiska w gospodarstwach domowych (EFRR)

Odpowiedzią i szansą dla rozwoju obszaru - w zgodzie z jego specyfiką w zakresie ochrony dziedzictwa Puszczy Knyszyńskiej, dorzecza Narwi, obszaru NATURA 2000 oraz uzdrowiskowym i rekreacyjnym charakterem gmin LGD - będzie bardziej powszechne wykorzystanie zielonych technologii, w tym w gospodarstwach domowych. Mając na uwadze uzasadnienie wynikające z diagnozy oraz konsultacji z mieszkańcami w ramach LSR przewiduje się realizację przedsięwzięć w zakresie inwestycji w gospodarstwach domowych związanych z upowszechnieniem stosowania OZE - instalacje OZE w gospodarstwach domowych, przede wszystkim kolektory słoneczne.

AD II.2.4. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy (PROW)

Przedsięwzięcie przewiduje realizację innowacyjnego projektu współpracy na rzecz tworzenia lokalnych miejsc ekspozycji i upowszechniania rozwiązań w zakresie OZE - punktów ekspozycji energii odnawialnej w wybranych obiektach infrastruktury. W ramach projektu w każdej z lokalnych grup działania uczestniczących w projekcie zrealizowana zostanie inwestycja polegająca na modelowo-ekspozycyjnej instalacji wybranych urządzeń OZE. Dodatkowo zrealizowane zostaną dwa seminaria tematyczne oraz konferencja podsumowująca-promująca, a także wizyta/wizyty studyjne. Partnerstwo: LGD „Lider w EGO”; „LGD Puszcza Knyszyńska”; LGD Szlak Tatarski; Sejneńsko-Suwalska LGD, LGD Brama na Podlasie. Czas realizacji projektu: 18 miesięcy w latach 2017-2019.

CELE SZCZEGÓŁOWE I PRZEDSIĘWZIĘCIA W RAMACH CELU OGÓLNEGO NR III:
III.1. Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD PK pod wspólną marką
III.1.1. Promocja obszaru, w tym promowanie produktów i usług lokalnych (PROW).
III.1.2. Współpraca podmiotów gospodarczych (PROW).
III.1.3. Wsparcie współpracy międzynarodowej w zakresie turystyki i dziedzictwa lokalnego - projekt współpracy (PROW).
III.2. Profesjonalizacja działalności LGD Puszcza Knyszyńska
III.2.1. Sprawne funkcjonowanie Biura i Organów LGD (PROW).
III.2.2. Animacja społeczności lokalnej przez LGD Puszcza Knyszyńska (PROW).
III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym (PROW).

AD III.1.1. Promocja obszaru, w tym promowanie produktów i usług lokalnych (PROW)

Przedsięwzięcie, przyczyniając się do partycypacyjnego budowania marki LGD i realizacji LSR, przewiduje operacje podejmowane przez podmioty społeczne i publiczne w zakresie promowania obszaru LGD. Budowa marki odbywać się będzie poprzez promocję produktów i usług lokalnych, które mogą przyjąć formę m.in. operacji w zakresie wydawnictw, punktów informacyjnych o usługach, portali, budowy i informacji na stronach/portalach/komunikatorach internetowych, promocji produktów w powiązaniu z domenami obszaru (komplementarnie do celu ogólnego II). W ramach przedsięwzięcia zakłada się przygotowanie i realizację operacji zgłaszanych zarówno przez partnerów społecznych, jak i publicznych, mających na celu szeroką promocję tego obszaru, w tym promocję produktów i usług lokalnych.

AD III.1.3. Wsparcie współpracy międzynarodowej w zakresie turystyki i dziedzictwa lokalnego – projekty współpracy (PROW)

Przedsięwzięcie obejmuje realizację dwóch międzynarodowych projektów współpracy:

1. Projekt polsko – fiński - estoński

Przedsięwzięcie obejmie realizację innowacyjnego projektu współpracy mającego na celu opracowanie wspólnie z partnerami ponadnarodowymi i wdrożenie modelowego szlaku jako innowacyjnego rozwiązania dla sektora biznesowego (w tym turystycznego) na obszarach krajów uczestniczących w projekcie we współpracy z Chinami, przy użyciu stosownych środków wsparcia, systemu zarządzania, oraz wymiany know-how. Współpraca w ramach projektów przygotowawczych realizowanych w Estonii (LGD Hiiumaa) i Polsce (LGD Puszcza Knyszyńska) koordynowanych przez Finlandię (LGD Karhuseutu) wykazała konieczność wdrożenia innowacyjnych podejść do kształtowania kontaktów biznesowych pomiędzy Chinami a Europą. Elementem

innowacyjnym projektu współpracy ponadnarodowej jest wdrożenie nowego podejścia do nawiązywania kontaktów poprzez sektor publiczny, nie ograniczając się do poziomu prywatnego.

Partnerzy: LGD Karhuseutu (Finlandia), LGD Hiiumaa (Estonia), LGD Puszcza Knyszyńska (Polska)

Czas realizacji: 2017-2019

Koszt realizacji projektu 100.000,00zł

2. Projekt polsko - francuski

Projekt realizowany będzie przez LGD Puszcza Knyszyńska w partnerstwie z GAL Haute Lande Armagnac (Francja). Główny temat współpracy to rozwój turystyki na obszarach leśnych. Cel projektu: Rozwój turystyki nastawionej na turystę z nieodległego terytorium (metropolie Białystok i Bordeaux), aby wydłużyć sezon turystyczny oraz wzmocnić zyski lokalnych operatorów turystyki poprzez wzrost liczby tzw. „krótkich pobyków” (1-3 dni). Najważniejsza idea tego projektu to stworzenie oryginalnej oferty pobytu na obu terytoriach w oparciu o innowacyjne wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych i kulturowych.

W ramach projektu zrealizowane zostaną następujące działania:

1/ Transfer doświadczeń (wizyty studyjne).

2/ Stworzenie na obu terytoriach obiektów użytkowych (np. obserwatorium przyrody, domek turystyczny pływający, posadowiony na drzewie) i artystycznych, zaprojektowanych/ wykonanych przez artystów. Obiekty te winny charakteryzować się nowoczesnymi rozwiązaniami technicznymi i artystycznymi (sztuka nowoczesna), ale jednocześnie silnie odwoływać się do tradycji sztuki ludowej i tradycyjnej architektury drewnianej obu regionów.

3/ Zbudowanie w oparciu o te produkty oferty turystycznej, która stanie się jednym z wiodących produktów turystycznych każdego z obszarów, a w przyszłości stworzenie wspólnej marki turystycznej obu terytoriów w oparciu o wspólny wymiar artystyczny projektu.

Partnerzy: GAL Haute Lande Armagnac (Francja), LGD Puszcza Knyszyńska (Polska)

Czas realizacji projektu 30 miesięcy, w latach 2017-2020.

Koszt realizacji projektu: 330.000,00 zł.

AD III.2.1. Sprawne funkcjonowanie Biura i Organów LGD (PROW)

Przedsięwzięcia służące budowie marki LGD Puszcza Knyszyńska i partycypacyjnej realizacji LSR wsparte zostaną działaniami własnymi LGD, służącymi jak najefektywniejszej realizacji LSR. Służyć temu będą działania własne Biura i Organów LGD, w zakresie wprowadzania procedur jakości klienta, szkoleń personelu i organów, badań i analiz wewnętrznych w tym jakości usług, szczególnie w obszarze animacji i świadczonego doradztwa; realizacja działań zgodnie z planem ewaluacji i monitoringu; świadczenie usług doradczych oraz szkoleń z zakresu np. tworzenia biznesplanów, analiz rynku w celu znalezienia nisz rynkowych.

AD III.2.2. Animacja społeczności lokalnej przez LGD Puszcza Knyszyńska (PROW)

Wzrost partycypacji we wspólnej realizacji LSR przez społeczność lokalną będzie możliwy dzięki zaangażowaniu LGD i społeczności lokalnej we wspólne wdrażanie LSR poprzez działania szkoleniowo-informacyjne przedstawiające zakres LSR, możliwości finansowania, dobre praktyki zrealizowanych projektów/operacji. Wzrost partycypacji we wspólnej realizacji LSR oraz rozpoznawalności marki LGD Puszcza Knyszyńska wspierany będzie realizacją kampanii informacyjnych na rzecz świadomości obywatelskiej, tożsamości gminnej/lokalnej, w szczególności kampanii społecznych w gminach na rzecz integracji nowych mieszkańców gmin oraz zapobiegania izolacji grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Realizowane będą operacje wspierające gminy obszaru LGD na rzecz wspólnej realizacji strategii, w tym poprzez promocję inicjatyw partnerskich/sieciowych, dotyczące badania i zbierania potrzeb zatrudnieniowych i inwestycyjnych obszaru LGD; promocji przedsiębiorców w zgodzie ze specyfiką gmin. Spotkania informacyjno-konsultacyjne LGD z mieszkańcami prowadzone będą m.in. przy wykorzystaniu innowacyjnych form komunikacji z obywatelami, tj. fora internetowe, strony JST.

AD III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym (PROW)

Partycypacja społeczna w LSR animowana będzie przedsięwzięciami wspierającymi działania artystyczne i kulturowe, integrujące i aktywizujące społeczność. Operacje dotyczyć mogą zarówno edukacji pozaformalnej; wsparcia działań obywatelskich w zakresie inicjatyw zgłaszanych do władz lokalnych, czy wykorzystania funduszy sołeckich. Realizowane będą inicjatywy na rzecz integracji „nowych” mieszkańców, napływowych (np. osiedla podmiejskie) ze „starymi” mieszkańcami gmin. Wsparcia wymagają również inicjatywy młodzieżowe, w tym w powiązaniu z seniorami; spotkania klubowe, kółka zainteresowań, warsztaty

rzemiosła, festyny produktu lokalnego, czy festyny sportowe. Towarzyszyć będzie temu wsparcie działań na rzecz dobra wspólnego, w tym grup nieformalnych, celem ich ewentualnej formalizacji oraz wsparcie nowych stowarzyszeń, jako miejsc dla aktywności mieszkańców.

Uczestnicy konsultacji zwracają szczególną uwagę na potrzebę zachowania standardu życia mieszkających na terenie LGD Puszczy Knyszyńskiej seniorów. Gminy wspólnym głosem mówią o potrzebie aktywizacji seniorów oraz ich integracji z młodszym pokoleniem. Nie w pełni wykorzystany jest potencjał aktywnych seniorów. Ponadto brakuje oferty dla osób starszych, którzy zakończyli już aktywność zawodową. W związku z powyższym LGD Puszcza Knyszyńska, w ramach LSR, zaplanowała szereg działań będących w nurcie „silver economy”. W ramach przedsięwzięcia przewiduje się realizację operacji w zakresie wzmocnienia kapitału społecznego poprzez wydarzenia na rzecz dalszej aktywizacji seniorów, formalizacji ich działań w kołach, wnioskowania o projekty; współpracy z lokalnymi ośrodkami kultury. Ponadto operacje dotyczyć mogą programu wolontariatu na rzecz osób starszych; na przykład połączony z aktywnymi seniorami; czy organizacji czasu wolnego seniorów oraz łączenia pokoleń w działaniach senioralnych. Skutkiem działań będzie integracja międzypokoleniowa, w tym aktywizacja obywatelska – Rady Seniorów i współpracujących Rad Młodzieży.

Komplementarnie do przedsięwzięć Celu II Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska zamierza także podjąć działania w zakresie podnoszenia świadomości społeczności lokalnej dotyczące ochrony środowiska naturalnego obszaru LGD, w tym w szczególności obszaru NATURA 2000. Operacje w tym zakresie przewidują podjęcie inicjatyw na rzecz podnoszenia kompetencji społeczności lokalnej, akcji upowszechniających oraz działań popularyzatorskich dotyczących przeciwdziałania zmianom klimatycznym – od mikro do makro skali oddziaływania i budowania kapitału w tym zakresie.

Wśród operacji w ramach tego przedsięwzięcia LGD Puszcza Knyszyńska planuje realizację projektu własnego, aktywizującego ludzi starszych do działań na rzecz własnej miejscowości i społeczności lokalnej. W projekcie tym wkład własny będzie o 5% większy od wymaganego.

5.4. Podstawowe założenia analizy wskaźnikowej LSR LGD Puszcza Knyszyńska

Zgodnie z wynikami konsultacji społecznych oraz prac LGD zamieszczona powyżej Matryca logiczna (tabela 30) zaprezentowała powiązania diagnozy obszaru i ludności, wyników konsultacji analizy SWOT oraz celów ogólnych i szczegółowych oraz wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania. Ponadto dane dotyczące wskaźników, zarówno w Matrycy logicznej, jak i Tabeli wskaźników (tabela 31), przedstawionej poniżej, spełniają następujące kryteria:

1. Zastosowanie listy wskaźników PROW 2014-2020, SZOOP RPOWP 2014-2020 (wraz z Metodologią), do jak najbardziej szczegółowego i adekwatnego opisu planowanych efektów wdrażania LSR. W związku z tym, każdemu z zaplanowanych przedsięwzięć przyporządkowano wskaźniki adekwatnie do celów szczegółowych i przedsięwzięć (rezultaty i produkty) z listy wskaźników Programu PROW i RPOWP.
2. Mając na uwadze zgodność LSR z celami Programów, w ramach których realizowane jest wsparcie **zidentyfikowano wskaźniki kluczowe**, których realizacja w pierwszym rzędzie stanowić będzie o sukcesie zrealizowanych działań w ramach LSR. Wśród nich dla **EFS** zidentyfikowano następujące **wskaźniki produktu**: *liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie oraz wskaźniki rezultatu: liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu; liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej.* Dla **EFRR** zidentyfikowano następujące **wskaźniki produktu**: *liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej.* Dla **EFFROW** zidentyfikowano następujące **wskaźniki kluczowe produktu**: *liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa/rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa; liczba podmiotów którym udzielono indywidualnego doradztwa; liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych z mieszkańcami; wskaźniki rezultatu: liczba utworzonych miejsc pracy; liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonych w Biurze LGD.* W Matrycy logicznej wskaźniki te zaznaczono pogrubieniem. Przede wszystkim założono, iż trzon realizowanych przedsięwzięć ma współgrać z realizacją celów Programów, a więc realizować wskaźniki związane z tworzeniem miejsc pracy (PROW) oraz aktywizacją społeczną i zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (EFS). Ponadto wśród wskaźników kluczowych znalazły się te, które wskazują na realizację przedsięwzięć komplementarnych, w tym w ramach wsparcia usług społecznych i miejsc reintegracji zawodowej (EFS) wraz z przebudową obiektów na rzecz świadczenia tych usług (EFRR)
3. LGD uzupełniła adekwatne wskaźniki programowe o wskaźniki własne, w przypadku przedsięwzięć wymagających doprecyzowania do ich specyfiki.

4. Wszystkie wskaźniki opisane w Matrycy, Tabeli wskaźników i przyjęte w Planie działania są mierzalne, przejrzyste, do każdego z nich podano źródło danych i okresy pomiaru, wartości bazowe oraz termin osiągnięcia wartości docelowej.
5. Ze względu na finansowanie LSR zarówno w ramach PROW jak i RPOWP (EFS/EFRR) wskaźniki będą w pełni osiągnięte przy zaangażowaniu poszczególnych środków z tych funduszy, co zostało określone w Matrycy logicznej (*Planowane wsparcie PLN*) oraz w Planie działania.
6. Ze względu na finansowanie LSR zarówno w ramach PROW, jak i RPOWP, w Planie działania określono wskaźniki produktu dla każdego z przedsięwzięć oraz wskaźniki rezultatu dla EFS i EFRR; natomiast w tabeli wskaźnikowej w rozdziale V, wskaźniki produktu i rezultatu do każdego z celów szczegółowych, ze wszystkich trzech funduszy.
7. Wskazano w Matrycy logicznej oraz w Planie działania w stosunku do każdego ze wskaźników z jakich środków w ramach jakiego programu będą one realizowane.
8. LGD określiła bieżący sposób monitorowania realizacji wskaźników zawartych w Tabeli wskaźnikowej oraz w Planie działania poprzez określenie każdorazowo, w stosunku do każdego ze wskaźników źródła danych i sposobu pomiaru. Jednocześnie Plan działania uwzględnia podział realizacji wskaźników w następujących okresach: 2016-2018; 2019-2021 i 2022-2023. Celem bieżącej weryfikacji stopnia osiągania poszczególnych wskaźników, LGD przewiduje prowadzenie monitoringu rocznego stopnia wskaźników produktu i rezultatu, w podziale na poszczególne przedsięwzięcia i cele, przy założeniu określania i weryfikowania oraz zapobiegania ryzykom nie zrealizowania zakładanych na kamieniach milowych poziomów wskaźników – opisanego szczegółowo w rozdziale VII.
9. Dla wskaźników produktu i rezultatu jako stan początkowy w roku 2016 przyjęto rozpoczęcie realizacji LSR. W związku z powyższym wartość bazowa tych wskaźników (jako stan początkowy) wynosi „0”.
10. Wskaźniki oddziaływania, mierzone na poziomie celów ogólnych, jako wskaźniki zmieniające zastaną sytuację na obszarze LGD, jako wartość bazową przyjmują ogólnodostępne dane statystyczne (GUS, BDL) za rok 2014. I tak: Jako wskaźnik dla Celu ogólnego I przyjęto: *Obniżenie salda migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały*. W roku 2014 saldo to na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska miało wartość dodatnią i wynosiło 489 osób. Zakłada się utrzymanie tej pozytywnej tendencji, przyjmując wartość do osiągnięcia w roku 2023 na poziomie 600 osób. Jako wskaźnik dla Celu ogólnego II przyjęto: *Wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10.000 ludności*. W roku 2014 liczba ta jako średnia dla obszaru LGD Puszcza Knyszyńska wynosiła 873 podmioty na 10.000 mieszkańców i od roku 2009 (jak wykazuje diagnoza) systematycznie wzrastała. Zakłada się utrzymanie się tej pozytywnej tendencji, przyjmując wartość do osiągnięcia w roku 2023 na poziomie 973 podmiotów gospodarki narodowej na 10 tys. mieszkańców. Jako wskaźnik dla Celu ogólnego III przyjęto: *Liczba podmiotów zaliczanych do III sektora na 10 tys. mieszkańców*. W roku 2014 liczba ta jako średnia dla obszaru LGD Puszcza Knyszyńska wynosiła 25 podmiotów na 10 tys. mieszkańców. Jak wykazuje diagnoza liczba organizacji pozarządowych na terenie LGD systematycznie wzrasta. Zakłada się, że tendencja ta ulegnie jednak znacznemu przyspieszeniu osiągając w roku 2023 wartość 30 podmiotów na 10 tys. mieszkańców, co daje wzrost o 56 NGO, a więc średnio 8 nowych podmiotów rocznie do roku 2023.
11. Do pomiaru realizacji celów określonych w LSR LGD Puszcza Knyszyńska na poziomie celów ogólnych przyjęto wskaźniki określające wpływ LSR LGD Puszcza Knyszyńska na realizację Strategii rozwoju województwa podlaskiego 2014-2020.
12. Planując poszczególne cele i przedsięwzięcia, które będą współfinansowane ze środków RPOWP 2014-2020 przyjęto budżet LSR, który zakłada realizację operacji w pełni lub częściowo realizowanych przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe na poziomie 35% budżetu LSR pochodzącego ze środków EFS i EFRR do roku 2018 i 50% do roku 2023. Przyjęto także, iż interwencja zaplanowana w LSR ze środków EFRR ma charakter uzupełniający do interwencji planowanej do współfinansowania ze środków EFS, tzn. realizuje przede wszystkim cele o charakterze społecznym określone w RPO.
13. Osiągnięciu założonych wskaźników produktu i rezultatu, służących realizacji zaplanowanych celów służą zaprojektowane przez LGD, przy konsultacjach ze społecznością lokalną, **Lokalne kryteria wyboru operacji**. Natomiast ocena projektu/ów za zgodność z LSR gwarantuje, że każdy pozytywnie oceniony projekt przyczynia się do osiągnięcia celów i wpływa na osiągnięcie wskaźników produktu i rezultatu.

Tabela 31. Tabela wskaźnikowa - Cele i wskaźniki LSR Puszcza Knyszyńska

I.0	CEL OGÓLNY I	Promowanie włączenia społeczności lokalnej LGD Puszcza Knyszyńska poprzez zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz aktywizację społeczno-zawodową społeczności zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym do 2020(23)r.				
I.1.	CELE SZCZEGÓLWE	I.1. Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska.				
I.2.		I.2. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska				
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego ²²	Jednostka miary	Stan początk. 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru i częstotliwość
W I.0	Obniżenie salda migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały		osoba	489	600	Dane statystyczne GUS, jednorazowo;
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początk. 2016 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru i częstotliwość
W I.1	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu.		osoba	0	63	Ewidencja umów na wsparcie operacji Sprawozdania beneficjentów; rejestr wydanych certyfikatów/ zaświadczeń; Weryfikacja jednorazowa, po zakończeniu projektu/ów
W I.1	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu.		osoba	0	32	Ewidencja umów na wsparcie operacji Sprawozdania beneficjentów Oświadczenia beneficjentów - oświadczenia osób poszukujących pracy. Weryfikacja jednorazowa, po zakończeniu projektu/ów, do 4 tyg. po zakończeniu udziału w projekcie
W I.1	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek).		osoba	0	16	Ewidencja umów na wsparcie operacji Sprawozdania beneficjentów; Oświadczenia beneficjentów; Weryfikacja jednorazowa po zakończeniu projektu/ów, do 4 tyg. po zakończeniu udziału w projekcie
W I.1	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu		sztuka	0	5	Ewidencja umów na wsparcie operacji Sprawozdania beneficjentów; rejestr miejsc świadczenia usług społecznych; każdorazowo po zakończeniu projektu Weryfikacja do 4 tyg. po zakończeniu projektu

²² Do pomiaru realizacji celów określonych w LSR LGD Puszcza Knyszyńska na poziomie celów ogólnych przyjęto wskaźniki określające wpływ LSR LGD Puszcza Knyszyńska na realizację Strategii rozwoju województwa podlaskiego 2014-2020.

W I.2	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich (EFRR).	ha	0	3	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Pomiar jednorazowy.			
W I.2	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne (EFRR).	osoba	0	1500	Obserwacja uczestnicząca beneficjenta / oświadczenie beneficjenta Pomiar śródkresowy na kamieniach milowych oraz 2023.			
W I.2	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury kulturalnej, w tym świetlic wiejskich, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	osoba	0	5000	Obserwacja uczestnicząca beneficjenta / oświadczenie beneficjenta Pomiar śródkresowy na kamieniach milowych oraz 2023.			
Przedsięwzięcia	Grupy docelowe / uczestnicy operacji	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, itp.)	Wskaźniki produktu				Źródło danych/sposób pomiaru/częstotliwość	
			Nazwa	Jednostka miary	Wartość			
					Początk. 2016 rok	Końcowa 2023 rok		
I.1.1.	Programy Aktywności Lokalnej (EFS)	Społeczność lokalna; Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym wraz z otoczeniem, w szczególności lokalne społeczności na obszarach zdegradowanych objętych rewitalizacją	Konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie.	osoba	0	300	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Dane pozyskiwane z SW. Pomiar coroczny (monitoring/oświadczenie beneficjenta), w tym na kamieniach milowych.
				(w tym) Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.	osoba	0	15	
I.1.2.	Usługi reintegracji społeczno-zawodowej oraz wsparcia zatrudnienia (EFS)	Społeczność lokalna; Osoby o których mowa w ustawie z dn. 13.06.2003r. o zatrudnieniu socjalnym	Konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie.	Osoba	0	112	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Dane pozyskiwane z SW. Pomiar coroczny (monitoring/oświadczenie beneficjenta), w tym na kamieniach milowych.
				(w tym) Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.	Osoba	0	18	

I.1.3.	Usługi senioralne (EFS)	Społeczność lokalna; Osoby z niepełnosprawnościami, rodziny z dziećmi z niepełnosprawnościami, osoby niesamodzielne; Pracownicy i wolontariusze Instytucji Pomocy i Integracji Społecznej	Konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie.	Osoba	0	50	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Dane pozyskiwane z SW. Pomiar coroczny w tym kamienie milowe.
I.1.4.	Wsparcie rodzin w społecznościach lokalnych (EFS)	Społeczność lokalna; Rodziny z obszaru LGD, w tym rodziny przeżywające trudności opiekuńczo – wychowawcze, dzieci i młodzież zagrożone wykluczeniem społecznym	konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie.	Osoba	0	70	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Dane pozyskiwane z SW. Pomiar coroczny w tym kamienie milowe.
				(w tym) Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	Osoba	0	21	
I.2.1.	Infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji zawodowej (EFRR).	Społeczność lokalna, w tym grupy de faworyzowane, przede wszystkim osoby niepełnosprawne, dzieci, młodzież, środowiska najuboższe zagrożone dziedziczeniem ubóstwa, osoby zależne, sektor samorządowy, partnerzy społeczni i prywatni	Konkurs	Liczba wybudowanych/ przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej.	sztuka	0	6	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Pomiar coroczny w tym kamienie milowe.
				(w tym) Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	sztuka	0	6	
I.2.2.	Nadawanie nowych funkcji przestrzeni publicznej (EFRR).	Mieszkańcy obszaru LGD	konkurs	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów.	ha	0	3	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Pomiar coroczny w tym kamienie milowe.
				Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	sztuka	0	3	
I.2.3.	Udostępnianie społeczności dziedzictwa kulturowego LGD Puszcza Knyszyńska (EFRR).	Mieszkańcy obszaru LGD	Konkurs	Liczba zabytków nieruchomości / ruchomych objętych wsparciem.	sztuka	0	15	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Pomiar coroczny w tym kamienie milowe.
				Liczba instytucji kultury objętych wsparciem.	sztuka	0	1	

I.2.4.	Udostępnianie infrastruktury kulturalnej na rzecz społeczności (PROW).	Społeczność lokalna	Konkurs	Liczba nowych lub przebudowanych obiektów pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic wiejskich (wskaźnik własny).	sztuka	0	12	Dane LGD. Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD. Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Pomiar coroczny w tym kamienie milowe.
				(w tym) Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury.	sztuka	0	4	
II.0	CEL OGÓLNY II	Wspieranie lokalnego rozwoju gospodarczego LGD Puszcza Knyszyńska poprzez tworzenie miejsc pracy w zakładanych, rozwijanych i wspartych przedsiębiorstwach do 2020(23) r. w kluczowych domenach obszaru						
II.1	CELE SZCZEGÓLNE	II.1. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD, w tym w kluczowych domenach						
II.2		II.2. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego w Puszczy Knyszyńskiej - inwestycje w kluczowych domenach rozwojowych obszaru, w tym NATURA 2000						
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początk. 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru/częstotliwość		
WII.0	Wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 000 ludności			873	973	Dane statystyczne GUS/jednorazowo		
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początk. 2016 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru/częstotliwość		
W II.1	Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem)		osoba	0	37	Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do LGD. Wpis do CEIDG. Umowa z beneficjentem. Ankieta monitorująca. Pomiar jednorazowy.		
W II.1	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej.		osoba	0	25	Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do LGD. Wpis do CEIDG. Umowa z beneficjentem. Ankieta monitorująca. Pomiar jednorazowy.		
W II.2	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej (PROW).		osoba	0	60000	Obserwacja uczestnicząca beneficjenta / oświadczenie beneficjenta; Pomiar skumulowany na kamieniach milowych.		
W II.2	Szacowany roczny spadek emisji gazów cieplarnianych (EFRR).		tona	0	2718,72	Sprawozdanie beneficjenta Pomiar jednorazowy		
W II.2	Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych/ nowych mocy		MWht/rok	0	25.714	Sprawozdanie beneficjenta		

	wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE (EFRR).				,56	Pomiar jednorazowy		
W II.2	Liczba projektów wykorzystujących lokalne zasoby przyrodnicze (PROW).	Sztuka	0	1	Umowa partnerstwa Pomiar jednorazowy			
W II.2	Liczba projektów skierowanych do mieszkańców obszaru, w tym do przedsiębiorców, grup defaworyzowanych oraz młodzieży	Sztuka	0	1	Umowa partnerstwa Pomiar jednorazowy			
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe / uczestnicy operacji	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy itp.)	Wskaźniki produktu				
				Nazwa	Jednostka miary	Wartość		Źródło danych/sposób pomiaru/czesotliwość
		Początek 2016 rok	Końcowa 2023 rok					
II.1.1.	Podjęcie działalności gospodarczej (PROW)	Mieszkańcy obszaru LGD PK/ osoby bezrobotne/ osoby do 29 roku życia	konkurs	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	sztuka	0	25	Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do LGD. Wpis do CEIDG. Umowa z beneficjentem. Ankieta monitorująca. Pomiar jednorazowy.
II.1.2.	Rozwijanie działalności gospodarczej (PROW)	Przedsiębiorcy z obszaru LGD PK	konkurs	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa.	sztuka	0	12	Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do LGD. Umowa z beneficjentem. Ankieta monitorująca. Pomiar jednorazowy.
II.1.3.	Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej (EFS)	Społeczność lokalna, w tym osoby zamierzające rozpocząć działalność gospodarczą	konkurs	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie.	osoba	0	25	Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do LGD. Umowa z beneficjentem Pomiar jednorazowy.
II.2.1.	Infrastruktura prozdrowotna, rekreacyjna i turystyczna w Puszczy Knyszyńskiej (PROW)	Społeczność lokalna, turyści	konkurs	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	25	Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do LGD. Ankieta monitorująca. Pomiar jednorazowy.
II.2.2.	Infrastruktura służąca ochronie bioróżnorodności i klimatu (EFRR).	Społeczność lokalna, turyści	konkurs	Liczba wspartych form ochrony przyrody.	sztuka	0	3	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW.
				Długość utworzonych/odnowionych szlaków turystycznych.	Km	0	10	

				Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych związanych z edukacją ekologiczną.	sztuka	0	6	Pomiar coroczny
II.2.3.	Infrastruktura ochrony środowiska w gospodarstwach domowych (EFRR).	Mieszkańcy obszaru	konkurs	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii ciepłej z OZE.	sztuka	0	354	Sprawozdanie roczne Beneficjenta składane do LGD/ Sprawozdanie końcowe z realizacji operacji składane do SW. Pomiar coroczny
				Dodatkowa zdolność wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.	MW	0	9,77	
II.2.4.	Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy (PROW).	Mieszkańcy obszaru w tym przedsiębiorcy, grupy de faworyzowane, młodzież	projekt współpracy	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.	Sztuka	0	1	Sprawozdanie z realizacji Umowa partnerska 5 partnerów Pomiar jednorazowy
				Liczba przygotowanych projektów współpracy.	Sztuka	0	1	
				Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy.	sztuka	0	5	
III.0	CEL OGÓLNY III	Wypromowanie obszaru poprzez wzmocnienie marki LGD Puszcza Knyszyńska i profesjonalizację działania LGD do 2020(23) r.						
III.1	CELE SZCZEGÓLWE	III.1. Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD Puszcza Knyszyńska pod wspólną marką						
III.2		III.2. Profesjonalizacja działalności LGD Puszcza Knyszyńska						
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początk. 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru/częstotliwość		
W III.0	Liczba podmiotów zaliczanych do III sektora na 10 000 mieszkańców		Liczba podmiotów	25	28	Dane statystyczne GUS/jednorazowo		
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początk. 2016 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru/częstotliwość		
W III.1	Liczba osób objętych działaniami promocyjnymi na obszarze LGD.		osoba	0	6000	Sprawozdania Beneficjentów. Pomiar jednorazowy		
W III.1	Liczba projektów wykorzystujących lokalne zasoby przyrodnicze, kulturowe i historyczne oraz produkty lokalne.		sztuka	0	1	Umowa partnerska; Sprawozdanie z projektu współpracy; Pomiar jednorazowy		
W III.1	Liczba projektów skierowanych do mieszkańców obszaru oraz turystów		sztuka	0	1	Umowa partnerska. Pomiar jednorazowy		
W III.2	Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze LGD.		osoba	0	150	Ankieta monitoringowa Sprawozdanie, rejestr świadczonych usług; Pomiar coroczny;		
W III.2	Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych.		osoba	0	1050	Listy obecności. Pomiar coroczny;		
W III.2	Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD.		osoba	0	840	Ankieta monitoringowa		

								Sprawozdanie. Pomiar coroczny;	
W III.2	Liczba osób uczestniczących w przeprowadzonych wydarzeniach społecznych.		osoba		0	2600		Ankieta monitoringowa Sprawozdanie, Pomiar coroczny;	
W III.2	Liczba osób uczestniczących w wydarzeniach społecznych w tym liczba osób z grup defaworyzowanych, w przeprowadzonych wydarzeniach społecznych.		osoba		0	260		Ankieta monitoringowa Sprawozdanie. Pomiar coroczny;	
Przedsięwzięcia	Grupy docelowe / uczestnicy operacji	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy itp.)	Wskaźniki produktu					Źródło danych/sposób pomiaru/ częstotliwość	
			Nazwa	Jednostka miary	Wartość				
					Początk. 2016 rok	Końcowa 2023 rok			
III.1.1.	Promocja obszaru, w tym promowanie produktów i usług lokalnych (PROW).	Podmioty społeczne i publiczne z obszaru LGD PK	konkurs	Liczba działań promocyjnych na obszarze LGD (wskaźnik własny).	sztuka	0	20	Sprawozdania Beneficjentów. Pomiar coroczny;	
				Liczba wydawnictw promocyjnych	pozycja wydawnicza	0	10	Sprawozdania Beneficjentów. Pomiar coroczny;	
III.1.3.	Wsparcie współpracy międzynarodowej w zakresie turystyki i dziedzictwa lokalnego - projekty współpracy (PROW).	Mieszkańcy obszaru oraz turyści	projekt współpracy	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów międzynarodowych.	sztuka	0	2	Sprawozdanie z realizacji Umowa partnerska 4 partnerów Pomiar jednorazowy	
				Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy.	sztuka	0	4		
III.2.1.	Sprawne funkcjonowanie Biura i Organów LGD (PROW).	Biuro LGD, Organy LGD; mieszkańcy obszaru LGD, w tym grupy defaworyzowane, zagrożone wykluczeniem społecznym, w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; media; potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów	koszty bieżące i aktywizacja	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD.	osobo/dzień	0	120	Listy obecności; programy szkoleń ; weryfikacja coroczna	
					Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD (14 członków)	osobo/dzień	0		168
					Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa	sztuka	0	300	Ewidencja doradztwa; karty doradztwa; ankiety anonimowe; Sprawozdania beneficjentów, weryfikacja coroczna
					Liczba lat realizacji pozostałych działań bieżących LSR	rok	0	7	Umowa na realizację LSR, weryfikacja jednorazowa 2023
III.2.2.	Animacja społeczności lokalnej przez LGD Puszczą Knyszyńską (PROW).	Mieszkańcy obszaru LGD, w tym grupy defaworyzowane, zagrożone wykluczeniem społecznym,	koszty bieżące i aktywizacja	Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami.	sztuka	0	70	Harmonogramy spotkań Sprawozdanie z działań planu komunikacji; weryfikacja coroczna;	

		w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; media; potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów		Liczba lat realizacji pozostałych działań wynikających z Planu Komunikacji LGD	rok	0	7	Plan komunikacji Sprawozdanie z działań planu komunikacji; weryfikacja coroczna;
III.2.3.	Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym (PROW).	Społeczność lokalna w tym grupy defaworyzowane, zagrożone wykluczeniem społecznym, w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; media; potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów	konkurs/ projekt własny	Liczba wydarzeń społecznych wspartych w ramach LSR <i>(wskaźnik własny)</i>	sztuka	0	26	Sprawozdania beneficjentów. Dane własne LGD Pomiar coroczny;
				(w tym) Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	9	
				Liczba przeprowadzonych operacji z zakresu wspierania ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym <i>(wskaźnik własny)</i>	sztuka	0	4	

Rozdział VI. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Organem decyzyjnym odpowiedzialnym za wybór projektów w Lokalnej Grupie Działania – Puszcza Knyszyńska jest 14-osobowa Rada, w której ani reprezentanci władz publicznych, ani żadna pojedyncza grupa interesu nie ma więcej niż 49 % praw głosu w podejmowaniu decyzji. **Regulamin Rady** oraz **dane jej członków** są załącznikami do Wniosku o wybór LSR, a skrócony opis jej podstawowych zasad działania znajduje się w Rozdziale I LSR.

LGD Puszcza Knyszyńska w swoich dokumentach takich jak: **Procedury oceny i wyboru operacji w ramach wdrażania LSR 2014-2020** wraz z **Kryteriami oceny wyboru operacji oraz procedurą ich ustalania lub zmiany**, będących załącznikiem do Wniosku o wybór LSR, opisuje szczegółowo zasady przeprowadzania naboru i wyboru wniosków składanych przez podmioty inne niż LGD, zawierające m.in. takie elementy jak:

1. Zasady ogłaszania naboru wniosków, w terminach przewidzianych w aktualizowanym na bieżąco i uzgodnionym z Samorządem Województwa „Harmonogramie naboru wniosków”, po ustaleniu wysokości dostępnych środków finansowych.
2. Zasady przeprowadzania naboru wniosków, uwzględniające w procedurach obsługę wycofania wniosku.
3. Zasady przeprowadzania oceny operacji, uwzględniające następujące elementy: wstępna ocena wniosku; ocena zgodności operacji z Programami (PROW 2014-2020 i RPOWP 2014-2020) i LSR LGD Puszcza Knyszyńska oraz wybór operacji w oparciu o lokalne kryteria wyboru. Podczas wyboru operacji zachowane zostaną m.in. następujące zasady: zachowanie procedury zapewniającej bezstronność członków Rady; zapewnienie składu Rady zgodnie z wymogami określonymi w art. 32 ust. 2 lit. B rozporządzenia nr 1303/2013; zapewnienie parytetu na wszystkich posiedzeniach; ustalenie kwoty wsparcia.
4. Zasady rozpatrywania protestu, z zachowaniem właściwości organów/podmiotów, zgodnie z art. 22 ust. 5 ustawy RLKS, tj. faktu, iż protest jest wnoszony za pośrednictwem LGD i rozpatrywany przez zarząd województwa.
5. Zasady przekazywania do Samorządu Województwa dokumentacji dotyczącej przeprowadzonego wyboru wniosków.

Procedury wyboru i oceny operacji oraz kryteria wyboru operacji powstały w oparciu o odpowiednie zapisy Ustawy o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności z dn. 20 lutego 2015 r., a także Wytycznych nr 1/1/2015 w zakresie jednolitego i prawidłowego wykonywania przez lokalne grupy działania zadań związanych z realizacją strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach działania „Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 z 4 grudnia 2015 r. Natomiast Procedury oceny i wyboru operacji w zakresie RPOWP zostały skonsultowane z Samorządem Województwa.

Procedury oceny i wyboru operacji, a szczególnie kryteria wyboru operacji, były konstruowane przez Zespół roboczy ds. opracowywania strategii, z zastosowaniem następujących metod partycypacji, opisanych szczegółowo w Rozdziale II LSR: metoda wywiadu pogłębionego z czterema członkami Rady oceniającej projekty w ramach LSR 2007-2013; metoda publicznej debaty na posiedzeniu Walnego Zebrania Członków LGD Puszcza Knyszyńska w dn. 12.08.2015 r.; spotkania informacyjno-konsultacyjne w Wasilkowie (17.09.2015) i Supraślu (22.09.2015), a także metodą warsztatu problemowego dla nowych członków Organu Decyzyjnego na spotkaniu w dn. 21.10.2015 r. Dodatkowo opracowane procedury i karty oceny zostały przesłane do wszystkich członków nowej Rady, celem zapoznania się z nimi w wersji końcowej i wniesienia ostatnich poprawek przed ich finalnym zatwierdzeniem.

Wraz z kryteriami wyboru operacji przygotowano procedury zmiany kryteriów, zgodnie z wymogami Programów. W procedurach tych uwzględniono także powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami LGD Puszcza Knyszyńska.

Procedury oceny i wyboru operacji w ramach wdrażania LSR 2014-2020 udostępnione są na stronie internetowej LGD Puszcza Knyszyńska i będą w przypadku każdej wprowadzonej zmiany aktualizowane, poprzez udostępnienie na stronie internetowej aktualnej wersji. W części II dokumentu **Procedura ustalania lub zmian kryteriów oceny operacji** opisany jest szczegółowo przebieg procesu wprowadzania zmian w kryteriach wyboru operacji, a także przebieg procesu konsultacji społecznych w przypadku takich zmian. Paragraf 4 mówi, iż

„1. Wniosek o ustalenie lub zmianę kryteriów jest poddawany konsultacjom społecznym z mieszkańcami obszaru LGD, co najmniej za pośrednictwem strony internetowej LGD, przez okres co najmniej dwóch tygodni. W ramach zmiany kryteriów wyboru organizowane jest co najmniej jedno spotkanie konsultacyjne z mieszkańcami obszaru, którego celem jest prezentacja projektu zmiany lokalnych kryteriów wyboru operacji i dyskusja.

2. Po konsultacjach społecznych zmiany kryteriów wyboru operacji sporządzane jest sprawozdanie z konsultacji społecznych i przedkładane wraz z wnioskiem do Rady.
3. Wniosek podlega zaopiniowaniu przez Radę. Rada wydaje opinię w przedmiocie zmiany lokalnych kryteriów wyboru operacji.
4. Sprawozdanie wraz z zatwierdzoną listą kryteriów publikowane na stronie internetowej LGD”.

W kryteriach wyboru operacji przedstawiono definicję innowacyjności, jako: „Zastosowanie lub wprowadzenie nowych lub ulepszonych produktów, procesów (technologii), metod organizacji lub marketingu poprzez praktyczne wykorzystanie lokalnych zasobów, unikalnych i charakterystycznych na obszarze LSR (przyrodniczych, historycznych, kulturowych, czy społecznych). Innowacyjne może być ich nietypowe, niestandardowe wykorzystanie czy promocja”. Zastosowano ją m.in. w przedsięwzięciach: I.1.1. Programy Aktywności Lokalnej; II.2.1 Infrastruktura rekreacyjna, prozdrowotna i turystyczna w Puszczy Knyszyńskiej; II.2.2. Infrastruktura służąca ochronie bioróżnorodności i klimat; III.1.2. Współpraca podmiotów gospodarczych; III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym. Kryterium innowacyjności zostało uwzględnione w lokalnych kryteriach wyboru projektów.

Uzasadnienie wysokości wsparcia w ramach rozpoczynania działalności gospodarczej w PROW

W wyniku konsultacji społecznych, w tym z przedsiębiorcami oraz przeprowadzonej przez LGD Puszcza Knyszyńska analizy dotychczasowych kosztów uruchomienia i wsparcia wybranych przedsiębiorstw na terenie LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2007-2013, **przewidywana kwota wsparcia w ramach premii wynosić będzie 85 tys. zł.**

W perspektywie finansowej 2007-2013 do LGD Puszcza Knyszyńska w ramach ogłaszanych konkursów z działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” wpłynęło ponad trzydzieści wniosków, z czego Rada LGD wybrała dwadzieścia do dofinansowania na łączną kwotę przekraczającą 10,5 mln. zł. Ostatecznie zrealizowano 9 projektów na łączną kwotę 1.725.697,00, co wyczerpywało alokację na to działanie. Spośród 20 wniosków wybranych przez Radę od dofinansowania 50% beneficjentów (10 projektów) wnioskowało o kwotę dofinansowania w przedziale 200-300 tys. zł; 5% beneficjentów (1 projekt) o kwotę w przedziale 100-200 tys. zł i 45% beneficjentów (9 projektów) o kwotę równą bądź niższą niż 100 tys. zł, z tego połowa (5 projektów) opiewała na kwoty poniżej 85 tys. zł. Zestawienie tych danych pokazuje duży potencjał obszaru w dziedzinie przedsiębiorczości, co jest argumentem, by jak największą ilość rozpoczynanych działalności gospodarczych móc wesprzeć w tej perspektywie finansowej. Istnieje też uzasadniona obawa, iż nie wszystkie planowane działalności gospodarcze wymagają maksymalnego oferowanego w Programie wsparcia, tj. 100 tys. zł, stąd decyzja o obniżeniu tej kwoty do 85 tys. zł.

Określenie intensywności pomocy

Wysokość wsparcia na realizację operacji w ramach LSR, tj. określenie intensywności pomocy w zależności od kategorii beneficjenta lub rodzaju operacji nie będzie przekraczać wartości określonych w Rozporządzeniu MRiRW w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach Poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego PROW na lata 2014-2020 oraz w SZOOP RPOWP 2014-2020 dla Działania 8.6 i 9.1. Ewentualne zmniejszenie intensywności tej pomocy w przypadku jakiegokolwiek beneficjenta lub rodzaju operacji zostanie określone w ogłoszeniu o konkursie. Przyjmuje się generalnie zasadę, że intensywność pomocy w żadnym przedsięwzięciu, z wyjątkiem premii na rozpoczęcie działalności gospodarczej (II.1.1.) nie przekroczy 95%. Wyjątek mogą stanowić niektóre typy operacji realizowane w ramach Przedsięwzięcia III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym, gdzie przewiduje się dla stowarzyszeń możliwość finansowania w wysokości do 100% kosztów kwalifikowalnych.

Powyższe zasady nie dotyczą jednostek samorządu terytorialnego i jego instytucji, w przypadku przedsięwzięć realizowanych ze środków PROW, gdzie intensywność pomocy jest stała i wynosi 36,37%.

Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska nie przewiduje realizacji projektów grantowych. Przewidziana jest natomiast realizacja projektów własnych, m.in. w ramach Przedsięwzięcia III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym, gdzie wkład własny będzie o 5% wyższy od wymaganego.

Rozdział VII. Plan działania

Plan działania odzwierciedla cele ogólne, szczegółowe oraz przedsięwzięcia zaprezentowane w rozdziale V LSR i bezpośrednio jest powiązany z zapisami Matrycy logicznej oraz Tabeli wskaźnikowej z Rozdziału V. Zgodnie ze Strukturą LSR, zapisami Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych RPOWP 2014-2020 oraz zapisami PROW 2014-2020, **w Planie działania uwzględniono wszystkie adekwatne wskaźniki produktu do wszystkich zaplanowanych przedsięwzięć oraz rezultaty do celów szczegółowych w zakresie finansowania ich z EFS i EFRR, uzupełnione o wskaźniki własne.** Plan Działania prezentuje wszystkie w/w informacje z podziałem na okresy dwu/trzyletnie realizacji wskaźników produktu i rezultatu (dot. EFS i EFRR).

Dla każdego z celów wskazano dodatkowo kluczowe wskaźniki, które traktowane będą przez LGD jako podstawowe ramy realizacji LSR. **Wśród nich dla EFS zidentyfikowano:** wskaźniki produktu: liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie; wskaźniki rezultatu: liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu; liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej. **Dla EFRR zidentyfikowano następujące wskaźniki kluczowe produktu:** liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej. **Dla EFFROW zidentyfikowano następujące wskaźniki kluczowe produktu:** liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa/rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa; liczba podmiotów którym udzielono indywidualnego doradztwa; liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych z mieszkańcami; **wskaźniki rezultatu:** liczba utworzonych miejsc pracy; liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w Biurze LGD.

Kluczowe założenia harmonogramu w Planie działania

LGD Puszcza Knyszyńska przewiduje do końca roku 2018 realizację co najmniej 20% poziomu każdego ze wskaźników produktu, który został przewidziany do realizacji w latach 2016-2018. We wskaźnikach finansowanych w ramach RPOWP 2014-2020 LSR LGD Puszcza Knyszyńska przewiduje, iż co najmniej 35% projektów będzie w pełni lub częściowo realizowanych przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe w ramach realizacji LSR.

Do 31 grudnia 2018 r. LSR LGD Puszcza Knyszyńska przewiduje, że wykorzysta minimum 20% środków finansowych przeznaczonych do realizacji w latach 2016-2018.

Natomiast do końca roku 2021 LGD realizując LSR planuje osiągnąć co najmniej 85% poziomu każdego ze wskaźników produktu, który został przewidziany do realizacji w LSR.

Do 31 grudnia 2021 r. LSR LGD Puszcza Knyszyńska przewiduje także, że wykorzysta minimum 50% środków finansowych przeznaczonych na wsparcie realizacji operacji w ramach LSR do roku 2021, a w ramach PROW minimum 30% środków finansowych dedykowanych w LSR grupom defaworyzowanym i minimum 50% środków finansowych na utworzenie miejsc pracy, zaprojektowanych w Planie działania do końca 2021 r.

W przypadku przedsięwzięć finansowanych w ramach RPOWP 2014-2020 (EFS i EFRR), co najmniej 50% projektów będzie w pełni lub częściowo realizowanych przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe do roku 2023.

Założenia Planu działania w zakresie Celów przekrojowych PROW

Zarówno Cele, jak i Przedsięwzięcia LSR LGD Puszcza Knyszyńska są zgodne trzema celami przekrojowymi PROW 2014-2020, tj. ochrona środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatu oraz innowacyjność, poprzez zastosowanie adekwatnych kryteriów wyboru umożliwiających premiowanie przedsięwzięć realizujących założenia PROW w tym zakresie. Ponadto realizację celów przekrojowych PROW przez LSR LGD Puszczy Knyszyńskiej gwarantuje zaprojektowanie we współpracy ze społecznością lokalną przedsięwzięć wprost wpisujących się w cele przekrojowe, tj. II.2.4. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy oraz III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym. W Planie działania ma to odzwierciedlenie w zastosowaniu zapisów dot. wskaźników dla operacji innowacyjnych (zgodnie z obszarami tematycznymi PROW).

Założenia Planu działania w zakresie adekwatności wskaźników PROW i RPOWP

LGD Puszcza Knyszyńska przewiduje, iż co najmniej 50% środków pochodzących z PROW skierowane będzie na tworzenie miejsc pracy.

W ramach LSR, w przypadku przedsięwzięć finansowanych z EFS i EFRR, operacje te będą w pełni lub częściowo zrealizowane przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe na poziomie minimum 35% budżetu LSR pochodzącego ze środków EFS i EFRR do roku 2018 i 50% do roku 2023.

LGD Puszcza Knyszyńska, w wyniku licznych konsultacji społecznych, w drodze konsensusu ze społecznością lokalną uznała, iż istnieje potrzeba wsparcia na jej obszarze co najmniej 500 mieszkańców dotkniętych zagrożeniem lub wykluczonych społecznie. Jednocześnie dzięki ustalonym typom działań wspieranych w ramach LSR przewiduje się, że liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy po opuszczeniu programu będzie wynosiła 40% (dotyczy osób, które zostały objęte wsparciem jako bierne zawodowo w tej grupie). W LSR wsparciem objęte zostaną również osoby bierne zawodowo, bezrobotne, w postaci bezzwrotnego wsparcia dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej w ramach EFS i co najmniej 35% z nich będzie pracować 6 miesięcy po zakończeniu udziału w programie. Przekonsultowane ze społecznością lokalną założenia LSR, przewidują komplementarne w stosunku do projektów EFS wsparcie o charakterze rewitalizacyjnym obiektów infrastruktury społecznej, planując wsparcie co najmniej 3 takich obiektów na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.

Ogólne zasady finansowania LSR w zakresie PROW

Wsparcie w LSR LGD Puszcza Knyszyńska przedsięwzięć z PROW, zakłada, iż kwoty określone jako „Planowane wsparcie”, obok pomocy udzielanej beneficjentom obejmują także krajowy wkład środków publicznych (36,37%), pochodzący ze środków własnych beneficjentów, będących podmiotami sektora finansów publicznych w wysokości zapewniającej współfinansowanie wkładu EFRR, w przypadku realizacji tych przedsięwzięć przez podmioty sektora finansów publicznych.

Sposób monitorowania wskaźników z podziałem na fundusze

Plan działania uwzględnia podział realizacji wskaźników w okresach 2016-2018; 2019-2021 i 2022-2023, przy czym monitoring poszczególnych wskaźników, z podziałem na fundusze odbywać się będzie w okresach corocznych i kumulowany będzie na kamieniach milowych, zgodnie z zasadami sprawozdawczości przyjętymi dla RLKS oraz opisanymi szczegółowo w odniesieniu do każdego ze wskaźników w tabeli wskaźnikowej nr 31. Umożliwi to bieżącą/coroczną weryfikację osiągnięcia wskaźników, w odniesieniu do zapisów LSR oraz poszczególnych EFSI. Szczegółowe zasady monitoringu wskaźników z podziałem na fundusze określono w Planie monitoringu i ewaluacji, stanowiącym Załącznik nr 2 do LSR, w oparciu o harmonogram określony w tabeli wskaźnikowej nr 31 oraz Planie działania opisującym realizację poszczególnych wskaźników, stosownie do funduszy i okresów.

Rozdział VIII. Budżet LSR

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska, zgodnie z alokacją dostępnych funduszy EFSI, w tym z programów PROW 2014-2020 oraz RPOWP 2014-2020 przygotowała tabele finansowe, będące Załącznikiem nr 4 do LSR. Planowany budżet, w łącznej kwocie **32.933.950,00 zł**, podzielony został na wdrażanie LSR, współpracę, koszty bieżące i aktywizację. Wysokość planowanego wsparcia określona została w PLN i nie przekracza kwoty wynikającej z Załącznika nr 6 do Regulaminu konkursu na wybór LSR.

Powiązanie Planu działania z celami i przedsięwzięciami LSR i budżetem

Powiązanie zapisów Planu działania, celów określonych w Strategii oraz budżetu przedstawione zostało poniżej. Trzy cele ogólne LSR, wykorzystując komplementarnie środki PROW (EFRROW) i RPOWP (EFS i EFRR) w poszczególnych celach szczegółowych, spójnie i kompleksowo odpowiedzą na główne wyzwania wskazane w diagnozie i analizie SWOT w trzech podstawowych obszarach: 1/ Jakość życia, budowanie kapitału społecznego i włączenia społecznego (Cel ogólny I); 2/ Gospodarka i wspieranie rozwoju gospodarczego w kluczowych domenach obszaru (Cel ogólny II); 3/ Marka LGD Puszcza Knyszyńska (Cel ogólny III).

Cel ogólny I poprzez Cele szczegółowe *I.1. Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska* oraz *I.2. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska* spójnie i komplementarnie (we współdziałaniu środków EFRR i EFS) realizują główne zadanie postawione przed RLKS w RPOWP 2014-2020 (Działanie 8.6 i 9.1), jakim jest wsparcie integracji lokalnych społeczności, w tym osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w dążeniu do redukcji ubóstwa i dysproporcji w dostępie do usług publicznych i zatrudnienia, a tym samym do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, przy założeniu że działania inwestycyjne są powiązane i wspierają interwencję realizowaną w ramach osi IX (Działanie 9.1). **Łącznie na Cel I wykorzystane zostanie 44,16% budżetu LSR.**

Cel ogólny II. *Wspieranie lokalnego rozwoju gospodarczego LGD Puszcza Knyszyńska poprzez tworzenie miejsc pracy w zakładanych, rozwijanych i wspartych przedsiębiorstwach do 2020 (23) r. w kluczowych domenach obszaru*, wskazuje iż najważniejszym obszarem potencjalnego rozwoju przedsiębiorczości jest dominujący na terenie LGD potencjał rekreacyjny, turystyczny i uzdrowiskowy. *Cel szczegółowy II.1. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD*, w tym w kluczowych domenach wskazuje branże działalności gospodarczej, pożądane i premiowane w LSR takie jak: „zielone miejsca pracy”, usługi turystyczne, rekreacyjne, prozdrowotne, rehabilitacyjne, uzdrowiskowe oraz „silver economy”. **Tak zaplanowane wsparcie realizuje co najmniej 36,71% budżetu, przy czym co najmniej 50% środków PROW pochodzić będzie na tworzenie miejsc pracy.**

Natomiast celem szczegółowym w sposób szczególny integrującym różne branże działalności gospodarczej jest Cel szczegółowy III.1. *Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD Puszcza Knyszyńska pod wspólną marką* i Przedsięwzięcia III.1.1. *Promocja obszaru, w tym promowanie produktów i usług lokalnych*; III.1.2. *Współpraca podmiotów gospodarczych* i III.1.3. *Wsparcie współpracy międzynarodowej w zakresie turystyki i dziedzictwa lokalnego – projekt współpracy*.

W realizację Celu szczegółowego III.1 zaangażowane zostaną zarówno sektor gospodarczy, jak i sektor publiczny i społeczny. Sektor gospodarczy w sposób szczególny poprzez Przedsięwzięcie III.1.2, w ramach którego dofinansowane zostaną projekty/ projekt współpracy podmiotów gospodarczych na rzecz tworzenia i promocji produktu turystycznego i uzdrowiskowego. W ramach tego przedsięwzięcia zintegrowanych zostanie wiele branż działalności gospodarczych, działających w obszarze turystyki i rekreacji, produktu lokalnego i usług prozdrowotnych, m.in. takich jak branża gastronomiczna, hotelarska, usług turystycznych na rzecz turystyki kwalifikowanej (narciarskiej, jeździeckiej, kajakowej, rowerowej, itp.). Działania te zostaną wsparte poprzez operacje Przedsięwzięcia III.1.1, podejmowane przez podmioty społeczne i publiczne, na rzecz promowania obszaru LGD i budowy wspólnej marki LGD Puszcza Knyszyńska. Dodatkowo działania partnerów z sektora gospodarczego, społecznego i publicznego zostaną wzmocnione poprzez działania własne LGD Puszcza Knyszyńska realizowane w ramach Przedsięwzięcia III.1.3, tj. poprzez realizację projektu współpracy międzynarodowej na rzecz rozwoju turystyki i dziedzictwa lokalnego. Na tak **zaplanowane wsparcie przewiduje się 19,13% budżetu LSR.**

Wsparcie w LSR przedsięwzięć z PROW zakłada, iż kwoty określone, jako „Planowane wsparcie” obok pomocy udzielanej beneficjentom obejmują także krajowy wkład środków publicznych (36,37%), pochodzący ze środków własnych beneficjentów, będących podmiotami sektora finansów publicznych w wysokości zapewniającej współfinansowanie wkładu EFRROW, w przypadku realizacji tych przedsięwzięć przez podmioty sektora finansów publicznych. Wsparcie w LSR przedsięwzięć z RPOWP w ramach EFS lub EFRR,

zakłada, iż kwoty obejmują także krajowy wkład środków publicznych do kwoty przewidzianej w ramach Programu.

Ponadto LGD Puszcza Knyszyńska wyznaczyła zasady premiowania projektów w Lokalnych Kryteriach Wyboru Operacji, w których wkład własny przekracza intensywność pomocy określoną w poszczególnych programach – co zostało opisane szczegółowo w procedurach oraz kryteriach wyboru operacji. Nie dotyczy to projektów realizowanych przez jst, dla których wartość dofinansowania jest stała.

LGD Puszcza Knyszyńska w ramach projektu własnego przewidzianego w ramach środków PROW, w celu szczegółowym III.2, w Przedsięwzięciu III.2.3, przewiduje większy udział środków własnych niż wynikający z przepisów dotyczących PROW.

Rozdział IX. Plan komunikacji

Mając na uwadze dotychczasowe doświadczenie w realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju 2007-2013, LGD Puszcza Knyszyńska kontynuować będzie działania na rzecz tworzenia warunków do aktywnego włączania społeczności lokalnych w bieżące wdrażanie strategii poprzez promocję działań i rozwijanie potencjału społeczności lokalnej do świadomego osiągnięcia celów strategii. W tym celu LGD przeprowadziła konsultacje z mieszkańcami obszaru odnośnie udoskonalenia działań komunikacyjnych i wybrania najbardziej trafnych narzędzi komunikacyjnych do poszczególnych grup docelowych.

Na tym etapie wykorzystano m.in. badanie ankietowe rozpoznawalności LGD w oczach mieszkańców wraz z preferowanymi metodami komunikacji (wrzesień 2015), dwa spotkania informacyjno-konsultacyjne we wrześniu 2015, w zakresie konsultacji metod komunikacji ze społecznością i zapisów planu komunikacji. Zebrane wnioski od uczestników konsultacji w zakresie potrzeby uzupełnienia dotychczasowych metod komunikacji (głównie spotkań) o interaktywne metody w postaci np. skrzynki pomysłów na stronie internetowej LGD zostały rekomendowane do zapisów w Planie Komunikacji.

Ponadto przeprowadzono konsultacje eksperckie dotyczące założeń Planu Komunikacji LGD (03.11.2015 r.), korzystając z doświadczenia dotychczasowych beneficjentów, członków LGD oraz przedstawicieli otoczenia LGD (instytucje współpracujące). Spotkanie odbyło się 03.11.2015 roku. Wzięło w nim udział 36 osób. Podczas dyskusji zidentyfikowano główne problemy w obszarze komunikacji stosowane dotychczas przez LGD. Uczestnicy dyskusji zwrócili uwagę na coraz większą rozpoznawalność oferty LGD, również dzięki prowadzeniu projektów własnych (w tym EFRR). Jednocześnie to podczas tych konsultacji podkreślono rolę i potrzebę wzmocnienia rozpoznawalności oferty i marki LGD Puszcza Knyszyńska.

Ponadto przeprowadzono konsultacje indywidualne z przedstawicielami grup docelowych LSR oraz ich otoczeniem metodą wywiadów bezpośrednich (z wykorzystaniem kwestionariusza), w ramach którego zidentyfikowano preferowane działania komunikacyjne oraz towarzyszące środki przekazu. Załączony do LSR Plan Komunikacji podlegał oglądowi w Punkcie Informacyjnym LGD Puszcza Knyszyńska. Wnioski ze spotkań w ramach Punktu Informacyjnego zostały przedstawione w postaci metod i wartości wskaźników oraz oczekiwanych efektów, zastosowanych w LSR w Planie Komunikacji w stosunku do grup, w tym defaworyzowanych.

Celami przygotowanego w oparciu o opinie lokalnej społeczności Planu Komunikacji (przedstawionego w Załączniku nr 5 do LSR) są:

1. Dostarczenie rzetelnej informacji o stanie realizacji LSR (w tym o stopniu realizacji przedsięwzięć, osiągnięcia celów i wskaźników) oraz podniesienie poziomu świadomości i wiedzy mieszkańców obszaru LGD, w tym grup defaworyzowanych, na temat LSR i możliwości pozyskiwania środków.
2. Zachęcanie potencjalnych beneficjentów do włączenia się w realizację LSR, w tym zainteresowanie grup defaworyzowanych możliwością korzystania ze wsparcia w ramach LSR.
3. Promocja korzyści wynikających z realizacji LSR dla budowania społeczeństwa obywatelskiego, rozwoju lokalnego i rozpoznawalności marki LGD Puszcza Knyszyńska.

Plan Komunikacji zawiera: zaplanowane działania komunikacyjne, skierowane do określonych grup docelowych (m.in. mieszkańców obszaru, w tym przedstawicieli grup defaworyzowanych, przedsiębiorców, samorządowców, przedstawicieli organizacji pozarządowych, turystów) wraz z określeniem środków przekazu oraz oczekiwanych rezultatów (wskaźniki).

Rozdział X. Zintegrowanie

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska jest dokumentem zintegrowanym i spójnym wewnątrz. Cele główne, szczegółowe, przedsięwzięcia i operacje w ramach przedsięwzięć wynikają z diagnozy obszaru i znajdują odzwierciedlenie w analizie SWOT, na bazie której utworzone zostało drzewo problemów, a następnie drzewo celów LSR. Trzy cele główne LSR oraz zawarte w nich cele szczegółowe i przedsięwzięcia realizują wszystkie cele postawione przed RLKS, zarówno w PROW 2014-2020, jak i RPOWP 2014-2020. Z drugiej strony integrują w ramach poszczególnych celów szczegółowych różne sektory, partnerów, zasoby i branże działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji poszczególnych przedsięwzięć.

Trzy cele ogólne LSR, wykorzystując komplementarnie środki PROW (EFRROW) i RPOWP (EFS i EFRR) w poszczególnych celach szczegółowych, spójnie i kompleksowo odpowiedzą na główne wyzwania wskazane w diagnozie i analizie SWOT w trzech podstawowych obszarach: 1/ Jakość życia, budowanie kapitału społecznego i włączenia społecznego (Cel ogólny I); 2/ Gospodarka i wspieranie rozwoju gospodarczego w kluczowych domenach obszaru (Cel ogólny II); 3/ Marka LGD Puszcza Knyszyńska (Cel ogólny III).

Cel ogólny I poprzez Cele szczegółowe **I.1. Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska** oraz **I.2. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska** spójnie i komplementarnie (we współdziałaniu środków EFRR i EFS) realizują główne zadanie postawione przed RLKS w RPOWP 2014-2020 (Działanie 8.6 i 9.1), jakim jest wsparcie integracji lokalnych społeczności, w tym osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w dążeniu do redukcji ubóstwa i dysproporcji w dostępie do usług publicznych i zatrudnienia, a tym samym do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, przy założeniu że działania inwestycyjne są powiązane i wspierają interwencję realizowaną w ramach osi IX (Działanie 9.1).

Cel ogólny II. Wspieranie lokalnego rozwoju gospodarczego LGD Puszcza Knyszyńska poprzez tworzenie miejsc pracy w zakładanych, rozwijanych i wspartych przedsiębiorstwach do 2020 (23) r. w kluczowych domenach obszaru, wskazuje iż najważniejszym obszarem potencjalnego rozwoju przedsiębiorczości jest dominujący na terenie LGD potencjał rekreacyjny, turystyczny i uzdrowiskowy. **Cel szczegółowy II.1. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD, w tym w kluczowych domenach** wskazuje branże działalności gospodarczej, pożądane i premiowane w LSR takie jak: „zielone miejsca pracy”, usługi turystyczne, rekreacyjne, prozdrowotne, rehabilitacyjne, uzdrowiskowe oraz „silver economy”.

Natomiast celem szczegółowym w sposób szczególny integrującym różne branże działalności gospodarczej oraz realizującym przedsięwzięcia, które w sposób spójny i kompleksowy, z użyciem różnych metod i zaangażowaniem różnych sektorów i partnerów, adresują zidentyfikowaną w analizie SWOT potrzebę, zapewniają odpowiednią sekwencję interwencji jest **Cel szczegółowy III.1. Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD Puszcza Knyszyńska pod wspólną marką**.

Analiza SWOT, w mocnych stronach obszaru, bardzo silnie akcentuje duży potencjał dla rozwoju rekreacji, turystyki i usług prozdrowotnych, w tym potencjał Uzdrowiska Supraśl oraz potencjał rekreacyjny i turystyczny, szczególnie w zakresie sportów wodnych Zalewu Siemianówka oraz potencjał obszaru związany z tradycyjnymi zawodami, szczególnie Szlak Rękodzieła Ludowego. Jednocześnie w słabych stronach wskazane jest: brak zintegrowanego systemu szlaków turystycznych oraz rozwiniętych „węzłów turystycznych”; brak zintegrowanego systemu informacji i zarządzania turystyką; niewystarczająca oferta turystyczna, w tym związana z turystyką zimową oraz zróżnicowanie terytorialne i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowa na obszarze LGD. Odpowiedzią na te wyzwania analizy SWOT jest Cel szczegółowy III.1 i jego Przedsięwzięcia **III.1.1. Promocja obszaru, w tym promowanie produktów i usług lokalnych; III.1.2. Współpraca podmiotów gospodarczych i III.1.3. Wsparcie współpracy międzynarodowej w zakresie turystyki i dziedzictwa lokalnego – projekt współpracy**.

W realizację Celu szczegółowego III.1 zaangażowane zostaną zarówno sektor gospodarczy, jak i sektor publiczny i społeczny. Sektor gospodarczy w sposób szczególny poprzez **Przedsięwzięcie III.1.2**, w ramach którego dofinansowane zostaną projekty/ projekt współpracy podmiotów gospodarczych na rzecz tworzenia i promocji produktu turystycznego i uzdrowiskowego. W ramach tego przedsięwzięcia zintegrowanych zostanie wiele branż działalności gospodarczych, działających w obszarze turystyki i rekreacji, produktu lokalnego i usług prozdrowotnych, m.in. takich jak branża gastronomiczna, hotelarska, usług turystycznych na rzecz turystyki kwalifikowanej (narciarskiej, jeździeckiej, kajakowej, rowerowej, itp.). Działania te zostaną wsparte poprzez operacje **Przedsięwzięcia III.1.1**, podejmowane przez podmioty społeczne i publiczne, na rzecz promowania obszaru LGD i budowy wspólnej marki LGD Puszcza Knyszyńska. Dodatkowo działania partnerów z sektora gospodarczego, społecznego i publicznego zostaną wzmocnione poprzez działania własne LGD Puszcza Knyszyńska realizowane w ramach **Przedsięwzięcia III.1.3**, tj. poprzez realizację projektu współpracy międzynarodowej na rzecz rozwoju turystyki i dziedzictwa lokalnego.

Założenia LSR LGD Puszcza Knyszyńska są także zgodne i komplementarne z innymi dokumentami planistycznymi na poziomie kraju, województwa, powiatów i gmin. Poniżej dokonano porównania celów i założeń wybranych dokumentów planistycznych z celami LSR LGD Puszcza Knyszyńska.

CEL OGÓLNY NR I: Promowanie włączenia społeczności lokalnej LGD Puszcza Knyszyńska poprzez zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz aktywizację społeczno-zawodową społeczności zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym do 2020(23) r.
I.1. Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska
I.2. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska

DOKUMENTY STRATEGICZNE KRAJOWE I REGIONALNE:

Strategia rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020:

Cel strategiczny 1. KONKURENCYJNA GOSPODARKA i cele operacyjne: 1.3. Rozwój kompetencji do pracy i wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców regionu (poprzez poprawę dostępności do wysokiej jakości kształcenia i szkolenia dostosowanego do potrzeb rynku pracy; aktywizację zawodową osób o utrudnionym dostępie do rynku pracy); 1.4. Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych (Efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego). Cel strategiczny 3. JAKOŚĆ ŻYCIA i cele operacyjne: 3.1. Zmniejszenie negatywnych skutków problemów demograficznych w zakresie: wspierania rodzin w opiece nad dzieckiem i osobami zależnymi; rozwoju nowoczesnych, dobrze adresowanych usług społecznych; wsparcia aktywności zawodowej i społecznej osób starszych, umożliwiające lepsze wykorzystanie ich potencjału; 3.2. Poprawa spójności społecznej (w zakresie m.in. współpracy i rozwoju potencjału instytucjonalnego w obszarze pomocy i integracji społecznej; wspierania osób wykluczonych społecznie, zagrożonych wykluczeniem społecznym, dysfunkcją lub przeżywających trudności); 3.4. Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami (w zakresie m.in.: ochrony zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych oraz odtwarzania i renaturalizacja ekosystemów zdegradowanych).

Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego 2014-2020:

Oś priorytetowa VII – Poprawa spójności społecznej; **Działanie 7.2:** Rozwój usług społecznych; Priorytet inwestycyjny 9iv: Ułatwianie dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym.

Oś priorytetowa VIII – Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej; **Działanie 8.3:** Ochrona dziedzictwa kulturowego. Priorytet inwestycyjny 6c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. **Działanie 8.4:** Infrastruktura społeczna; Priorytet inwestycyjny 9a: Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia, promowanie włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych oraz przejścia z usług instytucjonalnych na usługi na poziomie społeczności lokalnych.

Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020:

I Obszar strategiczny: Zaspokajanie potrzeb rodzin w województwie podlaskim i cele strategiczne: zmniejszenie negatywnych skutków zjawisk demograficznych; wzmocnienie potencjału i kompetencji rodzin w woj. podlaskim; rozwój zasobów ludzkich i instytucji w obszarze wspierania rodziny.

II Obszar strategiczny: Wypełnianie funkcji rodziny (rodziny z osobami zależnymi, bezpieczeństwo) i cele strategiczne: wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałanie ich wykluczeniu społecznemu; aktywizacja i rozwój usług na rzecz rodzin; rozwój usług, aktywizacja społeczna i edukacja seniorów; rozwój systemu wspierania rodziny i opieki nad dzieckiem; zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie.

IV Obszar strategiczny: Wzrost zatrudnienia i mobilności zawodowej i cele strategiczne: wzrost zatrudnienia osób niepełnosprawnych; rozwój działających przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej oraz tworzenie nowych; wyższa aktywność zawodowa i integracja społeczna; lepsza edukacja i wyższe kwalifikacje zawodowe.

Program na rzecz poprawy warunków życia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych w woj. podlaskim na lata 2014-2018

Cel strategiczny I: Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałanie ich wykluczeniu społecznemu. Cel strategiczny II: Wsparcie realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych.

Program wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej woj. podlaskiego na lata 2013-2018

Cel strategiczny I: Wzmacnianie potencjału i kompetencji rodzin podlaskich; Cel operacyjny: I.2. Wzmocnienie ekonomicznej roli rodziny; Kierunki działań: m.in. współpraca z jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej i rynku pracy dotycząca form aktywizacji zawodowej rodzin; promocja dobrych praktyk i modeli usamodzielniania. Cel operacyjny: I.4. Rozwój wsparcia w opiece nad dziećmi; Kierunki działań, m.in.:

promowanie tworzenia klubów i grup wsparcia dla rodziców; wspierania organizacji zajęć pozaszkolnych dla dzieci i młodzieży, zwłaszcza na terenach wiejskich.

Cel strategiczny II: Rozwój zasobów ludzkich i instytucji w obszarze wspierania rodziny; Cel operacyjny: II. 2. Rozwój infrastruktury i usług poradnictwa specjalistycznego; Kierunki działań: m.in. rozwój usług na rzecz rodzin, w tym na terenie małych miejscowości i wsi; rozwój poradnictwa specjalistycznego dla rodziców zastępczych i adopcyjnych.

Program Rozwoju Kultury woj. podlaskiego do roku 2020

Cel strategiczny I – ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Cel Strategiczny II – Wspieranie działań sprzyjających rozwojowi infrastruktury kultury.

Program pomocy społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu w woj. podl. na lata 2014-2018

Cel główny: Poprawa jakości i warunków życia osób i rodzin z terenu woj. podlaskiego, które nie są w stanie samodzielnie przezwyciężyć trudnych sytuacji życiowych.

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych BOF na lata 2014-2020

Cel 4. Aktywna integracja społeczna. Działanie 4.2. Zwiększenie dostępu do usług społecznych. Działanie 4.3. Rozwój infrastruktury poprawiającej integrację społeczną.

DOKUMENTY STRATEGICZNE NA POZIOMIE POWIATOWYM I GMINNYM:

Strategia zrównoważonego rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020

Piąty cel strategiczny: Zwiększenie efektywności i skuteczności pomocy społecznej (rozwój opieki nad ludźmi starymi; standaryzacja domów pomocy społecznej).

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020

Cel strategiczny 3: Wzmacnianie rozwiązań służących harmonijnemu funkcjonowaniu rodzin. Cel strategiczny 4: Tworzenie warunków do przezwycięzania trudnych sytuacji życiowych, których osoby niepełnosprawne i wymagające opieki nie mogą pokonać wykorzystując własne środki, możliwości i uprawnienia oraz zapewnienie odpowiedniego wsparcia.

Program przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Powiecie Białostockim na lata 2012-2020

Cel główny: Zwiększenie skuteczności działań na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz wspieranie działań profilaktycznych w Powiecie Białostockim.

Program działań na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej oraz przestrzegania praw osób niepełnosprawnych w Powiecie Białostockim na lata 2011-2020

Cel strategiczny: Podejmowanie działań w celu zapobiegania niepełnosprawności, rehabilitacji, wyrównywania szans oraz pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych we wszystkich sferach życia.

Strategia rozwiązywania problemów społecznych w powiecie monieckim na lata 2009-2019

Cel główny 2. Wspieranie jednostek, rodzin i środowisk niewydolnych. Cel główny 3. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w tym niepełnosprawnej. Cel główny 4. Zwiększenie aktywności życiowej ludzi starszych (wzbogacenie oferty świadczonych usług w DPS; jak najdłuższe pozostawanie ludzi starszych w ich miejscu zamieszkania). Cel główny 5. Poprawa jakości życia osób niepełnosprawnych (likwidacja barier w obiektach infrastruktury miejskiej i miejscu zamieszkania). Cel główny 7. Promocja zatrudnienia i aktywizacja lokalnego rynku pracy (zwiększanie umiejętności osób bezrobotnych, zapobieganie bezrobociu).

Powiatowy program promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy na lata 2015-2020 (powiat moniecki)

Cel 2 - Dostosowanie zasobów ludzkich do zmian zachodzących na rynku pracy (m.in. zwiększenie liczby zajęć aktywizacyjnych, przygotowujących osoby bezrobotne do poruszania się po rynku pracy; planowanie we współpracy ze służbami pomocy społecznej kompleksowych form wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym). Cel 3 - Realizacja gwarancji dla młodzieży. Wsparcie osób młodych na rynku pracy (m.in. świadczenie zindywidualizowanych usług poradnictwa zawodowego).

Strategia rozwoju turystyki gminy uzdrowiskowej Supraśl na lata 2014-2020

CEL STRATEGICZNY I. Zbudowanie przewagi konkurencyjnej Gminy Supraśl jako centrum uzdrowiskowego i turystycznego Podlasia, z bogatą ofertą markowych produktów turystycznych, wykreowanych zgodnie z zasadą zrównoważonego wykorzystania zasobów i dziedzictwa kulturowego; Cel operacyjny 2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

CEL STRATEGICZNY III. Rozwój kapitału społecznego opartego na wiedzy i innowacyjnych gałęziach gospodarki oraz wysoka jakość świadczonych usług publicznych; Cel operacyjny 1. Skuteczna polityka społeczna. Cel operacyjny 2. Rozwój usług edukacyjnych na wysokim poziomie, w tym skorelowanie usług edukacyjnych z potrzebami rynku i ofertą ośrodka aglomeracyjnego.

Strategia rozwiązywania problemów społecznych gminy Czarna Białostocka na lata 2014-2022

Cel strategiczny Nr 1. Przeciwdziałanie i zmniejszanie bezrobocia. Cel operacyjny: Rozwijanie aktywnych form pomocy osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym (w tym m.in. prowadzenie działań służących

przekwalifikowaniu osób bezrobotnych, podnoszenie kwalifikacji, umiejętności, pomoc psychologiczna, doradztwo indywidualne).

Cel strategiczny Nr 3. Tworzenie zintegrowanego systemu profilaktyki i rozwiązywania problemów uzależnień na terenie gminy. Cel operacyjny: Rozwijanie systemu pomocy dla osób z problemami uzależnień (m.in. zapobieganie powstawaniu problemów uzależnień; pomoc psychologiczno-terapeutyczna; pomoc prawna).

Cel strategiczny Nr 4. Rozwijanie zintegrowanego systemu wsparcia osób starszych i niepełnosprawnych. Cel operacyjny: Wspomaganie osób w podeszłym wieku oraz osób niepełnosprawnych w pokonywaniu trudności w życiu codziennym (m.in. przeciwdziałanie izolacji i wykluczeniu społecznemu ludzi w podeszłym wieku, osób niepełnosprawnych; rozwijanie wsparcia w postaci usług opiekuńczych; aktywizowanie ludzi starszych, niepełnosprawnych w działania sportowe, edukacyjne, kulturalne i edukacyjne).

Strategia integracji i rozwiązywania problemów społecznych gminy Supraśl na lata 2009-2017

Cel strategiczny 1. System wsparcia na rzecz osób bezrobotnych. Cel szczegółowy 1. Rozwijanie aktywnych form pomocy osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym, długotrwale bezrobotnym. Kierunki działań: Podjęcie działań w kierunku szkoleń zawodowych mających na celu dostosowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy poprzez ich nabycie, podniesienie kwalifikacji lub ich zmianę; Tworzenie na terenie gminy sprzyjającego klimatu dla potencjalnych inwestorów, mogących tworzyć nowe miejsca pracy; Tworzenie na terenie gminy sprzyjającego klimatu dla organizacji pozarządowych mogących zorganizować Centrum Integracji Społecznej.

Cel strategiczny 3. Rozwijanie zintegrowanego systemu wsparcia na rzecz osób starszych. Cele szczegółowe: 1. Przeciwdziałanie izolacji i wykluczeniu społecznemu ludzi starych. 2. Poszerzenie i poprawa świadczonych usług. Kierunki działań: Rozwijanie systemu pomocy osobom starym w ich środowisku zamieszkania; Rozwój sieci usług na rzecz osób starych i systematyczne podnoszenie ich jakości; Doradztwo i zachęcanie do rozwoju małych form pomocy dla osób starych jak rodzinne domy pomocy; Podjęcie działań zmierzających do utworzenia na terenie gminy Dziennego domu pobytu dla osób starszych; Podjęcie działań w kierunku rozszerzania działalności Klubu Seniora.

Strategia rozwoju gminy Juchnowiec Kościelny na lata 2008-2025

Cel strategiczny B. Gmina Juchnowiec Kościelny przyjazna i bezpieczna (Rozwój oświaty i kultury oraz ochrona dziedzictwa kulturowego).

Strategia rozwiązywania problemów społecznych gminy Wasilków na lata 2014-2022

Cel strategiczny Nr 1. Przeciwdziałanie i zmniejszanie bezrobocia. Cel operacyjny: Rozwijanie aktywnych form pomocy osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym. Działania: Prowadzenie działań służących przekwalifikowaniu osób bezrobotnych, podnoszenie kwalifikacji, umiejętności, pomoc psychologiczna, doradztwo indywidualne.

Cel strategiczny Nr 2. Zapewnienie poczucia bezpieczeństwa socjalnego rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji oraz systemowa praca z rodziną. Cel operacyjny: Pomoc na rzecz rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi. Działania: Rozwój świetlic oferujących pomoc dzieciom z rodzin z trudnościami opiekuńczo-wychowawczymi; Kontynuacja działań polegających na organizowaniu czasu wolnego dzieci i młodzieży, organizowanie zajęć pozalekcyjnych, pozaszkolnych, organizowanie festynów rodzinnych.

Cel strategiczny Nr 3. Tworzenie zintegrowanego systemu profilaktyki i rozwiązywania problemów uzależnień na terenie gminy. Cel operacyjny: Rozwijanie systemu pomocy dla osób z problemami uzależnień. Działania: Pomoc psychologiczno-terapeutyczna.

Cel strategiczny Nr 4. Rozwijanie zintegrowanego systemu wsparcia osób starszych i niepełnosprawnych. Cel operacyjny: Wspomaganie osób w podeszłym wieku oraz osób niepełnosprawnych w pokonywaniu trudności w życiu codziennym. Działania: Przeciwdziałanie izolacji i wykluczeniu społecznemu ludzi w podeszłym wieku, osób niepełnosprawnych; Rozwijanie wsparcia w postaci usług opiekuńczych; Aktywizowanie ludzi starszych, niepełnosprawnych w działania sportowe, edukacyjne, kulturalne i edukacyjne.

Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Knyszyn na lata 2011-2021

Obszar II: Rynek pracy – aktywizacja zawodowa społeczności wiejskiej. Cel strategiczny: Wspieranie mieszkańców w zakresie ich aktywizacji zawodowej – wykorzystanie własnego potencjału i umiejętności; Cel operacyjny: Aktywizacja zawodowa społeczności wiejskiej.

Obszar III: Opieka społeczna, medyczna i profilaktyka (ze szczególnym uwzględnieniem osób starszych w tym niepełnosprawnych). Cel strategiczny: Promocja zdrowego stylu życia, podniesienie poziomu usług. Cel operacyjny: Zapewnienie godnych warunków życia osobom starszym, samotnym, niepełnosprawnym.

Gminny program wspierania rodziny w gminie Dobrzyniewo Duże na lata 2015-2017

Cel szczegółowy: Zapobieganie powstawaniu sytuacji kryzysowych wymagających interwencji oraz rozwiązywanie już istniejących. Działanie: zapewnienie dostępności konsultacji poradnictwa specjalistycznego oraz organizowanie i informowanie o miejscach pomoc.

CEL OGÓLNY NR II: Wspieranie lokalnego rozwoju gospodarczego LGD Puszcza Knyszyńska poprzez tworzenie miejsc pracy w zakładanych, rozwijanych i wspartych przedsiębiorstwach do 2020(23) r. w kluczowych domenach obszaru

II.1. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD, w tym w kluczowych domenach

II.2. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego w Puszczy Knyszyńskiej - inwestycje w kluczowych domenach rozwojowych obszaru, w tym NATURA 2000

DOKUMENTY STRATEGICZNE KRAJOWE I REGIONALNE:

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020

Cel przekrojowy: Środowisko. Cel przekrojowy Łagodzenie zmian klimatu i przystosowanie się do nich.

Strategia rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020

Cel strategiczny 1. KONKURENCYJNA GOSPODARKA i cele operacyjne: 1.1. Rozwój przedsiębiorczości (w zakresie promowania postaw przedsiębiorczych; wspierania powstawania i rozwoju podmiotów gospodarczych); 1.5. Efektywne korzystanie z zasobów naturalnych (poprzez promowanie postaw i działań sprzyjających efektywności wykorzystania zasobów naturalnych; ograniczanie energe- i materiałochłonności; produkcję energii ze źródeł odnawialnych); 1.6. Nowoczesna infrastruktura sieciowa (w tym rozbudowa infrastruktury telekomunikacyjnej; przebudowa systemu energetycznego).

Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego 2014-2020

Oś priorytetowa I – Wzmocnienie potencjału i konkurencyjności gospodarki regionu; Działanie 1.4. Promocja przedsiębiorczości oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej województwa; Priorytet inwestycyjny 3a: Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm, w tym również poprzez inkubatory przedsiębiorczości; Działanie 1.5. Wspieranie przedsiębiorczości i zatrudnienia w gminach, których rozwój uwarunkowany jest siecią NATURA 2000 Priorytet inwestycyjny 8b: Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój.

Oś priorytetowa II - Przedsiębiorczość i aktywność zawodowa; Działanie 2.1. Zwiększanie zdolności zatrudnieniowej osób pozostających bez zatrudnienia oraz osób poszukujących pracy przy wykorzystaniu aktywnej polityki rynku pracy oraz wspieranie mobilności zasobów pracy; Priorytet inwestycyjny 8i: Dostęp do zatrudnienia dla osób poszukujących pracy i osób biernych zawodowo, w tym długotrwale bezrobotnych oraz oddalonych od rynku pracy, także poprzez lokalne inicjatywy na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników.

Osi priorytetowa V – Gospodarka niskoemisyjna; Działanie 5.1. Energetyka oparta na odnawialnych źródłach energii; Priorytet inwestycyjny 4a: Wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych; Działanie 5.4. Strategie niskoemisyjne; Priorytet inwestycyjny 4e: Promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich, w tym wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej i działań adaptacyjnych mających oddziaływanie łączące na zmiany klimatu.

Oś priorytetowa VI - Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami; Działanie 6.3. Ochrona zasobów bio-i georóżnorodności oraz krajobrazu; Priorytet inwestycyjny 6d: Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę.

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych BOF na lata 2014-2020

Cel 5. Gospodarka niskoemisyjna i ochrona środowiska; Działanie 5.2. Poprawa efektywności energetycznej i ograniczanie emisji zanieczyszczeń powietrza; Poddziałanie 5.2.5. Modernizacja indywidualnych źródeł energii cieplnej lub elektrycznej.

DOKUMENTY STRATEGICZNE NA POZIOMIE POWIATOWYM I GMINNYM:

Strategia zrównoważonego rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020

Pierwszy cel strategiczny: Poprawa infrastruktury komunikacyjnej (poprawa bezpieczeństwa na drogach (przejścia dla pieszych, oznakowanie miejsc niebezpiecznych, budowa ścieżek rowerowych).

Drugi cel strategiczny: Podejmowanie działań mających na celu przeciwdziałanie bezrobociu przy współpracy z samorządami gmin (wsparcie zatrudnienia osób bezrobotnych; pomoc w zdobywaniu nowego zawodu poprzez udział w przygotowaniu zawodowym dorosłych; wspieranie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości poprzez udzielanie osobom bezrobotnym jednorazowych środków na podjęcie działalności gospodarczej oraz udzielanie pracodawcom środków na tworzenie nowych miejsc pracy).

Trzeci cel strategiczny: Wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych do rozwoju turystyki na obszarze powiatu (rozbudowa i modernizacja infrastruktury sportowej i rekreacyjnej, tworzenie szlaków turystycznych i przyrodniczych).

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020

Cel strategiczny 1: Rozwój rynku pracy i zasobów ludzkich w powiecie.

Powiatowy program promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy na lata 2015-2020 (powiat moniecki)

Cel 3: Realizacja gwarancji dla młodzieży. Wsparcie osób młodych na rynku pracy (m.in.: promowanie i wspieranie samozatrudnienia młodzieży (w tym wsparcie finansowe na podejmowanie własnej działalności gospodarczej); Wspieranie kształcenia młodzieży dostosowanego do potrzeb rynku pracy.

Cel 4: Promocja i rozwój przedsiębiorczości (m.in. szkolenia dot. ubiegania się o dofinansowanie, zakładania działalności; pozyskiwanie dodatkowych środków finansowych z funduszy unijnych na jednorazowe dotacje na rozpoczęcie działalności gospodarczej).

Strategia rozwoju turystyki gminy uzdrowskiej Supraśl na lata 2014-2020

CEL STRATEGICZNY I. Zbudowanie przewagi konkurencyjnej Gminy Supraśl jako centrum uzdrowskiego i turystycznego Podlasia, z bogatą ofertą markowych produktów turystycznych, wykreowanych zgodnie z zasadą zrównoważonego wykorzystania zasobów i dziedzictwa kulturowego; Cel operacyjny 1. Rozwój infrastruktury uzdrowskiej i turystycznej.

CEL STRATEGICZNY II. Dostępność komunikacyjna i wykorzystanie nowoczesnych technologii do budowania przewagi konkurencyjnej Gminy turystyczno-uzdrowskiej Supraśl; Cel operacyjny 2. Funkcjonowanie sprawnego systemu komunikacji wewnątrz gminy, zwłaszcza w zakresie miejsc cennych przyrodniczo i kulturowo, oraz ich jednorodnego oznakowania. 3. Rozwój infrastruktury ochrony środowiska.

CEL STRATEGICZNY IV. Wzrost atrakcyjności gospodarczej i inwestycyjnej Gminy Supraśl. Cele operacyjne: 1. Rozwój aktywności przedsiębiorczej mieszkańców Gminy Supraśl. 2. Rozwój przedsiębiorczości w obszarze usług turystycznych, uzdrowskich, okołoturystycznych, tradycyjnych rzemiosł i żywności.

Strategia rozwoju gminy Juchnowiec Kościelny na lata 2008-2025

Cel strategiczny A. Gmina Juchnowiec Kościelny ośrodkiem rozwoju gospodarczego (wszechstronna promocja gminy; rozwój instytucji z otoczenia biznesu i rolnictwa; rozwój współpracy gminy z organizacjami i partnerami; dostosowanie infrastruktury technicznej do potrzeb mieszkańców i rozwoju gospodarczego).

Cel strategiczny D. Gmina Juchnowiec Kościelny ośrodkiem rolnictwa ekologicznego i agroturystyki (rozwój rekreacji, turystyki i agroturystyki; rozwój rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego z uwzględnieniem produkcji ekologicznej).

Program ochrony środowiska gminy Gródek na lata 2015-2018 - aktualizacja

Cel długoterminowy nr 1: Ochrona powietrza atmosferycznego; cele krótkoterminowe: ograniczenie emisji niskiej m.in. poprzez opracowanie programu gospodarki niskoemisyjnej, planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe; modernizacja kotłowni m.in. w kierunku wykorzystania odnawialnych źródeł energii w tym biomasy; budowa ścieżek rowerowych.

Cel długoterminowy nr 2: Racjonalne gospodarowanie zasobami wód podziemnych i powierzchniowych; cele krótkoterminowe: budowa przydomowych oczyszczalni.

Cel długoterminowy nr 4: Promocja odnawialnych źródeł energii; cele krótkoterminowe: realizacja projektów w zakresie budowy systemów solarnych w gospodarstwach domowych.

Strategia Rozwoju Gminy Michałowo na lata 2014-2021

Cel operacyjny A.2. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości wśród mieszkańców gminy Michałowo. Działania: A.2.1 Szkolenia z zakresu przedsiębiorczości i kreatywności; A.2.2 Wspieranie postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców gminy; A.2.3 Wzmocnienie edukacji przedsiębiorczej w oświacie.

Cel operacyjny B.3. Przygotowanie programów dla przedsiębiorców, osób wykluczonych społecznie i z grup zmarginalizowanych. Działanie B.3.1 Współpraca w zakresie organizacji szkoleń zawodowych w zakresie bieżących potrzeb rynkowych.

Cel operacyjny C.2. Poprawa jakości infrastruktury komunikacyjnej i wodno-kanalizacyjnej. Działania: C.2.3 Modernizacja dróg gminnych; C.2.4 Budowa ulic; C.2.4 Budowa chodników; C.2.5 Budowa i tworzenie ścieżek rowerowych; C.2.8 Infrastruktura oczyszczalni.

Cel operacyjny C.3. Rozwój bazy sportowo-rekreacyjnej o oddziaływaniu ponad lokalnym. Działania: C.3.2 Rozwój terenów wokół zalewu Siemianówka. C.3.3 Wspieranie działań w kierunku powstania Centrum Szkolenia Sportowego. C.3.4 Wsparcie na rzecz budowy stadionu piłkarskiego z naturalną i sztuczną nawierzchnią oraz bazy noclegowej. C.3.6 Rozbudowa bazy hotelarsko-gastronomicznej między innymi w oparciu o PPP.

Cel operacyjny D.1. Wzrost wykorzystania energii odnawialnej w gminie i ochrona przyrody w gminie. Działania: D.1.1 Wspieranie inwestycji z zakresu odnawialnych źródeł energii: pompy ciepła, instalacje solarne

i fotowoltanika; D.1.2 Polepszenie bazy transportu specjalistycznego w OSP; D.1.3 Wspieranie i promowanie budownictwa pasywnego w gminie.

Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Knyszyn na lata 2011-2021

Obszar IV: Turystyka i komunikacja. Cel strategiczny: Rozwój infrastruktury turystycznej i komunikacyjnej. Cel operacyjny: Wskazanie miejsc atrakcyjnych turystycznie. Cel operacyjny: Kreowanie nowych form wypoczynku.

CEL OGÓLNY NR III: Wypromowanie obszaru poprzez wzmocnienie marki LGD Puszcza Knyszyńska i profesjonalizację działania LGD do 2020(23) r.
III.1. Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD PK pod wspólną marką
III.2. Profesjonalizacja działalności LGD Puszcza Knyszyńska

DOKUMENTY STRATEGICZNE KRAJOWE I REGIONALNE

Strategia rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020

Cel strategiczny 1. KONKURENCYJNA GOSPODARKA i cele operacyjne: 1.4. Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych (Kształtowanie postaw społecznych i obywatelskich oraz wspieranie dialogu społecznego); Cel strategiczny 2. Powiązania krajowe i międzynarodowe i cele operacyjne: 2.3. Rozwój partnerskiej współpracy transgranicznej (w zakresie m.in. tworzenia powiązań formalnych i nieformalnych oraz sieci współpracy; ochrony wspólnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru pogranicza); 2.4. Rozwój partnerskiej współpracy międzyregionalnej (w tym: tworzenie powiązań formalnych i nieformalnych oraz sieci współpracy; rozwój specjalizacji ponadregionalnych i współpraca w zakresie wspólnych problemów; rozwój współpracy w sferze innowacji i inwestycji).

Program Rozwoju Kultury woj. podlaskiego do roku 2020

Cel Strategiczny VII – Stwarzanie warunków do dialogu międzykulturowego, wspieranie inicjatyw mniejszości

Program wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej woj. podlaskiego na lata 2013-2018

Cel strategiczny I: Wzmacnianie potencjału i kompetencji rodzin podlaskich; Cel operacyjny: I.3. Aktywna integracja rodzin; Kierunki działań: m.in. wspieranie rozwoju podmiotów umożliwiających aktywne spędzanie wolnego czasu, form aktywności rodzinnych; promocja projektów i programów międzypokoleniowych; wdrażanie dobrych praktyk zaangażowania osób starszych w działania wspierające rodziny; inicjowanie, propagowanie i współdziałanie w tworzeniu lokalnych form integracyjnych, grup nieformalnych i organizacji działających na rzecz rodzin.

Cel strategiczny II: Rozwój zasobów ludzkich i instytucji w obszarze wspierania rodziny; Cel operacyjny: II. 1. Edukacja rodzin, młodzieży i środowisk pomocowych w obszarze samopomocy; Kierunki działań: m.in. inspirowanie i promocja dobrych praktyk samopomocowych; wspieranie aktywności grup, organizacji pozarządowych działających na rzecz samopomocy.

Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2020

VI Obszar strategiczny: Kapitał społeczny i Cele strategiczne: rozwój społeczeństwa obywatelskiego i zwiększenie poziomu zaspokojenia potrzeb społecznych na terenie województwa oraz wspomaganie zrównoważonego rozwoju; stymulowanie i wspomaganie lokalnych inicjatyw; wspieranie działań organizacji pozarządowych; współdziałanie z instytucjami i organizacjami pozarządowymi; aktywizacja lokalnych rynków pracy.

DOKUMENTY STRATEGICZNE NA POZIOMIE POWIATOWYM I GMINNYM:

Strategia zrównoważonego rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020

Trzeci cel strategiczny: Wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych do rozwoju turystyki na obszarze powiatu (promowanie powiatu jako obszaru turystycznego w tym udział w targach, kreowanie produktu turystycznego na bazie istniejących atrakcji przyrodniczych i kulturalnych; gromadzenie i udostępnianie informacji na temat infrastruktury turystycznej w powiecie i w regionie).

Program promocji Powiatu Białostockiego

Działania m.in. w obszarach: Opracowanie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej: Prowadzenie kampanii reklamowych: Imprezy, wydarzenia oraz inne elementy promocji: Opracowanie oferty turystycznej.

Powiatowy program promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy na lata 2015-2020 (powiat moniecki)

Cel 2 - Dostosowanie zasobów ludzkich do zmian zachodzących na rynku pracy (m.in. poprzez inicjowanie nowych partnerstw lokalnych na rzecz rozwoju i aktywizacji lokalnej).

Strategia rozwoju turystyki gminy uzdrowiskowej Supraśl na lata 2014-2020

CEL STRATEGICZNY I. Zbudowanie przewagi konkurencyjnej Gminy Supraśl jako centrum uzdrowiskowego i turystycznego Podlasia, z bogatą ofertą markowych produktów turystycznych, wykreowanych zgodnie z

zasada zrównoważonego wykorzystania zasobów i dziedzictwa kulturowego; Cel operacyjny: 3. Wykreowanie markowych produktów turystycznych i oferty uzdrowiskowej opartej o zasoby sieci i zintegrowanie zasobów różnych podmiotów.

Strategia integracji i rozwiązywania problemów społecznych gminy Supraśl na lata 2009-2017

Cel operacyjny 3. Rozwijanie zintegrowanego systemu wsparcia na rzecz osób starszych. Cel szczegółowy 3. Aktywizacja środowiska, tworzenie grup samopomocowych, grup sąsiedzkich, grup wsparcia itp. (w tym podjęcie działań zmierzających do utworzenia na terenie gminy punktu konsultacyjnego w celu udzielania porad prawnych dla osób starszych).

Strategia Rozwoju Gminy Michałowo na lata 2014-2021

Cel operacyjny A.1. Wspieranie rozwoju innowacji procesowych, technologicznych, marketingowych i organizacyjnych w gminie Michałowo. Działanie: A.1.1 Utworzenie Centrum Produktu Lokalnego. Cel operacyjny A.2. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości wśród mieszkańców gminy Michałowo. Działanie: A.2.4 Organizowanie punktów porad prawnych i ekonomicznych w gminie. Cel operacyjny A.4 Współpraca z gminami partnerskimi i sąsiedzkimi; Działania: A.3.1. Współpraca z gminami partnerskimi; A.3.2 Współpraca z gminami sąsiadującymi; A.3.3 Współpraca lokalna z gminami z Białorusi; A.3.4 Inicjowanie spotkań gospodarczych z krajowymi i zagranicznymi inwestorami i izbami gospodarczymi.

Cel operacyjny B.5 Wsparcie promocji turystycznej i kulturalnej gminy oraz produktów regionalnych. Działania: B.5.1 Promowanie imprez kulturalnych organizowanych na terenie gminy w województwie podlaskim i w kraju; B.5.2 Promowanie szlaków pieszych, rowerowych i konnych w gminie; B.5.3 Intensyfikacja działań turystycznych i organizacjami turystycznymi szczebla regionalnego, krajowego i międzynarodowego; B.5.4 Promowanie turystyki weekendowej, rodzinnej i specjalistycznej (niszowej); B.5.6 Promocja produktów regionalnych.

Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Knyszyn na lata 2011- 2021

Obszar I: Edukacja, sport i kultura. Cel strategiczny: Wyrównywanie szans edukacyjnych społeczności wiejskiej, promocja form atrakcyjnego spędzania czasu wolnego. Cel operacyjny: Promowanie form atrakcyjnego spędzania czasu wolnego. Cel operacyjny: Wzmocnienie więzi społecznych (szczególnie wśród dzieci i młodzieży).

Rozdział XI. Monitoring i ewaluacja

Realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska będzie poddawana ewaluacji i monitoringowi, zgodnie z procedurą przedstawioną w Załączniku do LSR, celem badania wartości i weryfikacji skuteczności oraz stałego podnoszenia jakości działań LGD, zarówno w zakresie wdrażania LSR jak i funkcjonowania LGD. Działania realizowane będą wewnętrznie oraz we wskazanych w Załączniku przypadkach również z wykorzystaniem podmiotów zewnętrznych, celem obiektywizacji procesu oceny.

Monitoring, polegający na zbieraniu i analizowaniu informacji ilościowych i jakościowych w zakresie funkcjonowania LGD oraz wdrażania LSR posłuży do uzyskania informacji zwrotnych nt. skuteczności i wydajności wdrażanej strategii oraz oceny zgodności realizacji operacji z założeniami. W zakresie wdrażania LSR monitorowane będą: harmonogram ogłaszania konkursów, realizacja budżetu, wskaźniki LSR, a przez to stopień realizacji celów i przedsięwzięć. Monitoringowi podlegać będą również beneficjenci oraz miejsca realizacji operacji. Natomiast w ramach funkcjonowania LGD monitoringowi poddane zostaną: efektywność pracowników biura, w tym jakość udzielanego doradztwa, jakość pracy organów LGD, efektywność promocji i przekazywania informacji nt. LGD i wdrażania LSR, jakość i skuteczność realizowanych działań aktywizacyjnych, w tym w ramach Planu Komunikacji.

Z prowadzonych działań monitoringowych sporządzane będą roczne sprawozdania, przekazywane do końca stycznia każdego roku do UMWP. Sprawozdania te zostaną również wykorzystane w ramach ewaluacji bieżącej oraz końcowej; mogą również posłużyć do oceny możliwości wdrażania dodatkowych przedsięwzięć.

Ewaluacja, czyli ocena efektów realizacji i wpływu działań zaplanowanych LSR na społeczność obszaru oraz analiza funkcjonowania LGD, poprzez badanie jakości prowadzonych przez LGD działań, pozwoli na skuteczne wydatkowanie środków w ramach LSR oraz systematyczne podnoszenie efektywności prowadzonych działań.

Ewaluacja będzie dokonywana:

- Na bieżąco (tzw. ewaluacja on-going) – ocena i analiza wyników monitoringu w zakresie wdrażania LSR i funkcjonowania LGD; przeprowadzona dwukrotnie, w celu ewentualnej modyfikacji zapisów: w 2018 r. (obejmuje lata 2016-2018) oraz w 2021 r. (lata 2019-2021).
- Na koniec okresu programowania (tzw. ewaluacja ex post) – podsumowująca wdrażanie LSR i funkcjonowanie LGD (2023 r.)
- Przed rozpoczęciem realizacji działań (tzw. ewaluacja ex-ante) – przeprowadzana w przypadku aktualizacji zapisów dot. ewentualnych dodatkowych przedsięwzięć planowanych do realizacji z uwagi np. na dodatkowe środki, lub/i realizacji projektów własnych przez LGD.

Kryteria ewaluacyjne, opisane w załączniku do LSR, zostaną każdorazowo zastosowane przy prowadzonej ewaluacji.

Rozdział XII. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko

LGD Puszcza Knyszyńska przeprowadziła analizę LSR pod kątem spełnienia kryteriów kwalifikujących do strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

W wyniku przeprowadzonej analizy, działając na podstawie art. 47 i art. 57 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U.2013.1235 ze zmianami) wnioskowano do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku o **ustalenie co do konieczności przeprowadzenia procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska.**

Zgodnie z art. 49 ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U.2013.1235 ze zmianami) przedstawiono wyjaśnienia do następujących uwarunkowań:

- 1) Charakter działań przewidzianych w dokumentach, o których mowa w art. 46 i 47, w szczególności:
  - a) stopień, w jakim dokument ustala ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć, w odniesieniu do usytuowania, rodzaju i skali tych przedsięwzięć,
  - b) powiązania z działaniami przewidzianymi w innych dokumentach,
  - c) przydatność w uwzględnieniu aspektów środowiskowych, w szczególności w celu wspierania zrównoważonego rozwoju, oraz we wdrażaniu prawa wspólnotowego w dziedzinie ochrony środowiska,
  - d) powiązania z problemami dotyczącymi ochrony środowiska.

WYJAŚNIENIE: Opracowywany dokument nie wyznacza ram dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, a przejmuje ramy wyznaczone w dokumentach nadrzędnych, z którymi jest spójny. Realizacja przedsięwzięć określonych w Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska nie będzie miała znaczącego oddziaływania na środowisko. Opracowywana Lokalna Strategia Rozwoju w ramach RLKS ma stanowić instrument realizacji założeń „Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku” poprzez wykorzystanie m.in. środków unijnych, w tym środków z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 i Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020. Lokalna Strategia Rozwoju będzie wspierała zrównoważony rozwój oraz prawo wspólnotowe w dziedzinie ochrony środowiska i przyczyniała się do rozwiązywania problemów związanych z ochroną środowiska.

- 2) Rodzaj i skalę oddziaływania na środowisko, w szczególności:
  - a) prawdopodobieństwo wystąpienia, czas trwania, zasięg, częstotliwość i odwracalność oddziaływań,
  - b) prawdopodobieństwo wystąpienia oddziaływań skumulowanych lub transgranicznych,
  - c) prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka dla zdrowia ludzi lub zagrożenia dla środowiska.

WYJAŚNIENIE: Lokalna Strategia Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska nie przewiduje realizacji przedsięwzięć znacząco oddziaływających na środowisko skumulowanych lub transgranicznych. Realizowane przedsięwzięcia nie będą zagrażały dla zdrowia ludzi i dla środowiska.

- 3) Cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności:
  - a) obszary o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego, wrażliwe na oddziaływanie, istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystywanie terenu,
  - b) formy ochrony przyrody w rozumieniu ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody oraz obszary podlegające ochronie zgodnie z prawem międzynarodowym.

WYJAŚNIENIE: Na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska występują obszary o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego. Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonuje Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Narwi, 21 rezerwatów przyrody. Część obszaru LGD Puszcza Knyszyńska wchodzi do europejskiej sieci obszarów chronionych NATURA 2000. Są to: Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000: „Puszcza Knyszyńska” (kod obszaru PLB200003) obejmująca powierzchnię 139.590,20 ha; Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000: „Ostoja Knyszyńska” (kod obszaru PLH200006) obejmująca powierzchnię 136.084,4 ha. Znacznie mniejsza część obszaru należy do „Doliny Górnej Narwi” (Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków; PLB200007; powierzchnia 18.384,10 ha) i do „Ostoi w Dolinie Górnej Narwi” (Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk, PLH 200010, powierzchnia 20.306,80 ha).

Realizacja przedsięwzięć na obszarach chronionej przyrody w rozumieniu ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody oraz obszary podlegające ochronie zgodnie z prawem międzynarodowym będzie przebiegała z bezwzględnym respektowaniem norm prawnych krajowych jak również międzynarodowych.

Uznając, że Lokalna Strategia Rozwoju dla Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w okresie programowania 2014-2020 będzie stanowić instrument realizacji założeń Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020, poprzez wykorzystanie m.in. środków unijnych, w tym środków z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 na podstawie Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 przyjętego uchwałą Zarządu Województwa Podlaskiego w dn. 27.10.2015 r., **wniesiono o stwierdzenie braku konieczności przeprowadzania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska w okresie programowania 2014-2020, obejmującej tereny:**

Gmina Czarna Białostocka - gmina miejsko-wiejska, identyfikator teryt. 2002023;

Gmina Dobrzyniewo Duże – gmina miejsko-wiejska, identyfikator teryt. 2002032

Gmina Gródek – gmina wiejska, identyfikator teryt. 2002042

Gmina Juchnowiec Kościelny – gmina wiejska, identyfikator teryt. 2002052

Gmina Michałowo – gmina miejsko-wiejska, identyfikator teryt. 2002073

Gmina Supraśl – gmina miejsko-wiejska, identyfikator teryt. 2002093

Gmina Wasilków – gmina miejsko-wiejska, identyfikator teryt. 2002133

Gmina Zabłudów – gmina miejsko-wiejska, identyfikator teryt. 2002143

Gmina Jasionówka – gmina wiejska, identyfikator teryt. 2008022

Gmina Knyszyn – gmina miejsko-wiejska, identyfikator teryt. 2008043

W odpowiedzi na pismo w tej sprawie, w dn. 2 grudnia 2015 r. otrzymaliśmy decyzję Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku (pismo nr WOOŚ.I.410.3.77.2015.AR) **stwierdzającą brak konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko LGD Puszcza Knyszyńska** na podstawie art., 47 w związku z art. 49, art. 57 ust. 1 pkt 2, art. 131 ust. 1 pkt 1 ustawy z dn. 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. Nr 199, poz. 1277, ze zmianami).

W uzasadnieniu stwierdzono m.in., iż dokument LSR LGD Puszcza Knyszyńska spełnia kryteria kwalifikujące go do art. 47 ww. ustawy oraz iż nie wyznacza on nowych ram do realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, a jego realizacja nie spowoduje znaczącego negatywnego oddziaływania na środowisko.

Wykaz wykorzystanej literatury

Badania i analizy własne LGD:

- Badanie potencjału rozwojowego i zdolności do wdrażania nowych środków finansowych na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska; Soen Partners sp z o.o., Supraśl 2013.
- Diagnoza obszaru LGD Puszcza Knyszyńska – raport z badania potrzeb rozwojowych obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz celów i zadań nowej perspektywy finansowej 2014-2020 w świetle doświadczeń i efektów wdrażania LSR Puszcza Knyszyńska 2007-2013, Soen Partners sp z o.o., Supraśl 2014.
- Koncepcja zintegrowanego regionalnego systemu informacji i zarządzania ruchem turystycznym regionu Puszczy Knyszyńskiej. Supraśl 2012.
- Nowatorski Program Rozwoju Turystyki Osób Niepełnosprawnych na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w oparciu o doświadczenia GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne. Supraśl 2013.
- Ocena śródkresowa wdrażania LSR/konsultacje/rekomendacje nowych kierunków. Raport z ewaluacji. Supraśl 2012.
- Program budowy małej infrastruktury turystycznej na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska, EKOTON sp. z o.o., Supraśl 2010.
- Program wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w oparciu o doświadczenia GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne. Supraśl 2013.
- Raport z oceny procedur i kryteriów wyboru operacji oraz wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju 2007-2013, Soen Partners sp. z o.o., Supraśl 2015 r.
- Strategia kreacji marki i produktów turystycznych Puszczy Knyszyńskiej na lata 2010-2015; EKOTON sp. z o.o., Supraśl 2011.
- Wieloletni plan promocji marki oraz produktów Puszczy Knyszyńskiej na lata 2010-2015; EKOTON sp. z o.o., Supraśl 2011.
- Identyfikacja grup i obszarów defaworyzowanych, metody komunikacji i odbioru planowanych zakresów tematycznych Lokalnej Strategii Rozwoju – analiza na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w społeczności lokalnej w okresie 2013-2015. S. Machowicz, Supraśl 2015

Źródła pozostałe:

www.decydujmyrazem.pl/...ja/baza_dobrych_praktyk.html
<http://partycypacjaobywatelska.pl/techniki/>; www.maszglos.pl/wp-content/uploads/2014/.../Partycypacja-spoleczna.pl
<http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/775908>
www.stat.gov.pl
www.wosoz.pbip.pl
www.powiatbialostocki.pl
http://bip.st.monki.wrotapodlasia.pl/organizacje/wykaz_org.htm,
http://www.rops-bialystok.pl/andrzej3/?page_id=705
 Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020
 Strategia Rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020
 Program ochrony środowiska dla powiatu monieckiego na lata 2004-2011
 Dane Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych
 Rejestr REGON

Spis map

Mapa 1. LGD Puszcza Knyszyńska na tle województwa podlaskiego i powiatów białostockiego i monieckiego	5
Mapa 2. Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000: „Puszcza Knyszyńska”	21

Spis tabel

Tabela 1. Gminy (typ, powierzchnia, liczba ludności) LGD Puszcza Knyszyńska – stan na 31.12.2013	4
Tabela 2. LGD Puszcza Knyszyńska	6
Tabela 3. LGD Królewski Gościniec Podlasia	6
Tabela 4. Reprezentatywność sektorów LGD	9
Tabela 5. Lesistość na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska (2013 r.)	20
Tabela 6. NATURA 2000 na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska	21
Tabela 7. Obiekty historyczne objęte ochroną prawną w poszczególnych gminach LGD Puszcza Knyszyńska oraz na obszarze woj. podlaskiego w 2014 r.	23
Tabela 8. Liczba ludności obszaru LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2006-2013 wg faktycznego miejsca zamieszkania (stan na 31.12.2013)	27
Tabela 9. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w latach 2006-2013	28
Tabela 10. Prognoza liczby ludności z 2012 r. w Polsce, woj. podlaskim, pow. białostockim i monieckim	28
Tabela 11. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON - Podmioty wg sekcji i działów PKD 2004 (2006-2008) i 2007 (2009-2013)	30
Tabela 12. Podmioty gospodarcze w rozbiu na wielkość przedsiębiorstwa w roku 2013	31
Tabela 13. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	31
Tabela 14. Rodzaje gruntów i użytków rolnych wg Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r.	32
Tabela 15. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych w 2010 r.	33
Tabela 16. Liczba producentów prowadzących działalność w zakresie ekologicznej uprawy roślin i utrzymania zwierząt na terenie LGD Puszcza Knyszyńska	33
Tabela 17. Udział powierzchni objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (MPZP) w powierzchni ogółem w gminach LGD Puszcza Knyszyńska	34
Tabela 18. Liczba pracujących w latach 2006-2013	35
Tabela 19. Pracujący na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska na 1000 mieszkańców	35
Tabela 20. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	36
Tabela 21. Stopa bezrobocia rejestrowego pow. białostockim, pow. monieckim, woj. podlaskim i w Polsce	36
Tabela 22. Organizacje pozarządowe, fundacje, kluby sportowe, OSP, grupy nieformalne	39
Tabela 23. NGO w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców	39
Tabela 24. Wybrane podmioty ekonomii społecznej w LGD Puszcza Knyszyńska	40
Tabela 25. Korzystający z instalacji z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w % ogółu ludności	42
Tabela 26. Korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej	42
Tabela 27. Wartość wskaźnika deprywacji lokalnej w latach 2009-2013 i prognoza na 2014 rok	43
Tabela 28. Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym na terenie LGD PK, dane za 2014 r.	44
Tabela 29. Analiza SWOT	45
Tabela 30. Matryca logiczna powiązań diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT oraz celów i wskaźników	53
Tabela 31. Tabela wskaźnikowa - Cele i wskaźniki LSR Puszcza Knyszyńska	67
Tabela 32. Budżet działań komunikacyjnych (w tys. zł)	116

Załączniki do LSR

- 1. Procedura aktualizacji LSR**
- 2. Procedury dokonywania ewaluacji i monitoringu**
- 3. Plan działania**
- 4. Budżet LSR**
- 5. Plan komunikacji**

Załącznik 1. Procedura aktualizacji LSR

Od początku wdrażania LSR, tj. 2016 roku, członkowie Lokalnej Grupy Działania będą aktywnie uczestniczyć w ocenie działań a jednocześnie monitorować i proponować zmiany do LSR. Celem zapewnienia społeczności lokalnej możliwości wprowadzania zmian do LSR oraz wpływu na proces aktualizacji jej zapisów Lokalna Grupa Działania planuje powszechne i systematyczne konsultacje w tym zakresie. Dlatego też procedura aktualizacji LSR przewiduje zastosowanie partycypacyjnych metod konsultacji i aktualizacji Strategii, na etapie jej wdrażania w latach 2016-2023. Poszczególne zastosowane metody konsultacji społecznych zostały opisane poniżej.

1. Organy LGD w ramach prowadzonych działań statutowych i informacyjnych zbierać będą wnioski od społeczności lokalnej dotyczące proponowanych zmian w LSR. Wnioski dostarczane będą w formie pisemnej, w wersji elektronicznej lub tradycyjnej do Biura LGD. Wnioski te będą ewidencjonowane przez Biuro LGD oraz przedkładane do rozpatrzenia na posiedzeniach Zarządowi LGD oraz przedkładanie przez Zarząd zgłoszonych wniosków Walnemu Zgromadzeniu Członków. W przypadku przychylenia się WZC do wniosku/wniosków, Zarząd LGD przedkładać będzie do Walnego Zgromadzenia Członków projekt zmian do LSR. Powody nieprzyjęcia wniosków aktualizacyjnych do LSR, każdorazowo będą wydawane na wniosek zainteresowanego.
2. Konsultacje bieżące służące wypracowywaniu zakresu aktualizacji, w oparciu o potrzeby obszaru prowadzone będą poprzez:
  - ✓ prezentację LSR i konsultacje podczas szkoleń i seminariów informacyjno-promocyjnych,
  - ✓ stworzenie interaktywnego punktu konsultacyjnego na stronie internetowej LGD (pytania i odpowiedzi),
  - ✓ konsultowanie i zbieranie propozycji zmian w ramach prowadzonego punktu informacyjnego,
  - ✓ konsultowanie i zbieranie propozycji zmian podczas lokalnych i regionalnych imprez.

Bieżące konsultacje i aktualizacja LSR w ramach działań informacyjnych

W ramach funkcjonowania LGD przewiduje się również przeprowadzenie planowej aktualizacji i weryfikacji LSR po trzech latach wdrażania LSR (na pierwszym kamieniu milowym w 2018r.). W związku z powyższym LGD planuje powołać zespół roboczy ds. aktualizacji LSR, w skład którego wejdą członkowie LGD oraz przedstawiciele Biura LGD i Zarządu. Planowana aktualizacja LSR zakłada między innymi wykorzystanie następujących metod partycypacji przy aktualizacji zapisów LSR:

- ✓ zweryfikowane o kwalifikowalność w SW oraz na WZC propozycje zmian zgłaszane przez społeczność lokalną,
- ✓ raporty ewaluacyjne,
- ✓ coroczne sprawozdania z funkcjonowania LGD,
- ✓ konsultacje społeczne w postaci warsztatów gminnych,
- ✓ grupy tematyczne,
- ✓ spotkania konsultacyjne i seminaria podsumowujące,
- ✓ sondaż z zastosowaniem kwestionariusza ankiety oraz inne, społeczne metody zbierania danych,
- ✓ wnioski zebrane w punkcie konsultacyjnym,
- ✓ konsultacje internetowe.

Zebrane wnioski, przeanalizowane pod kątem ich kwalifikowalności i zgodności z Programami, zostaną zaprezentowane przez Zarząd Członkom Walnego Zgromadzenia, celem uzyskania ich akceptacji i zmiany zapisów LSR.

Załącznik 2. Procedury dokonywania ewaluacji i monitoringu

1. Ewaluacja wdrażania LSR

Elementy podlegające ewaluacji	Podmiot przeprowadzający ewaluację	Sposób przeprowadzania ewaluacji	Czas i okres przeprowadzania ewaluacji	Zakres oceny i analizy danych
Stopień realizacji budżetu na wdrażanie LSR	Biuro LGD (ocena własna). Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	Analiza ilości wniosków i budżetów operacji wybranych oraz dofinansowanych przez LGD, w tym analiza stopnia wykorzystania budżetu w ramach poszczególnych celów i przedsięwzięć.	Czas pomiaru: - 2018 r. (ewaluacja on-going) - 2021 r. (ewaluacja on-going) - 2023 r. (ewaluacja ex-post) Okres pomiaru: - lata 2016-2018 - lata 2019-2021 - lata 2016-2023	Analiza wysokości i zgodności wydatkowania środków z zaplanowane go budżetu na poszczególne przedsięwzięcia i lata
Stopień realizacji wskaźników, celów i przedsięwzięć	Biuro LGD oraz społeczność lokalna (ocena własna). Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	Analiza planowanej i osiągniętej wartości wskaźników: - ankiety ewaluacyjne wśród beneficjentów (telefoniczne – CATI, i/lub osobiste PAPI lub CAPI, i/lub internetowe – CAWI); - branżowe wywiady grupowe. Analiza zgodności realizacji celów i wskaźników z dokument. wyższego rzędu: - analiza dokumentów.	Czas pomiaru: - 2018 r. (ewaluacja on-going) - 2021r. (ewaluacja on-going) - 2023r. (ewaluacja ex-post) Okres pomiaru: - lata 2016-2018 - lata 2019-2021 - lata 2016-2023	Analiza stopnia realizacji poszczególnych wskaźników w ramach celów i przedsięwzięć. Ocena trafności założeń LSR.
Ocena procedur wyboru operacji	Biuro LGD oraz społeczność lokalna (ocena własna). Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	Ocena sposobu przeprowadzania w konkursach kolejnych etapów procedury wyboru operacji: -ankieta beneficjentów; - wywiady grupowe z członkami Rady.	Czas pomiaru: - 2018 r. (ewaluacja on-going) - 2021 r. (ewaluacja on going) - 2023r. (ewaluacja ex-post) Okres pomiaru: - lata 2016-2018 - lata 2019-2021 - lata 2016-2023	Trafność stosowanych procedur wyboru operacji
Trafność założonych przedsięwzięć w stosunku do realizacji celów LSR	Biuro LGD oraz społeczność lokalna (ocena własna). Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	Ocena stopnia realizacji wskaźników: - ankiety ewaluacyjne wśród beneficjentów; - branżowe wywiady grupowe. Ocena możliwości i konieczności wprowadzenia nowych zapisów w LSR: - analiza dokumentacji; - uwagi społeczności lokalnej.	Czas pomiaru: - 2018 r. (ewaluacja on-going) - 2021 r. (ewaluacja on-going) - 2023 r. (ewaluacja ex-post) - w zależności od potrzeb ewaluacja ex-ante. Okres pomiaru: - lata 2016-2018 - lata 2019-2021 - lata 2016-2023	Aktualizacja zapisów dot. ewentualnych dodatkowych przedsięwzięć planowanych do realizacji

2. Ewaluacja funkcjonowania LGD

Elementy podlegające ewaluacji	Podmiot przeprowadzający ewaluację	Sposób przeprowadzania ewaluacji	Czas i okres przeprowadzania ewaluacji	Zakres oceny i analizy danych
Ocena procedur wewnętrznych stosowanych w LGD	Zarząd LGD (ocena własna)	Analiza dokumentów regulujących zasady działania stowarzyszenia LGD PK.	Czas pomiaru: - 2018 r. (ewaluacja on-going) - 2021r. (ewaluacja on-going) - 2023r. (ewaluacja ex-post) Okres pomiaru: lata: 2016-2018; 2019-2021; 2016-2023.	Adekwatność świadczonych usług w stosunku do założeń LSR, jakość świadczonych usług, realizacja LSR zgodnie z harmonogramem
Efektywność organów LGD, w tym Rady	Zarząd LGD (ocena własna). Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	Analiza skuteczności posiedzeń Rady: frekwencja, ilość ocenianych wniosków i podpisanych umów na realizację operacji.	Czas pomiaru: - 2018 r. (ewaluacja on-going) - 2021 r. (ewaluacja on-going) - 2023r. (ewaluacja ex-post) Okres pomiaru: lata: 2016-2018; 2019-2021; 2016-2023.	Efektywność pracy członków Rady
Funkcjonowanie biura LGD: efektywność pracowników	Zarząd i biuro LGD (ocena własna) oraz społeczność lokalna. Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	- Opinia Zarządu; - Badanie fokusowe z Zarządem, członkami; - Badanie ankietowe wśród beneficjentów.	Czas pomiaru: - 2018 r. (ewaluacja on-going) - 2021 r. (ewaluacja on-going) - 2023 r. (ewaluacja ex-post) Okres pomiaru: lata: 2016-2018; 2019-2021; 2016-2023.	Działalność stowarzyszenia
Efektywność działań informacyjno-promocyjnych; przepływu informacji; animacji lokalnej społeczności	Biuro LGD (ocena własna) oraz społeczność lokalna. Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	- Badanie rozpoznawalności LGD wśród mieszkańców obszaru (ankieta). - Badanie satysfakcji w poszczególnych sektorach (gospodarczym, publicznym i społecznym) nt. działań aktywizacyjnych.	Czas pomiaru: - 2018 r. (ewaluacja on-going) - 2021r. (ewaluacja on-going) - 2023r. (ewaluacja ex-post) Okres pomiaru: lata: 2016-2018; 2019-2021; 2016-2023.	Ocena trafności działań zaplanowanych w Planie Komunikacji
Efektywność współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej LGD	Biuro LGD (ocena własna) oraz społeczność lokalna. Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	- Dokumentacja dotycząca realizowanych projektów współpracy; - Opinie partnerów; - Badanie znajomości realizowanych projektów współpracy wśród mieszkańców obszaru.	Czas pomiaru: - 2018r. (ewaluacja on – going) - 2021r. (ewaluacja on – going) - 2023r. (ewaluacja ex-post) Okres pomiaru: lata: 2016-2018; 2019-2021; 2016-2023.	Zgodność planowanych założeń z realizacją; wpływ projektów na osiągnięcie celów LSR

3. Monitoring wdrażania LSR

Elementy podlegające monitoringowi	Podmiot przeprowadzający monitoring	Sposób (narzędzia) przeprowadzania monitoringu	Czas i okres przeprowadzania monitoringu	Zakres oceny i analizy danych
Harmonogram ogłaszania konkursów	Biuro LGD (ocena własna)	Rejestr ogłoszonych i przeprowadzonych konkursów.	Czas pomiaru: - na bieżąco, po zakończeniu każdego konkursu; - w sprawozdaniu rocznym. Okres pomiaru: - od ogłoszenia do zakończenia konkursu; - rok poprzedni w stosunku do roku w którym składane jest sprawozdanie.	Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem.
Realizacja budżetu	Biuro LGD (ocena własna)	Zestawienie danych: - liczba wniosków wybranych przez Radę; - liczba wniosków realizowanych po ocenie w UMWP; - liczba podpisanych i rozliczonych umów w ramach poszczególnych celów i przedsięwzięć; - wielkość kwot operacji na jaką zostały podpisane umowy oraz kwota rozliczona w ramach wniosków o płatność, w tym w ramach poszczególnych celów i przedsięwzięć; - % realizacji budżetu.	Czas pomiaru: - na bieżąco, po zakończeniu każdego konkursu; - w sprawozdaniu rocznym. Okres pomiaru: - od ogłoszenia do zakończenia konkursu; - rok poprzedni w stosunku do roku w którym składane jest sprawozdanie.	- Wielkość zakontraktowanych środków. - Stopień wykorzystania funduszy, w tym w ramach poszczególnych celów i przedsięwzięć.
Wskaźniki LSR	Biuro LGD oraz społeczność lokalna (ocena własna)	Zestawienie danych: - porównanie wartości planowanej w stosunku do rzeczywistości osiągniętej; - ankiety przeprowadzane wśród beneficjentów.	Czas pomiaru: - na bieżąco, po zakończeniu każdego konkursu; - w sprawozdaniu rocznym. Okres pomiaru: - od ogłoszenia do zakończenia konkursu; - rok poprzedni w stosunku do roku w którym składane jest sprawozdanie.	Stopień realizacji wskaźników założonych w LSR.
Beneficjenci oraz miejsca realizacji operacji	Biuro LGD oraz społeczność lokalna (ocena własna)	Zestawienie danych z wizyt monitoringowych u losowo wybranych beneficjentów (ankieta monitoringowa, wizja lokalna).	Czas pomiaru: - na bieżąco, w trakcie i po zakończeniu każdego konkursu; - w sprawozdaniu rocznym. Okres pomiaru: - od ogłoszenia do zakończenia konkursu - rok poprzedni w stosunku do roku w którym składane jest sprawozdanie.	Zgodność realizacji operacji z założeniami.

4. Monitoring funkcjonowania LGD

Elementy podlegające monitoringowi	Podmiot przeprowadzający monitoring	Sposób (narzędzia) przeprowadzania monitoringu	Czas i okres przeprowadzania monitoringu	Zakres oceny i analizy danych
Efektywność pracowników biura, w tym jakość i efektywność udzielanego doradztwa	Biuro LGD oraz społeczność lokalna (ocena własna)	- Badanie satysfakcji beneficjentów - ankiety oceniające jakość udzielonego doradztwa przeprowadzane wśród beneficjentów, którym zostało udzielone doradztwo (forma papierowa i/lub telefoniczna/ i/lub internetowa). Rejestry prowadzonego doradztwa/rejestry umów;	Czas pomiaru: - na bieżąco, po otrzymaniu, lub ubieganiu się o wsparcie finansowe; - ocena roczna, w sprawozdaniu rocznym. Okres pomiaru: - okres przeprowadzania doradztwa; - rok poprzedni w stosunku do roku w którym składane jest sprawozdanie.	Ocena pracy pracowników biura LGD
Jakość pracy organów LGD, w tym Rady	Biuro LGD (ocena własna)	- Harmonogram spotkań Rady; Walnego Zebrania Członków; - Listy obecności z posiedzeń Rady, Walnego Zebrania Członków.	Czas pomiaru: - na bieżąco, po spotkaniach; - ocena roczna, w sprawozdaniu rocznym. Okres pomiaru: - czas spotkań; - rok poprzedni w stosunku do roku w którym składane jest sprawozdanie.	Ocena pracy organów LGD
Efektywność promocji i przekazywania informacji nt. LGD i wdrażania LSR – ocena realizacji Planu Komunikacji	Biuro LGD oraz społeczność lokalna (ocena własna)	Analiza danych związana z przekazywaniem informacji nt. LGD i LSR: - harmonogram spotkań informacyjnych – konsultacyjnych; - harmonogram akcji promocyjnych; - licznik odwiedzin strony www LGD; - ankieta rozpoznawalności marki LGD Puszcza Knyszyńska wśród mieszkańców obszaru; - bieżące konsultacje z grupami docelowymi na temat oczekiwań względem narzędzi komunikacji społ. - sondaż internetowy (sonda na stronie www).	Czas pomiaru: - ocena roczna, w sprawozdaniu rocznym. Okres pomiaru: - rok poprzedni w stosunku do roku w którym składane jest sprawozdanie.	Skuteczność promocji i przekazywania informacji nt. LGD i wdrażania LSR
Jakość i skuteczność realizowanych działań aktywizacyjnych	Biuro LGD oraz społeczność lokalna (ocena własna)	- Ankiety monitoringowe oceniające jakość realizowanych działań aktywizacyjnych (spotkań, szkoleń).	Czas pomiaru: - ocena roczna, w sprawozdaniu rocznym. Okres pomiaru: - rok poprzedni w stosunku do roku w którym składane jest sprawozdanie.	Skuteczność prowadzenia działań aktywizacyjnych.

5. Planowane do zastosowania kryteria ewaluacyjne

Każda ewaluacja poprzedzona będzie szczegółowym przygotowaniem wytycznych do badania: zostaną wskazane pytania oraz kryteria ewaluacyjne, takie jak: **trafność** (badanie adekwatności celów przyjętych do realizacji w LSR do zidentyfikowanych problemów na obszarze LGD i/lub realnych potrzeb beneficjentów); **użyteczność** (powtórzenie kryterium trafności, ale w trakcie lub po zakończeniu realizacji LSR, odpowiada na pytanie na ile potrzeby beneficjentów zostały zaspokojone); **efektywność** (badanie stopnia użytych zasobów finansowych i osobowych podczas wdrażania LSR w stosunku do osiągniętych celów i rezultatów); **skuteczność** (stopień realizacji założonych celów LSR); **trwałość** (odpowiedź na pytanie, czy wprowadzone poprzez wdrażanie LSR zmiany będą trwałe).

6. Sposób wykorzystania wyników ewaluacji i monitoringu

Wyniki z ewaluacji bieżącej (on-going) posłużą do wprowadzenia ewentualnych zmian do LSR (dot. np. modyfikacji sposobu animacji, organizacji i świadczenia usług). Wyniki ewaluacji ex-ante będą stanowić podstawę do wprowadzania zmian w LSR (zgodnie z procedurą aktualizacji LSR). Ewaluacja końcowa pozwoli natomiast na ocenę efektywności i stopnia realizacji zakładanych celów i wskaźników. Z prowadzonych działań monitoringowych sporządzane będą roczne sprawozdania, przekazywane do końca stycznia każdego roku do UMWP. Sprawozdania te zostaną również wykorzystane w ramach ewaluacji bieżącej oraz końcowej; mogą również posłużyć do oceny możliwości wdrażania dodatkowych przedsięwzięć. Służyc również będą bieżącemu weryfikowaniu i korygowaniu założeń Planu Komunikacji oraz Planu działania.

Załącznik 3. Plan Działania

CEL OGÓLNY I.	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			RAZEM 2016-2023		Program (PROW / RPO)	Poddziałanie /Zakres Programu
	Nazwa wskaźnika (PRODUKTU)	Wartość z jednos. miary	% realizacji i wskaźnika narastaj.	Planowan. wsparcie (zł)	Wartość z jednos. miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowan. wsparcie (zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie (zł)		
Cel szczegółowy I.1. Integracja i aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska												EFS	Wdrażanie LSR	
PRZEDSIĘWZIĘCIE I.1.1. Programy Aktywności Lokalnej	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wyklucz. społecznym objętych wsparciem w programie	100 Osób	33,33%	950.000,00	100 osób	66,66%	1.330.000,00	100 osób	100%	1.170.000,00	300 osób	3.450.000,00	EFS	Wdrażanie LSR
	(w tym) Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.	5 osób	33,33%		5 osób	66,66%		5 osób	100%		15 osób			
PRZEDSIĘWZIĘCIE I.1.2. Usługi reintegracji społeczno-zawodowej oraz wsparcia zatrudnienia	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wyklucz. społecznym objętych wsparciem w programie.	56 osób	50%	644.000,00	56 osób	100%	644.000,00	-	-	-	112 osób	1.288.000,00	EFS	Wdrażanie LSR
	(w tym) Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie.	9 osób	50%		9 osób	100%		-	-		18 osób			
PRZEDSIĘWZIĘCIE I.1.3. Usługi senioralne	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wyklucz. społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie.	-	-	-	50 osób	100%	575.000,00	-	-	-	50 osób	575.000,00	EFS	Wdrażanie LSR
PRZEDSIĘWZIĘCIE I.1.4. Wsparcie rodzin w społecznościach lokalnych	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie.	-	-	-	70 osób	100%	1.610.000,00	-	-	-	70 osób	1.610.000,00	EFS	Wdrażanie LSR
	(w tym) Liczba osób z	-	-	-	21	100%		-	-	-	21 osób			

	niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie				osób									
Razem cel szczegółowy I.1				1.594.000,00			4.159.000,00			1.170.000,00		6.923.000,00		
WSKAŹNIKI REZULTATU I.1	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu.	24 osoby	38%	276.000,00	24 osoby	76%	276.000,00	15 osób	100%	172.500,00	63 osoby	724.500,00	EFS	Wdrażanie LSR
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu.	12 osób	37,5%	138.000,00	12 osób	75%	138.000,00	8 osób	100%	92000,00	32	368.000,00		Wdrażanie LSR
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek).	8 osób	50%	92.000,00	8 osób	100%	92.000,00	-	-	-	16	184.000,00		Wdrażanie LSR
	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu.	-	-	-	5 miejsc	100%	1.610.000,00	-	-	-	5	1.610.000,00		Wdrażanie LSR
Cel szczegółowy I.2. Wsparcie infrastruktury społecznej i rewitalizacji w zgodzie z potrzebami mieszkańców LGD Puszcza Knyszyńska													EFRR PROW	Wdrażanie LSR
PRZEDSIĘWZIECIE I.2.1. Infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji zawodowej.	Liczba wybudowanych/ przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej.	-	-	-	6 obiektów	100%	1.800.000,00	-	-	-	6 obiektów	1.800.000,00	EFRR	Wdrażanie LSR
	(w tym) Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	-	-	-	6 obiektów	100%		-	-	-	6 obiektów			

PRZEDSIĘWZIĘCIE I.2.2. Nadawanie nowych funkcji przestrzeni publicznej	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów.	1ha	33,33%	1.000.000,00	2 ha	100%	2.000.000,00	-	-	-	3 ha	3.000.000,00	EFRR	Wdrażanie LSR
	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	1 obiekt	33,33%		2 obiekty	100%		-	-	-	3 obiekty			
PRZEDSIĘWZIĘCIE I.2.3. Udostępnianie społeczności dziedzictwa kulturowego LGD Puszcza Knyszyńska.	Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem.	5 zabytków	35,29%	600.000,00	10 zabytków	100%	1.100.000,00	-	-	-	15 zabytków	1.700.000,00	EFRR	Wdrażanie LSR
	Liczba instytucji kultury objętych wsparciem.	-	-	-	1 instytucja	100%	100.000,00	-	-	-	1 instytucja	100.000,00		
PRZEDSIĘWZIĘCIE I.2.4. Udostępnianie infrastruktury kulturalnej na rzecz społeczności	Liczba nowych lub przebudowanych obiektów pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic wiejskich (wskaźnik własny).	6 obiektów	50%	608,500,00	6 obiektów	100%	608,500,00	-	-	-	12 obiektów	1.217.000,00	PROW	Wdrażanie LSR
	(w tym) Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury.	2 operacje	50%		2 operacje	100%		-	-	-	4 operacje			
Razem cel szczegółowy 1.2				2.208.500,00			5.608.500,00					7.817.000,00		
WSKAŹNIKI REZULTATU I.2	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	1 ha	33,33	1.000.000,00	2 ha	100%	2.000.000,00	-	-	-	3 ha	3.000.000,00	EFRR	Wdrażanie LSR
	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne	-	-	-	1500 osób	100%	1.800.000,00	-	-	-	1500 osób	1.800.000,00		Wdrażanie LSR
Razem cel ogólny I				3.802.500,00			9.767.500,00			1.170.000,00		14.740.000,00		

CEL OGÓLNY II	Lata	2016-2018			2019-2021			2022 -2023			RAZEM 2016-2023		Program (PROW / RPO)	Poddziałanie /zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie (zł)		
Cel szczegółowy II.1. Rozwój przedsiębiorstw na obszarze LGD, w tym w kluczowych domenach												PROW EFS	Wdrażanie LSR	
PRZEDSIĘWZIĘ CIE II.1.1. Podejmowanie działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa.	25 operacji	100%	2.465.000,00	-	-	-	-	-	-	25 operacji	2.465.000,00	PROW	Wdrażanie LSR
PRZEDSIĘWZIĘ CIE II.1.2. Rozwijanie działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa.	6 operacji	50%	1.687.500,00	6 operacji	100%	1.687.500,00	-	-	-	12 operacji	3.375.000,00	PROW	Wdrażanie LSR
PRZEDSIĘWZIĘ CIE II.1.3. Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie.	-	-	-	25 osób	100%	1.462.884,00	-	-	-	25 osób	1.462.884,00	EFS	Wdrażanie LSR
Razem cel szczegółowy II.1				4.152.500,00			3.150.384,00			-		7.302.884,00		
WSKAŹNIKI REZULTATU II.1	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej – EFS.	-	-	-	25 miejsc	100%	1.462.884,00	-	-	-	25 miejsc	1.462.884,00	EFS	Wdrażanie LSR

Cel szczegółowy II.2. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego w Puszczy Knyszyńskiej - inwestycje w kluczowych domenach rozwojowych obszaru, w tym NATURA 2000													PROW EFRR	Wdrażanie LSR Współpraca
PRZEDSIĘWZICIE II.2.1. Infrastruktura prozdrowotna, rekreacyjna i turystyczna w Puszczy Knyszyńskiej	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.	10 obiektów	40%	880.000,00	15 obiektów	100%	1.320.000,00	-	-	-	25 obiektów	2.200.000,00	PROW	Wdrażanie LSR
PRZEDSIĘWZIECIE II.2.2. Infrastruktura służąca ochronie bioróżnorodności i klimatu	Liczba wspartych form ochrony przyrody.	-	-	-	3 szt.	100%	500.000,00	-	-	-	3 szt.	500.000,00	EFRR	Wdrażanie LSR
	Długość utworzonych/odnowionych szlaków turystycznych.	-	-	-	10 km	100%		-	-	-	10 km			
	Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych związanych z edukacją ekologiczną.	6 szt.	100%	300.000,00	-	-	-	-	-	-	6 szt.	300.000,00		
PRZEDSIĘWZIECIE II.2.3. Infrastruktura ochrony środowiska w gospodarstwach domowych	Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE	-	-	-	354 jednostki	100%	2.478.066,00	-	-	-	354 jednostki	2.478.066,00	EFRR	Wdrażanie LSR
	Dodatkowa zdolność wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.	-	-	-	9,77 MW	100%		-	-	-	9,77 MW			
PRZEDSIĘWZIECIE II.2.4. Innowacyjne inicjatywy partnerskie na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym – projekt współpracy	Liczba operacji ukierunkowanych na innowacje.	1	100%	120.000,00	-	-	-	-	-	-	1	120.000,00	PROW	Współpraca
	Liczba przygotowanych projektów współpracy.	1	100%		-	-	-	-	-	-	1			
	Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy.	5	100%		-	-	-	-	-	-	5			
Razem cel szczegółowy II.2				1.300.000,00			4.298.066,00					5.598.066,00		

WSKAŹNIKI REZULTATU II.2	Szacowany roczny spadek emisji gazów cieplarnianych	-	-	-	2.718,72 t	100%		-	-	-	2.718,72 t	2.478.066,00	EFRR	Wdrażanie LSR
	Produkcja energii cieplnej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwór. instalacji wykorzyst. OZE	-	-	-	25.714,56 MWh/rok	100%		-	-	-	25.714,56 MWh/rok			
Razem cel ogólny II		5.452.500,00			7.448.450,00			-			12.900.950,00			
CEL OGÓLNY III.	Lata	2016-2018			2019-2021			2022 -2023			RAZEM 2016-2023		Program (PROW / RPO)	Poddziałanie /zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostk. miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Wartość z jednostk. miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (zł)	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie (zł)		
Cel szczegółowy III.1. Promocja i sieciowanie zidentyfikowanej oferty LGD Puszcza Knyszyńska pod wspólną marką												PROW	Wdrażanie LSR Współpraca	
PRZEDSIĘWZIĘCIE III.1.1. Promocja obszaru, w tym promowanie produktów i usług lokalnych	Liczba działań promocyjnych na obszarze LGD	5 szt.	25%	175.000,00	10 szt.	75%	350.000,00	5 szt.	100%	175.000,00	20 szt.	700.000,00	PROW	Wdrażanie LSR
	Liczba wydawnictw promocyjnych	-	-	-	5 szt.	50	140.000,00	5 szt.	100	140.000,00	10 szt.	280.000,00		
PRZEDSIĘWZIĘCIE III.1.3 Wsparcie współpr. międzynarodowej w zakresie turystyki i dziedzictwa lokalnego - projekt projekty współpracy	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów międzynarodowych.	2 szt.	100%	430.000,00	-	-	-	-	-	-	2 szt.	430.000,00	PROW	Współpraca
	Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy.	4 szt.	100%		-	-	-	-	-	4 szt.				
Razem cel szczegółowy III.1		605.000,00			490.000,00			315.000,00			1.410.000,00			
Cel szczegółowy III.2. Profesjonalizacja działalności LGD Puszcza Knyszyńska												PROW	Koszty bieżące i aktywizacja Wdrażanie LSR/Projek	

													t własny	
PRZEDSIĘWZIĘCIE III.2.1. Sprawne funkcjonowanie Biura i Organów LGD	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	60 os/dni	50%	1.089.285,71	40 os/dni	83%	1.307.142,85	20 os/dni	100%	653.571,44	120 os/dni	3.050.000,00	PROW	Koszty bieżące i aktywizacja
	Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD (14 członków)	70 os/dni	41,66%		56 os/dni	75%		42 os/dni	100%		168 os/dni			
	Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa.	100 podmiotów	33,33%		100 podmiotów	66,66%		100 podmiotów	100%		300 podmiotów			
	Liczba lat realizacji pozostałych działań bieżących LSR	2,5 roku	35,71%		3 lata	78,57%		1,5 roku	100%		7 lat			
PRZEDSIĘWZIĘCIE III.2.2. Animacja społeczności lokalnej przez LGD Puszcza Knyszyńska	Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami.	25 szt.	35,71%	142.857,14	30 szt.	78,57%	171.428,57	15 szt.	100%	85.714,29	70 szt.	400.000,00	PROW	Koszty bieżące i aktywizacja
	Liczba lat realizacji pozostałych działań wynikających z Planu komunikacji LGD	2,5 roku	35,71%		3 lata	78,57%		1,5 roku	100%		7 lat			
PRZEDSIĘWZIĘCIE III.2.3. Inkubator Inicjatyw Lokalnych na rzecz budowania kapitału społecznego, zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym	Liczba wydarzeń społecznych wspartych w ramach LSR	9 szt.	34,6%	201.000,00	9 szt.	69,23%	201.000,00	8 szt.	100%	201.000,00	26 szt.	603.000,00	PROW	Wdrażanie LSR/Projekt własny
	(w tym) Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	3 podmioty	33,33%		3 podmioty	66,66%		3 podmioty	100		9 podmiotów			Wdrażanie LSR
	Liczba przeprowadzonych operacji z zakresu wspierania ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym	-	-	-	2 szt.	50%	80.000,00	2 szt.	100%	80.000,00	4 szt.	160.000,00		Wdrażanie LSR
Razem cel szczegółowy III.2				1.433.142,85			1.759.571,42			1.020.285,73			4.213.000,00	
Razem cel ogólny III				2.038.142,85			2.249.571,42			1.335.285,73			5.623.000,00	

Razem LSR		11.293.142,85		19.465.521,42		2.505.285,73		33.263.950,00	
Razem planowane wsparcie na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania Realizacja LSR PROW									50% budżetu poddziałania Realizacja LSR

Załącznik 4. Budżet LSR

Zakres wsparcia	WSPARCIE FINANSOWE (PLN)					
	PROW	RPO		PO RYBY	FUNDUSZ WIODĄCY	RAZEM EFSI
		EFS	EFRR			
Realizacja LSR (art. 35 ust.1 lit. B rozporządzenia nr 1303/2013)	11.000.000,00	8.385.884,00	9.878.066,00			29.263.950,00
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	550.000,00					550.000,00
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)					3.050.000,00	3.050.000,00
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)					400.000,00	400.000,00
RAZEM	11.550.000,00	8.385.884,00	9.878.066,00		3.450.000,00	33.263.950,00

PLAN FINANSOWY W ZAKRESIE PODDZIAŁANIA 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFRROW	Budżet państwa	Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych	Razem
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	4.982.229,00	2.847.771,00		7.830.000,00
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	2.227.050,00		1.272.950,00	3.500.000,00
Razem	7.209.279,00	2.847.771,00	1.272.950,00	11.330.000,00

Załącznik 5. Plan komunikacji

a. Prezentacja głównych celów Planu Komunikacji i przesłanek leżących u jego powstawania

U przesłanek powstania dokumentu znalazła się potrzeba pogłębiania procesu partycypacyjnej realizacji LSR z mieszkańcami tego obszaru, wspólnie z sektorem gospodarczym i publicznym. LGD wspólnie z mieszkańcami obszaru stoi przed znacznym wyzwaniem wdrażania nowej LSR, w ramach której oprócz wsparcia działań stricte gospodarczych, rozwoju lokalnego stoją nowe wyzwania związane z szerokimi działaniami na rzecz grup defaworyzowanych, w szczególności ich wsparcia w powrocie na rynek pracy. Są to nowe obszary działalności LGD, z którymi wspólnie z mieszkańcami, lokalnymi organizacjami, samorządem i przedsiębiorcami będzie się mierzyć. Konsultacje społeczne pozwoliły na sformułowanie nowych i potwierdzenie zasadności dotychczas realizowanych działań komunikacyjnych. Ważną wspólną decyzją społeczną w zakresie komunikacji skierowanej do grup defaworyzowanych jest ujednoczenie komunikacji, wspólne działania na rzecz wszystkich grup – tak aby włączać wszystkie grupy już na etapie działań komunikacyjnych LSR, nie dopuszczać do jakiegokolwiek stygmatyzacji, ze względu na defaworyzację.

Wyrażone w licznych spotkaniach, rozmowach ze społecznością lokalną potrzeby i intencje pozwoliły na sformułowanie założeń Planu, jak również trzech głównych celów działań komunikacyjnych prowadzonych przez LGD Puszcza Knyszyńska:

Cel 1. Dostarczenie rzetelnej informacji o stanie realizacji LSR (w tym o stopniu realizacji przedsięwzięć, osiągnięcia celów i wskaźników) oraz podniesienie poziomu świadomości i wiedzy mieszkańców obszaru LGD, w tym grup defaworyzowanych, na temat LSR i możliwości pozyskiwania środków.

Cel 2. Zachęcanie potencjalnych beneficjentów do włączenia się w realizację LSR, w tym zainteresowanie grup defaworyzowanych, możliwością korzystania ze wsparcia w ramach LSR.

Cel 3. Promocja korzyści wynikających z realizacji LSR dla budowania społeczeństwa obywatelskiego, rozwoju lokalnego i rozpoznawalności marki LGD Puszcza Knyszyńska.

b. Opis zakładanych działań komunikacyjnych/grup docelowych/środków przekazu/wskaźników oraz efektów realizacji działań komunikacyjnych

Potrzeby	Cel	Termin	Działania komunikacyjne	Zidentyfikowane grupy docelowe, w tym defaworyzowane	Środki przekazu/sposób dotarcia do grupy	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu (docelowe efekty działań komunikacyjnych)
Zapotrzebowanie grup docelowych i defaworyzowanych na informację o szczegółowych założeniach LSR w zakresie planowanych	1	2016-2023	Kampania informacyjna dot. założeń, realizacji i efektów LSR LGD Puszcza Knyszyńska	Społeczność lokalna: mieszkańcy obszaru LGD, w tym grupy defaworyzowane, zagrożone wykluczeniem społecznym, w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; ponadto przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; media;	- konferencja otwierająca i podsumowująca; - ogłoszenia/ informacje na stronie internetowej LGD, w Internecie, na portalach gminnych; - ogłoszenia / informacje w siedzibach członków LGD, działających na rzecz	- liczba konferencji: 2 szt. (otwierająca i podsumowująca); - liczba ogłoszeń/ informacji zamieszczonych na stronie internetowej LGD, w Internecie i na portalach gminnych: 26 szt.; - liczba odwiedzin strony internetowej LGD/ rok: 3000 wejść;	- liczba uczestników konferencji otwierającej i podsumowującej: 2 x 70 os. = 140 osób; - liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno – konsultacyjnych: 150 osób.

<p>konkursów, następnie wykorzystaniu zaplanowanych środków i dostępnych środków na realizację przedsięwzięć</p> <p>Potrzeba uzupełnienia wiedzy mieszkańców obszaru LGD, w tym grup defaworyzowanych, na temat szczegółów LSR i możliwości pozyskiwania środków.</p>	1	2016-2023	Kampania promocyjna dot. założeń, realizacji i efektów LSR LGD Puszcza Knyszyńska	<p>potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów.</p> <p>Spółeczność lokalna: mieszkańcy obszaru LGD, w tym grupy defaworyzowane, zagrożone wykluczeniem społecznym, w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; media; potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów.</p>	<p>osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; na tablicach ogłoszeń;</p> <ul style="list-style-type: none"> - spotkania informacyjno-konsultacyjne z mieszkańcami w gminach; - ulotki informacyjne. <p>- akcje promocyjne: promocja LSR podczas wydarzeń/ imprez na obszarze LGD;</p> <ul style="list-style-type: none"> - fotogalerie zrealizowanych projektów na stronie www LGD. 	<ul style="list-style-type: none"> - liczba ogłoszeń/ informacji w siedzibach członków LGD, działających na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; na tablicach ogłoszeń: 30 sztuk/rok; - liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych z mieszkańcami w gminach: 10 sztuk; - liczba ulotki informacyjnej: 10.000 szt. <ul style="list-style-type: none"> - liczba akcji promocyjnych: 14 szt.; - liczba zamieszczonych fotogalerii na stronie www LGD: 10 szt.; - liczba wejść na stronę www LGD: 30 szt. 	<ul style="list-style-type: none"> - liczba uczestników akcji promocyjnych - 420 osób
<p>Potrzeba LGD włączenia w realizację LSR, w tym zainteresowanie grup defaworyzowanych, możliwością korzystania ze wsparcia w</p>	2	2016-2023	Wsparcie doradcze i szkoleniowe	<p>Potencjalni wnioskodawcy i beneficjenci.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - szkolenia dla wnioskodawców/ beneficjentów; - doradztwo indywidualne dla wnioskodawców/ beneficjentów w punkcie informacyjno-konsultacyjnym w siedzibie LGD; - badanie satysfakcji 	<ul style="list-style-type: none"> - liczba szkoleń dla wnioskodawców/ beneficjentów: 70 szt.; - liczba udzielonego indywidualnego doradztwa w siedzibie LGD: 400 szt.; - liczba przeprowadzonych badań ankietowych dot. satysfakcji beneficjentów: 900 osób. 	<ul style="list-style-type: none"> - liczba osób uczestniczących w szkoleniach dla wnioskodawców/ beneficjentów: 1050 osób; - liczba osób uczestniczących w doradztwie indywidualnym: 300 osób; - liczba wnioskodawców, którzy złożyli wnioski po

ramach LSR, celem realizacji celów strategii.					beneficjentów.		uprzednim uczestnictwie w szkoleniach i/lub uzyskaniu doradztwa indywidualnego: 200 osób; - liczba osób zadowolonych z uzyskanego wsparcia doradczo-szkoleniowego: 700 osób.
	2	2016-2023	Komunikacja zwrotna	Społeczność lokalna: mieszkańcy obszaru LGD, w tym grupy defaworyzowane , zagrożone wykluczeniem społecznym, w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów.	- zakładka na stronie www LGD umożliwiająca zgłaszanie wniosków i opinii dotyczących realizacji LSR oraz działań komunikacyjnych / skrzynka pomysłów.	- liczba uwag zgłoszonych za pośrednictwem zakładki na stronie www LGD/ skrzynki pomysłów: 350 szt.	- liczba wysłanych informacji zwrotnych: 350 szt.
Lokalna potrzeba budowania i wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego, rozwoju lokalnego, integracji przedsięwzięć wokół marki LGD Puszcza Knyszyńska.	3	2016-2023	Kampania promocyjna dot. marki LGD Puszcza Knyszyńska	Społeczność lokalna: mieszkańcy obszaru LGD, w tym grupy defaworyzowane , zagrożone wykluczeniem społecznym, w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów; media; opinia publiczna.	- materiały promocyjne w tym gadżety promocyjne; - akcje promocyjne: promocja LGD podczas wydarzeń/ imprez na obszarze LGD i innych zaprzyjaźnionych LGD; udział w targach/ innych imprezach zewnętrznych; - informacje na stronie www LGD i na innych portalach internetowych;	- liczba przygotowanych materiałów promocyjnych-gadżetów: 2 komplety; - liczba akcji promocyjnych: 10 szt.; - liczba zamieszczonych informacji na portalach internetowych dot. marki LGD PK: 30 szt.; - liczba konkursów fotograficznych: 2 szt.; - liczba filmów promocyjnych obszaru LGD: 1 szt.	- liczba osób poinformowanych o LGD Puszcza Knyszyńska: 1000 osób.

					<ul style="list-style-type: none"> - ankieta rozpoznawalności; - konkurs fotograficzny; - film promocyjny obszaru LGD. 		
3	2016-2023	Kampania społeczna na rzecz jakości życia i podniesienia aktywności grup defaworyzowanych na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska	Społeczność lokalna: mieszkańcy obszaru LGD, w tym grupy defaworyzowane , zagrożone wykluczeniem społecznym, w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów; media; opinia publiczna; turyści krajowi i zagraniczni.	<ul style="list-style-type: none"> - kampania na rzecz szerokiej dostępności miejsc użyteczności publicznej dla osób niepełnosprawnych - konkurs/ labelizacja miejsc przyjaznych osobom niepełnosprawnym; - spotkania z osobami, które odniosły sukces; - ogłoszenia/ informacje na stronie internetowej LGD, w mediach społecznościowych, Internecie, portalach gminnych; - ogłoszenia / informacje w siedzibach członków LGD, u partnerów społecznych, działających na rzecz 	<ul style="list-style-type: none"> - liczba konkursów na labelizację miejsc przyjaznych osobom niepełnosprawnym: 1 szt.; - liczba ogłoszeń/ informacji zamieszczonych w Internecie i na portalach gminnych: 20 szt.; - liczba ogłoszeń/ informacji w siedzibach członków LGD, u partnerów społecznych, działających na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, na tablicach ogłoszeń: 30 szt.; - liczba spotkań z osobami, które odniosły sukces: 3 szt. 	<ul style="list-style-type: none"> - wzrost liczby miejsc użyteczności publicznej przyjaznych osobom niepełnosprawnym w wyniku przeprowadzonego konkursu: 10 szt.; - liczba osób uczestniczących w spotkaniach z osobami, które odniosły sukces: 30 osób; - liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które zostały zmotywowane do działania: 10 osób. 	

					osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; tablice ogłoszeń.		
	3	2016-2023	Badanie dot. jakości życia na obszarze LGD	Społeczność lokalna: mieszkańcy obszaru LGD, w tym grupy defaworyzowane, zagrożone wykluczeniem społecznym, w szczególności osoby młode (do 29 roku życia) i niepełnosprawne; przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, samorządowcy; potencjalni wnioskodawcy i uczestnicy projektów.	- ankieta papierowa dotycząca jakości życia na obszarze LGD; - sondaż na stronie www dot. jakości życia na obszarze LGD	- liczba przeprowadzonych badań ankietowych dot. jakości życia mieszkańców: 2 szt.	- liczba osób, które uważają że wzrosła jakość życia na obszarze LGD: 30%.
	3	2016-2023	Profesjonalizacja kadr na rzecz efektywniejszej realizacji LSR	Pracownicy biura LGD i członkowie organów LGD	- szkolenia podnoszące umiejętności pracowników biura i członków organów LGD (np. z zakresu tworzenia biznes planów, analiz rynku w celu znalezienia nisz rynkowych).	- liczba osobodni szkoleń dla pracowników biura: 120 osobodni; - liczba osobodni szkoleń dla członków organów LGD: 168 osobodni.	- liczba uczestników szkoleń dla pracowników biura: 6 osób; - liczba uczestników szkoleń dla organów LGD: 14 osób.

c. Opis podejmowanych działań w sytuacji problemów z wdrażaniem LSR czy niskiego poparcia

W sytuacji zaistnienia istotnych problemów z wdrażaniem LSR, polegających na niskim zainteresowaniu wnioskodawców lub też problemów związanych z realizowaniem/rozliczaniem projektów, LGD przewiduje uruchomienie dodatkowych działań doradczych, w tym innowacyjnych narzędzi opartych o dobrą praktykę aniołów biznesu, w przypadku projektodawców LGD: aniołów projektów, służących profesjonalnym wsparciem w rozliczeniu/poprowadzeniu projektu. Wszelkie dodatkowe działania opierać się będą o zrewidowane założenia Planu Komunikacji. Ponadto planowane jest, po konsultacji ze społecznością lokalną uruchomienie innych, adekwatnych do zaistniałych problemów działań, na przykład w sytuacji niskiego poparcia. W tym zakresie przewiduje się przede wszystkim spotkania i dyskusje na temat potrzeb społeczności, mediacje w sytuacji innych problemów lub dodatkowe akcje związane z upowszechnianiem dobrych praktyk realizacji LSR, po zaczerpnięciu ewentualnie porad u specjalistów od komunikacji społecznej.

d. Analiza efektywności działań komunikacyjnych i zastosowanych środków przekazu w tym korygowanie planu komunikacji

Analiza efektywności zastosowanych działań komunikacyjnych i środków przekazu została przewidziana jako cykliczne badanie w Rozdziale XI. Monitoring i ewaluacja. Powyższa analiza pozwoli na ocenę stopnia osiągnięcia planowanych rezultatów wynikających z założonych celów i przyjętych wskaźników oraz racjonalności wykorzystania budżetu. Monitorowanie osiągnięcia wskaźników realizacji działań komunikacyjnych odbywać się będzie na bieżąco na podstawie zbieranych danych dotyczących np. statystyk odwiedzin strony internetowej, list obecności, ilości godzin udzielonego doradztwa, liczby wniosków, ankiet, itd. (w zależności od wskaźnika). Na stronie LGD uruchomiona zostanie również zakładka umożliwiająca zgłaszanie wniosków i opinii dotyczących realizacji LSR oraz działań komunikacyjnych. Ewaluacja będzie miała charakter on-going i ex-post i będzie miała na celu ocenę trafności zaplanowanych działań komunikacyjnych i środków przekazu w stosunku do grup docelowych oraz założonych efektów (rezultatów) Planu komunikacji.

W przypadku stwierdzonego ewentualnego braku efektywności stosowanych narzędzi, LGD dokona korekty Planu komunikacji. O ile Zarząd LGD uzna zasadność i racjonalność proponowanych ulepszeń, zostaną wykorzystywane na dalszych etapach realizacji LSR i wprowadzone do Planu komunikacji.

e. Opis sposobu wykorzystania w procesie realizacji LSR wniosków/opinii zebranych podczas działań komunikacyjnych

Zebrane wśród grup docelowych wnioski i opinie posłużą do ewentualnej korekty działań w planie komunikacji, aktualizacji strategii, zmiany sposobu pracy biura, świadczenia doradztwa, organizacji spotkań, itp. Ponadto wyniki prowadzonych działań monitoringowych i ewaluacyjnych w formie raportów będą zamieszczane na stronie internetowej LGD oraz dostępne w biurze LGD dla wszystkich zainteresowanych.

f. Budżet przewidziany na działania komunikacyjne

Całkowity budżet działań komunikacyjnych obejmuje koszty dla działania *Aktywizacja* (400.000,00 zł) oraz pośrednio koszty dla działania *Koszty bieżące* (3.050.000,00 zł). W okresie 2016-2023 budżet związany z działaniami komunikacyjnymi wynosić będzie **3.450.000,00 zł**. W podziale rocznym budżet Planu komunikacji przedstawia tabela poniżej:

Tabela 32. Budżet działań komunikacyjnych (w tys. zł)

Rok realizacji LSR	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	RAZEM
Kwota wsparcia na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji	296,45	492,85	492,85	492,85	492,85	492,85	492,85	196,45	3450,00

Źródło: Opracowanie własne.